

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΠΟΛΙΣ
ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΜΦΑΝΙΣΕΩΣ ΤΗΣ ΜΕΧΡΙ ΤΩΝ ΧΡΟΝΩΝ
ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ τόμου Δ', σ. 314)

ΒΟΥΛΗ ΔΗΜΟΣ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ὅπως κατὰ τὴν μακεδονικὴν ἐποχὴν, ἔτσι καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους αἱ πόλεις εἶχον τὴν βουλὴν, τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (τὸν δῆμον) καὶ ἄρχοντας αἰρετούς. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ὅμως ταύτην συνεπέει τῆς ἀριστοκρατικῆς πολιτικῆς, τὴν ὁποίαν ἐφήρμοσαν οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τοὺς κατακτηθέντας λαούς, ἡ βουλὴ καὶ οἱ ἄρχοντες ἠὺνοήθησαν περισσότερο καὶ δι' αὐτὸ ἠὺξήθη ἡ δύνάμις των εἰς βάρος τοῦ δήμου.

Α. Ἡ Βουλὴ. Αὕτη εἶναι ἡ σημαντικωτέρα ἀρχὴ εἰς τὰς πόλεις. Ὁ συνήθης ὄρος, τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦν πρὸς δήλωσιν τοῦ σώματος τούτου, εἶναι ἡ βουλὴ.¹ Εἰς τὴν Λητήν,² τὴν Ἡράκλειαν τῆς Λυγκηστίδος³ καὶ τὴν Δερριόπον⁴ γίνεται χρῆσις καὶ τοῦ ὄρου: τὸ βουλευτήριον,⁵

¹ Βλ. π.χ. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 32. 34. 36. 40. Σ. Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης 51, ἀρ. 2. 54, ἀρ. 3α. 77, ἀρ. 2. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1946, 25/6, ἀρ. 2.

² Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις καὶ μνημείοις σωζομένοις. Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 682 (;)

³ BCH 21 (1897) 161/62 [=Δήμιτσα, ἔ.ἀ. ἀρ. 248].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 258, στ. 6 [=Π. Παπαγεωργίου, Ἐπιγραφὴ Δερριόπου ἐν Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4].

⁵ Ἐν τούτοις εἰς τὴν τυπικὴν φράσιν: ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ὑπὸ τῶν ἰδίων πόλεων γίνεται χρῆσις μόνον τοῦ ὄρου τῇ βουλῇ καὶ οὐχὶ τοῦ ἀντιστοίχου βουλευτήριον. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 258, στ. 16. Ditt. Syll. II,³ 700, στ. 36: δεδόχθαι Ληταίων τῆ βουλήι καὶ τῶι δ[ή]μῳι. Μὲ τὴν ἰδίαν σημασίαν ἡ λέξις βουλευτήριον ἀπαντᾷ καὶ παρὰ Διονυσ. Ἀλικαρν. Ῥωμ. Ἀρχαιολ. II, 12, 4. Πausan. I, 3. 4. Pap. Lond. 2, 408, 14 (4ος μ.Χ. αἰ.). Ὁ ὄρος δηλ. ἐχρησιμοποιήθη κατ' ἐπέκτασιν καὶ διὰ τὸ σῶμα καὶ ὄχι μόνον πρὸς δήλωσιν τοῦ καταστήματος τῶν συνεδριάσεων αὐτοῦ, ὅπως τάνάπαλιν εἰς τὴν νεοελληνικὴν χρησιμοποιεῖται ὁ ὄρος βουλὴ πρὸς δήλωσιν τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ οἰκήματος.

εἰς δὲ τὴν Βέροιαν ἀπαντᾷ ἄπαξ καὶ ὁ ὄρος : ἡ σύγκλητος Βεροιαίων.¹ Συνηθέστατα εἰς τὸν ὄρον βουλή προστίθεται ἐπίθετόν τι καθ' ὑπερθετικὸν βαθμόν, ὡς ἡ κρατίστη βουλή² ἢ ἡ ἱερωτάτη βουλή³ ἢ ἡ λαμπροτάτη βουλή.⁴

Αἱ πόλεις, διὰ τὰς ὁποίας μᾶς παραδίδεται ὅτι εἶχον βουλήν, εἶναι : ἡ Θεσσαλονίκη,⁵ ἡ Βέροια,⁶ τὰ Βράγυλα,⁷ ἡ Λητή,⁸ ἡ λυγκησιτικὴ

¹ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 157, ἀρ. 16. Ὁ ὄ ρ λ ά ν δ ο ς ἐν Ἀρχ. Δελτ. ἔ.ά. 157 οὐχὶ ὀρθῶς ὑποθέτει ὅτι ἡ σύγκλητος ἦτο «ἄλλη ἔκφρασις ἀντὶ τοῦ γνωστοῦ ἐν Βεροία συνεδρίου». Συνέδριον τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων ὑπάρχει βέβαια καὶ ἐδρεῖται ἐν Βεροία, τοῦτο ὅμως δὲν ἐννοεῖ ὁ ὄρος ἡ σύγκλητος Βεροιαίων, διότι, ἂν ἡ λέξις σύγκλητος ἦτο ἰσοδύναμος μὲ τὸ συνέδριον, τότε θὰ εἶχομεν ἐν συνέδριον τῶν Βεροιαίων, ὄχι βέβαια τὸ ἐν Βεροία ἐδρεῖον τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων (εἰδικώτερον περὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ τοῦ συνεδρίου του βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἑλληνικά ἀρ. 4 «Προσφορὰ εἰς Στίλπ. Π. Κυριακίδη». Θεσσαλονίκη 1953, 294 κέ. καὶ Μακεδονικά, τόμ. Γ', 50). Ὑπὸ τὴν λέξιν λοιπὸν σύγκλητος πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἐννοήσωμεν ἐν σώμα τῆς πόλεως Βεροίας καὶ αὐτὸ οὐδὲν ἄλλο ἢμπορεῖ νὰ εἶναι παρὰ ἡ βουλή αὐτῆς. Σύγκλητος ἐκαλεῖτο ὁμοίως καὶ ἡ βουλή τοῦ Ἀκράγαντος (IG XIV, 552), τῆς Μελίτης (CIG 5752), τῶν Συρακουσῶν (O. Kern, Inschr. v. Magn. 72, 3. 7. 26), τοῦ Ὠρωποῦ (IG VII, 411, 13), τῆς Λαρίσης (SDGI ἀρ. 345), τῶν Τράλλεων (Ath. Mitt. 19 (1894) 112). Βλ. H. S w o b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse 307. S c h w a h n, RE 2R IV, 1410 ἐν λ. Σύγκλητος. W. L i e b e n a m, Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche. Leipzig 1900, 228, σημ. 2. V. C h a p o t, La province romaine proconsulaire d'Asie. Paris 1904, 135, 7. Τὸ παράγωγον συγκ[λητικός ;] ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Στόβων. Βλ. H a l d, Beiträge zur Geschichte u. Geographie Altmaedoniens. Auf den Trümmern Stobis (1917), ἀρ. 41 καὶ Z i e b a r t h, Jahresbericht 189 (1921) 26.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 365, 369. Π. Παπαγεωργίου, Ἐφημερίς Ἀλήθεια, ἔ.ά. ἀρ. 1. 6. 8. 21. 24. 25. 26. 27. 31. 34. Τοῦ ἰδίου Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 καὶ Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά 12, ἀρ. 4. Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἔ.ά. 51 κέ., ἀρ. 3. 6. 8 (Θεσσαλονίκη). RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 199] (Βέροια). D. D e t s c h e w, Bull. Inst. Arch. Bulg. 13 (1939) 191 κέ.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20 (Θεσσαλονίκη).

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἔ.ά. ἀρ. 4 (Θεσσαλονίκη).

⁵ Αἱ ἐπιγραφαί, ἔνθα ἐμφανίζεται ἡ βουλή τῆς Θεσσαλονίκης, εἶναι παρὰ πολλά. Δι' αὐτὸ σημειώνομεν μόνον τὰς πλέον προχείρους : Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 399, 400. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906. Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἔ.ά. 51 κέ.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 50. 51. 52. BSA 18 (1911/12) 139/40, ἀρ. 2, στ. 8. 148/49, ἀρ. 7. BCH 47 (1923) 184. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1.

⁷ Ἐφημερίς τῆς Θεσσαλονίκης «Φῶς» 9 Μαρτίου 1952 [=SEG 12, 94, ἀρ. 343].

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 682. Ditt. Syll. II³, 700. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7.

Ἡράκλεια,¹ ἡ Δερρίοπος,² ἡ Λασσαρητία (ἡ πόλις),³ οἱ Στόβοι,⁴ αἱ Σέρραι (;),⁵ πόλις τις παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac',⁶ ἄλλη παρὰ τὴν Κοζάνην⁷ καὶ ἄγνωστος πόλις τῆς Παιονίας.⁸ Ἐναμφιβόλως δὲ καὶ αἱ πόλεις, τῶν ὁποίων μᾶς παραδίδονται μόνον ἄρχοντες ἢ ὁ δῆμος, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχον τὴν βουλήν των. Καὶ μόνον ἡ ὀρεστικὴ Βάττυνα φαίνεται ὅτι δὲν εἶχεν βουλήν, ἀλλὰ ἀπλῶς ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.⁹ Ἴσως αὕτη λόγῳ ὀλιγανθρωπίας δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ σχηματίσῃ καὶ τὰ δύο σώματα. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας ἐμφανίζεται μόνον ὁ δῆμος τιμῶν τὸν Ρωμαῖον Γναῖον Δομίτιον Αἰνόβαρβον ὡς εὐεργέτην τῆς πόλεως,¹⁰ καθὼς καὶ εἰς ἄλλην τοῦ 1ου ἴσως μ. Χ. αἰῶνος τὸν Ἰούλιον Ὀπτάτον,¹¹ οὐδεμία δὲ μνεία γίνεται τῆς βουλῆς. Ἐκ τούτου δὲν πρέπει φυσικὰ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ Ἀμφίπολις ἔστειρεῖτο, ὡς ἡ πολίχνη τῶν Βαττυναίων, βουλῆς. Μᾶλλον φαίνεται ὅτι εἰς αὐτὴν διετηρήθη ἡ παλαιὰ παράδοσις, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν καὶ εἰς ψήφισμα τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος,¹² νὰ μνημονεύεται ὁ δῆμος μόνος εἰς τὰ ψηφίσματα.

Ἡ βουλὴ τῶν μακεδονικῶν πόλεων ἐμφανίζεται, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς ἓν πολιτικὸν σῶμα, τὸ ὁποῖον προητοίμαζε τὰ σημαντικώτερα θέματα καὶ ὑπέβαλλε τὰ ἐπ' αὐτῶν προσχέδια, τὰ *προβουλευμάτα*, εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου πρὸς συζήτησιν καὶ λήψιν ἀποφά-

¹ Δ ή μι τ σ α , ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

² Δ ή μι τ σ α , ἀρ. 258 [=Ἀθηνᾶ 28 (1908) 3 κέ.].

³ RA 1934, 2, 282, ἀρ. 194 [=N. V ulic', Srpska Kraljevska Akademija Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 177].

⁴ H a l d, ἔ.ἄ. 41. REG 70 (1957) 112 κέ.

⁵ V. Bes'evliev - G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942) 318 κέ., ἀρ. 18.

⁶ D. Detschew, ἔνθ' ἄν. 191 κέ. καὶ ÖJh 41 (1954) 114. Οὗτος πιστεύει ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἦτο τὸ πρῶτον κτίσμα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ Ἀλεξανδρόπολις, ἔνθ' ὁ L. Robert, REG 61 (1948) 169, ἀρ. 112 καὶ 69 (1956) 139 δέχεται ὅτι εἶναι ἡ Παρθικόπολις.

⁷ AE 1936, 9/10, ἀρ. 17. Κατὰ συμπλήρωσιν τῆς ἐπιγραφῆς, γενομένην ὑπὸ τῆς F. P a r a z o g l u, Les cités macédoniennes à l' époque romaine, Σκόπια 1957, 177/78 (σερβιστί): ἡ *Μαλει[αίων]* πόλις.

⁸ Spomenik 71 (1931), ἀρ. 142. Περὶ τῆς πόλεως βλ. F. P a r a z o g l u, ἔνθ' ἄν. 242/43.

⁹ J. H. St. 33 (1913) 338/39, ἀρ. 17. Ὁ S w o b o d a, Griechische Volksbeschlüsse 105, ἐξ ἐπιγραφῆς τοῦ 1ου π.Χ. αἰῶνος συμπεραίνει ὅτι καὶ εἰς τὸ Γύθειον, πόλιν τῆς Νοτίου Ἑλλάδος, δὲν ὑπῆρχε βουλή. Βλ. καὶ Oehler, RE III, 1036.

¹⁰ BCH 18 (1894) 419/20, ἀρ. 2 [=Δ ή μι τ σ α , ἀρ. 886].

¹¹ Berl. philol. Wochenschr. 1911, 597, ἀρ. 1.

¹² CIG 2008 [=Δ ή μι τ σ α , ἀρ. 847=Ditt. Syll. I³, 194].

σεων. Ἡ ὑποβολή τῶν προβουλευμάτων ἐγένετο διὰ τῶν πολιταρχῶν.¹ Ἡ βουλή μετὰ τοῦ δήμου ἀπονέμει τιμὰς ἢ ἐπιτρέπει τὴν ἀνάθεσιν μνημείου (στήλης, βωμοῦ, ἀνδριάντος) εἰς ἀξιωματούχους τῆς πόλεως ἢ τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, εἰς ἐπιφανεῖς Μακεδόνας καὶ ξένους ἢ εὐεργέτας τῆς πόλεως.² Αἱ ἀποφάσεις, τὰ δόγματα ἢ τὰ ψηφίσματα,³ λαμβάνονται συνήθως τῇ συνεργασίᾳ τῶν δύο σωμάτων, τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου· χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ κυρωτικὸς τύπος τῶν ἀποφάσεων: *δεδοχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἢ κατὰ τὸ δόξαν (τὰ δόξαντα) τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ ἢ δόγματι (ψηφίσματι) βουλῆς (καὶ) δήμου ἢ ἀπλῶς ἢ βουλή καὶ ὁ δήμος.*⁴ Δὲν εἶναι ὅμως ἀσύνηθες ἡ βουλή μόνη τῆς νὰ ἀπονέμη τιμὰς ἢ νὰ λαμβάνη ἀποφάσεις, χωρὶς αὐτὰ νὰ χρῆζον τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ δήμου. Ἰδιαιτέρως τοῦτο συμβαίνει, ὅταν αἱ ἀποφάσεις ἀφοροῦν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν βουλήν ἢ αἱ τιμαὶ ἀπονέμονται ὑπ' αὐτῆς εἰς μέλη τῆς, εἰς βουλευτάς.⁵ Ἐνίοτε πόλιν λαμβάνει ἀποφάσεις ὄχι μαζὶ μὲ τὸν δήμον, ἀλλὰ μὲ ἄλλα σώματα τῆς πόλεως· π. χ. ἡ βουλή τῆς Βεροίας ἀπονέμει τιμὰς εἰς τὸν γυμνασίαρχον Κ. Ποπίλλιον Πρόκλον Ἰουλιανὸν Πύθωνα «ἀλείψαντα καὶ λούσαντα δι' ὅλης ἡμέρας πανδημεί» μετὰ τῶν νέων τῆς πόλεως.⁶ Ἡ βουλή διεξάγει ἀκόμη διαπραγματεύσεις μετ' ἄλλων πόλεων ἢ μετὰ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, δέχεται πρεσβευτάς καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἀνακοινοῖ ἢ ἐκτελεῖ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς καὶ τοῦ δήμου· οὕτω τρεῖς ἐκ τῶν βουλευτῶν τῆς Λητῆς ἀποστέλλονται ὡς πρεσβευταὶ εἰς τὸν Μᾶρκον Ἄννιον Ποπλίου, *ταμίαν Ῥωμαίων*, ἵνα ἐπιδώσουν

¹ Ditt. Syll. II³, 700; *Ἀηταίων οἱ πολιτάρχαι, προβουλευσαμένων τῶν βουλευτῶν, εἴπαν*. Παράλληλα χωρία ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν ἑλληνικῶν πόλεων βλ. ἐν Ο. Κε ρ η, *Inscr. v. Magnes.* 103, στ. 5 κέ. 23 (Σάμος). IG XII, 5, 1, ἀρ. 722 (Ἄδραμύτιον).

² Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 50. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 24. 25. 26. 27. 31. 34. Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἀν. 51, ἀρ. 2. 3. 52, ἀρ. 3α. 53, ἀρ. 5. 54, ἀρ. 6. 77, σημ. 2. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1. Κ α λ λ ι - π ο λ ί τ ο υ - Λ α ζ α ρ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν. 25/6.

³ Ditt. Syll. II³, 700. AEM 17 (1894) 118. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 27. 36. Κ α λ λ ι - π ο λ ί τ ο υ - Λ α ζ α ρ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν.

⁴ Βλ. π.χ. Ditt. Syll. II³, 700. BSA, ἔνθ' ἀν. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 18. 23. 24. 27. Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἀν. 51 κέ., ἀρ. 2. 3. 5. 6. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9/10, ἀρ. 17. J. R. St. ἔνθ' ἀν. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Λ α ζ α ρ ί δ ο υ, ἔνθ' ἀν. D. Detschew, Bull. Inst. archéol. Bulg. 13 (1939) 191-94 [=REG 61 (1948) 169, ἀρ. 112].

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62]. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνα 15 (1903) 35, ἀρ. 1. 20 (1908) 3 κέ. Ἀλήθεια, ἔνθ' ἀν. 22. 32. 36. 40. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 157, ἀρ. 16.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 51.

εἰς αὐτὸν τὸ ἐπαινετικὸν ψήφισμα τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου.¹ Εἰς αὐτὴν ἀποτείνονται ἄρχοντες τῆς πόλεως ἢ καὶ ἰδιῶται, ὡσάκις πρόκειται νὰ ὑποβάλουν πρὸς συζήτησιν πρότασιν τινα.² Διαχειρίζεται τὴν κοινοτικὴν περιουσίαν, ἐκμισθοῦσα τὴν κοινοτικὴν γῆν ἢ τοκίζουσα τυχὸν ὑπάρχοντα κεφάλαια, ἔχει τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς πόλεως καὶ ἀσκεῖ τὸν ἔλεγχον ἐπὶ τῶν λογαριασμῶν.³ Ἀκόμη ἀσκεῖ ἐποπτεῖαν τινα ἐπὶ τῶν ἐφῆβων τῆς πόλεως· αὐτὴ ἀποφασίζει περὶ τῆς κατατάξεως καὶ ἀπογραφῆς αὐτῶν ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον ἢ τὸν ἐφήβαρχον·⁴ αὐτὴ δ' ἐκλέγει προφανῶς καὶ διορίζει τοὺς διαφόρους διδασκάλους αὐτῶν. Τέλος τελεῖ τὰς διαφόρους θρησκευτικὰς ἐορτὰς καὶ ἄλλας τελετὰς καὶ διοργανώνει τοὺς συναφεῖς μ' αὐτὰς ἀγῶνας·⁵ εἰς τὴν ἀρμοδιότητά της αὐτὴν ὀφείλει καὶ τὴν προσωνυμίαν «*ἱερά*» ἢ «*ἱερωτάτη*».

Ἡ βουλή ὡς σῶμα ἔχει τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς ὑπηρέτας της. Ὁ συνήθης εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις «*γραμματεὺς βουλῆς*»⁶ δὲν ἀπαντᾷ μέχρι σήμερον εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς. Ἐκ τῆς Δερριόπου ὅμως γνωρίζομεν ἓνα *ἐπιμελητὴν τῶν τῆς βουλῆς δηναρίων*,⁷ ἓκ δὲ τῆς περιοχῆς τῆς Φλωρίνης ἓνα *βουλῆς ὑπηρέτην*.⁸ Οἱ ἀποκληρωθέντες πρόεδροι ὑπὸ τῆς βουλῆς τῆς Δερριόπου δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν πρόεδροι τῆς βουλῆς, ἀνάλογοι πρὸς τοὺς *βουλάρχους*,⁹ τοὺς ὁποίους συναντῶμεν ἄλλοῦ, ἀλλ', ὡς δεικνύει ὁ ἐπόμενος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ προσδιορισμός: «*δόγματος ἀναγραφῆ*», ἀξιωματοῦχοι ὀρισθέντες διὰ κλήρου ἓκ μέρους τῆς βουλῆς διὰ τὴν ἀναγραφὴν τοῦ δόγματος, ἀντίστοιχοι πρὸς τοὺς *δογματογράφους*, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς μικρασιατικὰς πόλεις.¹⁰ Πρὸς τούτοις ἡ βουλή διέθετεν ἴδιον οἶκημα, τὸ *βουλευτήριον*,¹¹ διὰ τὰς συνεδριάσεις μὲ ἓνα βωμὸν τῶν θεῶν τῆς βουλῆς, ὡς μαρτυρεῖ

¹ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 40-51.

² Εἰς τὴν βουλὴν τῆς Δερριόπου ὑποβάλλει πρότασιν ὁ Φίλων Κόνωνος περὶ καθιερώσεως ἐορτασίου ἡμέρας πρὸς τιμὴν τοῦ εὐεργέτου τῆς πόλεως καὶ τῆς βουλῆς Οὐεττίου Βωλανοῦ. Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.

³ Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἀν. στ. 20 κέ. D. Detschev, Bull. Inst. Archéol. Bulg. 13 (1939) 191 κέ.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186/7, ἀρ. 1].

⁵ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 39 κέ. Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἀν. στ. 20/1. Βλ. καὶ Liebenam, Städteverwaltung im röm. Kaiserreiche 117. 341. 343.

⁶ Βλ. Oehler, RE III, 1036 ἐν λ. Βουλή.

⁷ Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ., στ. 26-28.

⁸ Ἀ. Κερραμοπούλου, Ἀθηνᾶ 58 (1954) 8. Πρβ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), Παράρτημα 1-40 καὶ REG 69 (1956) 136, ἀρ. 148.

⁹ Βλ. π.χ. IGR IV, ἀρ. 116. 658. 740. 820. 870. 1230. 1233. 1247. 1308. 1543. 1544. 1621. 1624. 1631. 1637.

¹⁰ W. Liebenam, ἔνθ' ἀν. 289/90. A. H. M. Jones, The Greek City 341, 45. Παραδείγματα βλ. IGR IV, ἀρ. 45. 259. 661.

¹¹ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942)

ἡ μνεία τῆς *Ἑστίας βουλαίας* ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Λυγκησιτίδος.¹ Ἀκόμη ἔχει ἴδιον ταμεῖον² (εἰς τὴν Δερυόποιν γίνεται μνεία τῶν δηναρίων τῆς βουλῆς), τὸ ὁποῖον ἐπλουτίζετο γενναίως ἀπὸ τὰς δωρεὰς εὐπόρων πολιτῶν πρὸς τὴν βουλὴν.³

Τὰ μέλη τῆς βουλῆς καλοῦνται *βουλευταί*. Ὁ τύπος οὗτος εἶναι ὁ μόνος, ὅστις ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις.⁴ Ὁ ὄρος *συγκλητικός*, ὅστις ἀπαντᾷ, καθὼς εἶδομεν, εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Στόβων, καὶ ἀβέβαιος εἶναι καὶ ἡ σημασία του ἀμφίβολος. Οἱ *σύνεδροι*, οἱ ὁποῖοι ἀπαντοῦν κυρίως εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Βεροίας, εἶναι τὰ μέλη τοῦ *συνεδρίου*, δηλ. τοῦ ἐπαρχιακοῦ συμβουλίου, καὶ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουν μὲ τὴν δημοτικὴν διοίκησιν. Ἀπὸ πόσους βουλευτὰς ἀπετελεῖτο ἡ βουλὴ ἐκάστης μακεδονικῆς πόλεως δὲν γνωρίζομεν. Διὰ διατάγματος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου Πίου τοῦ ἔτους 158 μ. Χ. ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν πόλεως τῆς Μαϊδικῆς ἠὲξήθη εἰς 80,⁵ πρᾶγμα πρὸς σημαίνει ὅτι οὗτος προηγουμένως ἦτο ἀκόμη μικρότερος. Δύσκολον ὅμως εἶναι νὰ πιστεύσωμεν ὅτι πόλεις, οἷαι ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Βέροια, ἡ Ἀμφίπολις, θὰ εἶχον τόσον μικρὸν ἀριθμὸν βουλευτῶν. Ὁπωσδήποτε ἀριθμὸς τις, καθοριζόμενος ἐν ἐκάστη πόλει διὰ νόμον, πρέπει νὰ ὑπῆρχε.⁶ Πλὴν ὅμως τῶν βουλευτῶν, οἵτινες περιελαμβάνοντο εἰς τὸν ἀριθμὸν αὐτόν, φαίνεται ὅτι εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπῆρχον καὶ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐξελέγοντο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου,⁷ *super legitimum numerum*⁸ πρὸς ἀναπλήρωσιν ἀποθνησκόντων ἢ ἀποκλειομένων καὶ ἐκεῖνοι, εἰς τοὺς ὁποίους τι-

318 κέ., ἀρ. 18, στ. 9: *ἀπέγαντι τοῦ βουλευτηρίου*. Καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις, ὡς εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Πέργαμον, τὴν Ἴασον, τὴν Σμύρνην, τὴν Ἐλαίαν, τὴν Στρατονίκειαν κ.ά., τὸ κατὰ τὴν βουλῆς λέγεται *βουλευτήριον*. Πausan. 1, 3, 5. 5, 1. Ch. Michel, Recueil d'inscriptions grecques (1900) 1203. IGR IV, ἀρ. 45. 364. 1431. 1692.

¹ BSA 18 (1911/12) 169, ἀρ. 1.

² Ἐνα ταμεύσαντα τῆς βουλῆς συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σούρων τῆς Λυκίας, IGR III, 714.

³ Βλ. Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.

⁴ Τὰ μέλη τῆς βουλῆς εἰς τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις δὲν ὀνομάζονται πάντοτε βουλευταί, ἀλλὰ προστάται, ἀμνήμονες, τιμοῦχοι, μάστοροι καὶ σύνεδροι ἀκόμη. Βλ. Oehler, RE III, 1034/35.

⁵ ÖJh 41 (1954) 110 = SEG 14, 100, ἀρ. 479.

⁶ Ὁ ἀριθμὸς τῶν βουλευτῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους συνήθως ἦτο μέγας: εἰς τὴν Μασσαλίαν, τὴν Λάμψακον καὶ τὴν Τιβεριάδα 600, εἰς τὴν Ἀντιόχειαν 1200 (ἄλλοτε 600), εἰς τὴν Ἐφεσον 450 κλπ. Βλ. E. Kuhn, Städt. u. bürgerl. Verfassung des römischen Reiches I, 247 κέ. II, 354. W. Liebenam, ἔνθ' ἀν. 229/30, 5.

⁷ W. Liebenam, ἔνθ' ἀν. 240. A b b o t - J o h n s o n, Municipal Administration in the Roman Empire, Princeton 1926, 76/7.

⁸ Plin. epist. X, 112.

μῆς ἔνεκεν ἐδίδετο τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα.¹ Τὴν κατάστασιν ταύτην, τοῦλάχιστον κάποιαν ὑφισταμένην διάκρισιν μεταξὺ κανονικῶν καὶ μὴ, μεταξὺ νομίμων καὶ μὴ νομίμων βουλευτῶν, ὑποδηλοῖ ὁ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης ἀπαντῶν χαρακτηρισμός: *βουλευτῆς νόμιμος*.² Ἐπίσης τίποτε δὲν μᾶς παραδίδεται περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν. Ἀπὸ τὴν παρουσίαν ὅμως τοῦ *δήμου* παρὰ τὴν *βουλὴν* εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς καὶ ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τούτου εἰς τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως συμπεραίνομεν ὅτι οὗτοι ἐξελέγοντο, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας πόλεις τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου,³ μᾶλλον ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ καὶ πιθανώτατα κατὰ φυλάς,⁴ ἐπειδὴ κατὰ φυλάς ἦσαν διηρημέναι αἱ μακεδονικαὶ πόλεις.⁵ Πάντως δὲν παραδίδεται ὅτι οὗτοι διορίζοντο ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίου διοικητοῦ. Ἐξελέγοντο δὲ ὄχι ἰσοβίως, ἀλλὰ δι' ὠρισμένον χρόνον, ἴσως δι' ἓν ἔτος, ὅπως καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ἀρχόντων.⁶ Τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα πολλάκις κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας. Ἐξ ἐπιγραφῆς, εὐρεθείσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Ὀλύμπου, μᾶς εἶναι γνωστὸς *βουλευτῆς δίς*.⁷ Κατὰ πόσον ὅμως ἠδύνατό τις νὰ ἐπανεκλεγῆ ἓν συνεχεῖα ἢ μετὰ ἀρόδον χρόνου⁸ δὲν ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν μὲ βεβαιότητα.

¹ V. C h a r o t, La province romaine proconsulaire d' Asie, Paris 1904, 197.

² Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32 [=Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλ. ἀνοιχθὲν 5, ἀρ. 15]. Τὴν ἰδίαν σημασίαν πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν καὶ εἰς τὴν φράσιν: *βουλευσάντα νομίμως*, τὴν ὁποίαν συναντῶμεν εἰς τιμητικὸν μνημεῖον ἐπίσης Θεσσαλονικέως βουλευτοῦ (Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 35), καὶ ὅχι νὰ ἐρμηνεύσωμεν, παρασυρόμενοι ἴσως ὑπὸ ἀναλόγου φράσεως: *ἄριστα βουλευσάντα* (Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 36. Π ε λ ε κ ἰ δ η, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ τὴν κοινωνία 53/4), ὅτι οὗτος ἐπολιτεύθη ὡς βουλευτῆς συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, διότι δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐξαρθῆ εἰς τιμητικὸν μνημεῖον κάτι, τὸ ὁποῖον ἦτο αὐτονόητον, νὰ πολιτεύονται δηλ. οἱ βουλευταὶ κατὰ τὸν νόμον.

³ Βλ. Marquardt, Staatsverw. I², 211. M i t t e i s, Reichsrecht u. Volksrecht 165. R a m s a y, The Cities and Bishopries of Phrygia, Oxford 1895, 61 κέ. I. L é n y, Études sur la vie municipale de l' Asie mineure, REG 8 (1895) 219.

⁴ Εἰς τὴν Μίλητον π.χ., Κύζικον καὶ Ἐφεσον γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ ἐκλογὴ τῶν βουλευτῶν ἐγένετο κατὰ φυλάς. Βλ. S c h u l t h e s s, RE VII, 1747/48. V. C h a r o t, La province romaine proconsulaire 196.

⁵ Περὶ τῆς διαιρέσεως τῶν πόλεων κατὰ φυλάς βλ. κατωτέρω.

⁶ Πρβ. τὰς φράσεις τιμητικῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν: *ἄριστα βουλευσάντα* (Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, ἔνθ' ἄν.), *βουλευσάντα νομίμως* (Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀθηνᾶ ἔνθ' ἄν.), *βουλευτῆς δίς* (Δ ἡ μ ἰ τ σ α, ἀρ. 744), ἔνθα ἡ μετοχὴ παρωχημένου χρόνου, ἀναφερομένη εἰς ζῶν πρόσωπον, καὶ τὸ ἀριθμητικὸν *δίς*, ὑποδηλοῦν ἀξίωμα εἰς ὠρισμένον χρόνον ἀσκηθέν.

⁷ Δ ἡ μ ἰ τ σ α, ἀρ. 744.

⁸ Ἐκ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων γνωρίζομεν ὅτι εἰς τὰς Ἐρυθρὰς π.χ.

Ἐκ τῶν δέκα ἑπτὰ βουλευτῶν, πού μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ διαφόρους πόλεις τῆς Μακεδονίας, ἑννέα ἀνήκον εἰς ἐπιφανεῖς μακεδονικὸς οἰκογενεῖας, γνωστὰς καὶ ἀπὸ ἄλλας ἐπιγραφάς, ἢ ἔλαβον, ἐκτὸς τῆς βουλείας, καὶ ἄλλα τοπικὰ ἀξιώματα.¹ ὁ Αὐλὸς Πόντιος Ἀγρίππας π.χ. ἀνῆκε εἰς τὴν ὀνομαστὴν οἰκογένειαν τῶν Ποντίων τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἐτιμήθη διὰ πολλῶν ἀξιωματίων,² ὁ Τιβέριος Κλαύδιος Λύκος ἐπίσης ἐκ Θεσσαλονίκης κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς καὶ πλουσίας οἰκογενεῖας, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ διαφόρων δωρεῶν του πρὸς ἰδιώτας (προφανῶς συμπολίτας του),³ τέλος ὁ Τίτος Ἰούλιος Λυσίμαχος εἰς τιμητικὸν βωμὸν χαρακτηρίζεται «ὡς ἐκ προγόνων βουλευτῆς»,⁴ δηλ. βουλευτῆς διετέλεσεν ὄχι μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ πρόγονοί του. Αἱ περὶ τῶν ὑπολοίπων πληροφοροῖα εἶναι παρὰ πολὺ περιορισμένα καὶ δὲν διακρίνεται εἰς αὐτὰς ἡ οἰκογενειακὴ τῶν κατὰστασις.⁵ Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν τοπικὴν ἀριστοκρατίαν. Ἐκ τούτου συμπεραίνομεν ὅτι δὲν ἠδύνατο πᾶς τις νὰ ἀναδειχθῆ βουλευτῆς, ὅπως καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ κοινοτικὸν τι ἀξίωμα. Τὸ βουλευτικὸν ἀξίωμα καθὼς καὶ τὰ ἄλλα ἐλαμβάνοντο ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Τὸ ὄριον τῆς βουλευτικῆς ἡλικίας,⁶ τοῦλάχιστον εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν, καθὼς δύναται τις νὰ συμπεράνη ἐκ τῆς σχετικῶς νεαρᾶς ἡλικίας τριῶν βουλευτῶν τῆς πόλεως ταύτης,⁷ ἦτο ὄχι ὑψηλόν. Ἐν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς τὴν Βιθυνίαν κατὰ τὴν *Iex Rompēia* οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν βουλὴν πρὸ τοῦ τριακοστοῦ ἔτους,⁸ καθὼς καὶ εἰς τὴν βουλὴν τῶν Ἐρυθραίων

ἦτο καθωρισμένον *βουλεύειν μὴ ἐντὸς τεττάρων ἐτῶν*, CIA I, 9.

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 15 (1903) 35 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. 32. 36. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 59, ἀρ. 13.

² Πελεκίδη 54, ἀρ. 6. Συνέχειαν τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης ἀποτελεῖ θραῦσμα ἐπιγραφῆς, δημοσιευομένης ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Πελεκίδη 55, ἀρ. 7 καὶ συμπληρωθείσης ὑπὸ τοῦ Ch. Edson ἐν *Harvard Theological Review* 41 (1948) 192/93. Ἔτσι ἐν τῷ συνόλῳ ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως: Ἀκάκιος | κατὰ τὰ δόξαντα τῆ κραίσιση βουλῆ καὶ τῶ | σεμνοτάτω δήμῳ τῆς λαμπρᾶς Θεσσαλονικέων μητροπόλεως καὶ κολωνείας Αὐλον | Πόντιον Μ..V | . NON Π... [βου]λεύ[σαντα καὶ] | νεωγορ[ή]σαντα το]ῦ | ἀγιοτάτου πατρί[ου] | θεοῦ Καβείρ[ου] | ἐφηβαρχή[σαντα] | καὶ πολε[ιταρ]-χῆσαντα... | Πόντιος... | τὸν γλυκ[ύτατον] | [ἐ]κγον[ον].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 399. 400.

⁴ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 53/4, ἀρ. 5. Ἐπίσης καὶ ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ξάνθου τῆς Λυκίας γνωρίζομεν τινα «ἐκ προγόνων βουλευτῆς», IGR III, ἀρ. 605. Πρβ. καὶ IGR III, ἀρ. 626.

⁵ Ditt Syll. II³, 700, στ. 50. Δήμιτσα, ἀρ. 744. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια ἐνθ' ἀν. ἀρ. 34. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Θεσσαλον. 6 (1950) 315.

⁶ Τὸν ὄρον χρησιμοποιοῖ ὁ Λιβάνιος, Ὑποθ. λόγων Δημοσθ. 22, 1.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. Καλλιπολίτου-Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6. Ch. Edson, ἐνθ' ἀν. 192/93.

⁸ Βλ. I. Lévy, ἐνθ' ἀν. 224.

κατὰ τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα,¹ εἶναι πιθανὸν κατὰ παρόμοιον νὰ ἴσχυε καὶ διὰ τὴν Μακεδονίαν.

Ἡ ἀπόκτησις τοῦ βουλευτικοῦ ἀξιώματος δὲν ἠμπόδιζέ τινα νὰ ἐπιδιώξῃ μετὰ ταῦτα καὶ ἄλλα ἀξιώματα τῆς πόλεως, οὔτε φυσικὰ ἢ ἀπόκτησις ἀξιώματός τινος ἀπετέλει ἐμπόδιον διὰ τὴν βουλείαν. Ἄλλωστε οἱ βουλευταὶ δὲν ἦσαν ἄρχοντες καὶ διεκρίνοντο σαφῶς ἀπ' αὐτούς.² Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς βλέπομεν ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν γνωστῶν μας βουλευτῶν ἔχουν καὶ ἄλλα ἀξιώματα· ἔτσι ὁ Αἴλιος Κατίνιος Λέων νέος,³ μέλος τῆς ἐπιφανοῦς ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογενείας τῶν Κατινίων, διετέλεσε γυμνασίαρχος καὶ βουλευτής,⁴ ὁ Γάιος Ἀντώνιος Οὐρβανιανὸς Φιλήμων πολιτάρχης, βουλευτής καὶ εἰσαγωγεὺς τῶν Πυθίων ἀγώνων,⁵ ὁ Αὐρ(ήλιος) Στατεῖλιος Θεόδωρος ὁ καὶ Ἀψιμάχης ἀπὸ φρουμενταρίων καὶ βουλευτής,⁶ ὁ Ἰσίδωρος Σαβείνου βουλευτής καὶ ἱερεὺς θιάσων Διονύσου,⁷ ὁ Μάρκελλος Ἀθηναγόρας βουλευτής καὶ πολιτάρχης⁸ καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Μάρκιος Διοσκουρίδης βουλευτής καὶ ἱερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης θεοῦ Φούλβου,⁹ τέλος ὁ Αὐλὸς Πόντιος, μέλος τῆς μεγάλης οἰκογενείας τῶν Ποντίων, βουλευτής, *νεωκόρος τοῦ ἀγίου πατρῖου θεοῦ Καβείρου*, ἐφήβαρχος καὶ πολιτάρχης.¹⁰

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οὐδεὶς ἐκ τῶν βουλευτῶν φέρει ἐν ἀπὸ τὰ γνωστὰ ἐπίθετα, τὰ ὅποια ἐδίδοντο εἰς τὸ σῶμα, οὐδεὶς δηλ. τιτλοφορεῖται κράτιστος ἢ λαμπρότατος ἢ τι ἄλλο.

Ἡ βουλή, καθὼς καὶ ἡ γερουσία,¹¹ ἀπολαύουν ἰδιαιτέρας τιμῆς καὶ ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τῶν δημοτῶν. Τοῦτο βλέπομεν εἰς τὰς συχνὰς δωρεὰς εὐπόρων πολιτῶν πρὸς αὐτάς.

¹ CIA I, 9.

² Πρβ. τὴν φράσιν: *μη μνηστὸς ἐτέρου αὐτῆς ἐξουσίαν ἔχοντος (ἢ)τε ἀρχόντων μήτε βουλευτῶν*, BSA 18 (1911/12) 140, στ. 5 κέ.

³ Περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ βλ. Δ. Κανατσοῦλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 30.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 36 [=Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλ. 5, 18].

⁵ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28 [=Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 74, 5]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 151.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 32. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 267.

⁷ Ch. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 159. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 652.

⁸ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 885.

⁹ Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. Βλ. καὶ Δ. Κανατσοῦλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 887.

¹⁰ Ch. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 192/93. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 22, σημ. 2.

¹¹ Περὶ τῆς γερουσίας βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρουσίας μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. Δ', 285 κέ.

Β. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντᾷ μόνον τὸ ὄνομα ὁ δῆμος, ἐνίοτε μὲ ἐν τῶν ἐπιθέτων *λαμπρότατος*,¹ *ιερώτατος*,² *σεμνότατος*,³ καὶ σχεδὸν πάντοτε συνδεδεμένος μὲ τὸ τῆς βουλῆς. Ὁ ἕρος *ἐκκλησία* ἀπαντᾷ ἀπαξ μόνον εἰς τὸ δόγμα τῶν Βατυναίων⁴ πρὸς δήλωσιν ὄχι τοῦ σώματος, ἀλλὰ τῆς συνάξεως τῶν δημοτῶν. Ὁ δῆμος μᾶς παραδίδεται μόνον διὰ τὴν Θεσσαλονίκην,⁵ Βέροϊαν,⁶ Ἀμφίπολιν,⁷ Λητήν,⁸ Δασσαρητίαν,⁹ δι' ἄγνωστον ἐλιμιωτικὴν πόλιν παρὰ τὴν σημερινὴν Κοζάνην¹⁰ καὶ διὰ τὴν ὄρεστικὴν πόλιν τῶν Βατυναίων.¹¹ Οὐχὶ σπανίως εἰς τιμητικὰ ψηφίσματα χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ κυρωτικοῦ ὄρου: *Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος ἢ ψηφίσματι βουλῆς (καὶ) δήμου κ. ὁ. ὁ γενικὸς ὄρος: Ἡ πόλις (ἢ πατρίς),*¹² ἐνίοτε μὲ τὸ ὄνομά της, ὡς ἡ *Βεροιαίων πόλις, (οἱ Βεροιαῖοι), ἢ Στυβεργαίων πόλις, ἢ Ἀμφιπολιτῶν πόλις, ἀκόμη ἢ Θεσσαλονικαίων μητροπόλις, ἢ μητροπόλις Βέροια κ. ἄ.*¹³ Τὰ ψηφίσματα ἐκδίδονται ἀπὸ κοινοῦ ὑπὸ τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, ὡς δεικνύουν ἐπιγρα-

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904 [=Phil. Wo-henschr. 22 (1902) 136 κέ., ἀριθ. 30].

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 6. 8. 21. καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 24. 25. 26. 27. 31. 34. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 51, ἀρ. 3. 55/6, ἀρ. 8.

³ Π. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά, Ἀθήναι 1912, 12, ἀρ. 4 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 20. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 54, ἀρ. 6.

⁴ Ὁρθὴν ἀνάγνωσιν τοῦ τύπου Βατυναίων ἀντι...ατυναίων ἢ Λαπιναίων δίδει ὁ C. H. E d s o n παρὰ X. I. Μακαρόνα, Μακεδονικά 2 (1941-52) 644, 97.

⁵ Πράξ. Ἀποστ. 17, 5. Δήμιτσα, ἀρ. 365. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 18. 20. 21. 7 Ὀκτωβρίου 1906 ἀρ. 23. 24. 25. 26. 31. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 51 κέ., ἀρ. 2. 3. 6. 8. 77, σημ. 2.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 50. BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7. J. R. St. 33 (1943) 39, ἀρ. 1.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 886.

⁸ Ditt. Syll. II³, 700.

⁹ RA 1934, 2, 282, ἀρ. 194 [=Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 177].

¹⁰ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9/10, ἀρ. 17. Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, Les cités macédoniennes 178.

¹¹ J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 3. 307. 366. 372. 375. 378. 379. 1089. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 2. 34. 37. 39. BCH 37 (1913) 86/7. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. 85, ἀρ. 13. AE 1932, Ἀρχ. Χρον. 1/2, ἀρ. 17. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 13. 14. 15. 24. 25.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 55. 373. 866 [=J. H. St. 16 (1896) 315, ἀρ. 10]. BSA 18 (1911/12) 147 κέ., ἀρ. 5. 6. 7. Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 156/57, ἀρ. 14. 15. RA 1934 285, ἀρ. 215. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62 κέ., ἀρ. 18. 20. 21. 23. Μακεδονικά (1941-52) 618/19, ἀρ. 42η.

φαί, εἰς τὰς ὁποίας ὁ κυρωτικὸς ὄρος προτάσσεται τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως (ἐνίοτε καὶ ἐπιτάσσεται), π. χ. *Ψηφίσματι βουλῆς καὶ δήμου· ἡ λαμπροτάτη (ἡ λαμπρά) μητρόπολις καὶ κολωνεῖα Θεσσαλονίκης (Θεσσαλονικαίων)*¹ ἢ *δόξαν τῆ ἱερωιάτη βουλῆ καὶ τῶ σεμνοτάτῳ δήμῳ... ἡ πόλις*² ἢ *ἡ πόλις...* *κατὰ τὸ δόξαν τῆ βουλῆ καὶ τῶ δήμῳ.*³ Ὅθεν ὅταν συναντῶμεν εἰς τὰ ψηφίσματα μόνον τὸν γενικὸν ὄρον ἢ πόλις, ἢ πατρὶς κ.λ.π., πρέπει ἀναμφιβόλως νὰ ἐννοήσωμεν ὑπ' αὐτὸν καὶ τὸν δῆμον τῆς πόλεως. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἠμποροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐμμέσως μᾶς παραδίδεται ὁ δῆμος (ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου) καὶ διὰ τὰς πόλεις Ἔδεσαν,⁴ Στύβερρον⁵ (τ. ἔ. Δερρίοπον), Εὐρωπόν,⁶ Ἀκανθον,⁷ διὰ τὴν Ἀργεσταιῶν πόλιν,⁸ διὰ μίαν ἀγνώστου ὀνόματος πόλιν τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, κειμένην παρὰ τὴν σημερινὴν Δράμαν,⁹ καὶ ἄλλην παρὰ τὸ σημερινὸν Δεμίρ - Καπὺ (Σερβικὴ Μακεδονία).¹⁰ Ἀναμφιβόλως αἱ πόλεις αὐταὶ δὲν ἦσαν αἱ μόναι, πὺν εἶχον ἐκκλησίαν τοῦ δήμου· πρέπει νὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι. Καὶ γενικώτερον ὅλαι αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι τῆς Μακεδονίας, ἐξαιρέσει ἐκείνων πὺν ὑπήγοντο εἰς τὴν περιοχὴν μεγαλυτέρας πόλεως, εἶχον τὰς λαϊκὰς τῶν συνελεύσεις.

Εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου ἐλάμβανον μέρος ὄχι ὅλοι ὅσοι ἦσαν ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ μόνον οἱ πολῖται. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἂπ' αὐτοὺς ἐξηροῦντο αἱ γυναῖκες. Ὁ τίτλος *πολιτῆς* (*Ἀργεσταιῶν πολιτῆς*),¹¹ τὸν ὁποῖον φέρει μιὰ γυναῖκα εἰς μακεδονικὴν ἐπιγραφὴν, εἶναι μᾶλλον τιμητικὸς καὶ δὲν συνεπήγετο δικαιώματα ψήφου.¹² Ἐνίοτε, ἰδίως ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἀπονεμηθοῦν τιμαὶ ὑπὸ τῆς πόλεως εἰς ἐξέχον τι πρόσωπον, συνεργάζονται μετὰ τοῦ δήμου καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς τὴν πόλιν ἐλεύθεροι πολῖται ἄλλων περιοχῶν, οἱ *παροικοῦντες* (*πάροικοι*),¹³ καὶ

¹ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 18.

² Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 20.

³ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 3α.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 3 [= AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6].

⁵ RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215 [=Mélanges G. Glotz 2 (1932) 875].

⁶ Ἑλληνικά 5 (1932) 5 κέ. Βλ. καὶ Μακεδονικά 1 (1940) 490/1.

⁷ BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [=SEG 1, 65, ἀρ. 282].

⁸ Spomenik 71 (1931), ἀρ. 88. 98 (1941-48), ἀρ. 363. Z'iva Antika III, 2 (1953) 222, ἀρ. 1.

⁹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1089.

¹⁰ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 341 [=Z'iva Antika II (1952) 262 κέ.]. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 633 καὶ Προσθήκαι καὶ Διορθώσεις ἐν σ. 182.

¹¹ Spomenik 98 (1941-48), ἀρ. 98. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ύ λ η, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1166.

¹² Πρβ. V. C h a p o t, La province romaine proconsulaire d'Asie 159.

¹³ Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς λέξεως βλ. Dig. 50, 16, 239, 2: incola ist qui aliqua

πρὸ παντὸς οἱ διαμένοντες ἐν αὐτῇ δι' ἐμπορίαν ἢ οἱ γῆν *κεκτημένοι* (*ἐγκεκτημένοι*) Ρωμαῖοι πολῖται. ¹ Οὗτοι πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχον δικαίωμα εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ὅχι ὅμως ὡς μέλη μεμονωμένα, ἀλλ' ὡς σῶμα συγκεκοτημένον.

² Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πολιτῶν δικαίωμα ψήφου καὶ ἐκλέγεσθαι εἶχον μόνον οἱ εὐποροὶ· οἱ ἄποροι κατὰ τὸ ἰσχύον αὐστηρὸν τιμοκρατικὸν καθεστῶς ἐστεροῦντο τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκλέγεσθαι.

³ Ἡ κατὰ φυλὰς διαίρεσις τῶν πολιτῶν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις διετηρήθη καὶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν. Κατὰ φυλὰς δὲ οὗτοι ἐλάμβανον μέρος καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου. Ἐκάστη φυλὴ εἶχεν ἰδίαν ὀργάνωσιν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἂν κρίνωμεν ἀπὸ τὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ² εἶχε καὶ τοὺς ἄρχοντάς της. Ἔτσι εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν π. χ. τρεῖς τοῦλάχιστον ἐκ τῶν φυλῶν της, ἡ Ἀντιγονίς, ἡ Διονυσιάς καὶ ἡ Ἀσκληπιάς, ἐγείρουν ἀνὰ ἓνα βωμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιερέως Κλαυδίου Μένωνος. ³ Ἐπίσης εἰς τὴν Βέροϊαν ἡ Πευκαστικὴ φυλὴ καὶ ἄλλη, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα δὲν διεσώθη, τιμοῦν τὸν διὰ βίου ἀρχιερέα τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτην τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων Κόϊντον Ποπίλλιον Πύθωνα, ἀναθέτουσαι ἀνὰ ἓνα βωμόν. ⁴ Ἡ Παιονίς φυλὴ τῆς ἰδίας πόλεως μετ' ἀπόφασιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου ἀναθέτει βωμὸν πρὸς τιμὴν τοῦ Πο-

regione domicilium suum contulit, quem Graeci πάροικον appellant. Περβ. CIL 3, 14191: Ἀραγονηνοὶ πάροικοι.

¹ BSA 23 (1918/19) 85, ἀρ. 13 [=SEG 1, 65, ἀρ. 282]: Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι καὶ οἱ παροικοῦντες (Ἄκανθος). Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 3. [= AEM 12 (1888) 189, ἀρ. 6]: Ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι (*Εδεσσα). Αὐτόθι ἀρ. 58: Βεροιαῖοι καὶ οἱ ἐγκεκτημένοι Ῥωμαῖοι. RA 1934, 2, 285, ἀρ. 215 [= Mélanges G. Glotz 2 (1932) 875]: Στυβερραίων ἡ πόλις καὶ οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι. Περὶ τῶν τὴν Ἀσίαν κατοικούντων καὶ (συμ)πραγματευόμενων Ῥωμαίων καὶ τῶν ὀργανώσεών των βλ. V. Charot, ἐνθ' ἀν. 187 κέ. Πλεῖστα δὲ παραδείγματα τῶν ἐγκατεστημένων εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις Ῥωμαίων (οἱ Ῥωμαῖοι, τὸ συνέδριον τῶν Ῥωμαίων, οἱ κατοικοῦντες Ῥωμαῖοι, οἱ πραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι, οἱ συμπραγματευόμενοι Ῥωμαῖοι, Ῥωμαῖοι οἱ ἐπιδημοῦντες) βλ. παρὰ Gunther Gerlach, Griechische Inschriften, Halle a. S. 1908, 16/7.

² Διαίρεσιν τῶν μικρασιατικῶν πόλεων εἰς φυλὰς καὶ ὑπαρξιν ἀρχόντων ἐν αὐταῖς μαρτυροῦν αἱ ἐπιγραφαὶ IGR III, ἀρ. 173: φυλὴ Παρακα...|λίγη ἐβ(δόμη) τὸν ἴδιον εὐεργέτην, φυ|λαρχοῦντος Οὐάρον Λογίου. 192. 194. 199. 203. CIG 3409. 3599. 3663. 3773. 3774: ἄρχας τῆς κρατίστης φυλῆς Ποσειδωνιάδος. 3841i. 3930b: οἱ προστάται φυλῶν. 4016. 4020. 4026. 4028. 4029. 4031: ἀγωνοθέτης φυλῆς. Le Bas-Wadlington, Voyage archéol. 2464: φύλαρχος. Βλ. καὶ BCH 12 (1888) 201/2. 17 (1893) 554. IBM III, 1, 52, ἀρ. 439. TAM III, 1, 121. MAMA I, 22. 22a.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 39.

⁴ RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [= Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2.

πλίου Μάρκου Κυϊντιανοῦ Μακεδόνας. ¹ Εἰς τὰς Ἀλκομενάς ἐκάστη τῶν τεσσάρων φυλῶν τῆς εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν σύμφωνα μὲ τὴν διαθήκην Λουκίου τινὸς Αἰλίου Ἀργεστιανοῦ Τιτιανοῦ νὰ προσφέρῃ καθ' ὄρισμένην ἡμέραν εἰς μνήμην τοῦ θυσίαν ἐκ τοῦ τόκου τῶν δηναρίων, τὰ ὅποια ὁ ἴδιος ἄφησεν εἰς τὴν κώμην. ² Ἡ διαίρεσις αὕτη ἐλάμβανε τὴν ἐκδήλωσιν τῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου καὶ ἴσως κατὰ φυλὰς διεξήγετο ἐν αὐτῇ ἢ ψηφοφορία.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου συνεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τῆς πόλεως, ὄχι ἀφ' ἑαυτῆς. Διὰ τὴν πολίχνην τῶν Βαττυναίων εἶναι μεμαρτυρημένον ὅτι αὕτη συνεκαλεῖτο ὑπὸ τοῦ πολιτάρχου (*ἐκκλησίας ἀγομένης ὑπὸ τοῦ Βαττυναίων πολιτάρχου*). ³ Ἐπειδὴ καὶ εἰς τὴν Δερριόπον οἱ πολιτάρχαι τῆς πόλεως συγκαλοῦν τὴν βουλὴν (*τῶν... ἐν Δερριόπῳ πολιταρχῶν συναγαγόντων τὸ βουλευτήριον*), ⁴ εἰς δὲ τὴν Λητὴν εἰσάγουν τὰ προβουλευμάτα τῆς βουλῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου, ⁵ πρέπει ἀδιστακτικῶς νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς ὅλας τὰς μακεδονικὰς πόλεις τὸ δικαίωμα τῆς συγκλήσεως τοῦ δήμου (*ius agendi cum populo*) εἶχον οἱ πολιτάρχαι. Οὗτοι ἦσαν συνάμα οἱ πρόεδροι τοῦ δήμου καὶ αὐτοὶ διηύθυνον τὰς ἐργασίας κατὰ τὰς συνελεύσεις. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου οὐδεμίαν συζήτησιν ἠδύνατο νὰ κάμῃ καὶ οὐδεμίαν ἀπόφασιν νὰ λάβῃ δι' οἰονδήποτε ζήτημα, ἂν δὲν ὑπῆρχε πρὸς τοῦτο ἐκπεφρασμένη γνώμη τῆς βουλῆς, *προβούλευμα*. Τὰ προβουλευμάτα δὲ τῆς βουλῆς, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ δόγματος τῆς Λητῆς, ⁶ πάλιν διὰ τῶν πολιταρχῶν εἰσήγοντο. Ποία ἦτο ἡ διαδικασία μετὰ τὴν σύγκλησιν τοῦ δήμου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῶν προβουλευμάτων δὲν μᾶς παραδίδεται ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὄρισμέναι ἀποφάσεις, ἰδίᾳ αἱ ἀφορῶσαι εἰς τὴν ἀπονομὴν τιμῶν εἰς ἐξέχοντα πρόσωπα, ὡς ἀνάθεσιν ἀνδριάντος, βωμοῦ κ.τ.τ., ἐλαμβάνοντο δι' ἀνατάσεως ἀπλῶς τῆς χειρὸς (*χειροτομία*), ⁷ οὐχὶ διὰ ψήφου (*ψηφοφορία*).

Γ. Οἱ ἄρχοντες κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν παίζουσι πολὺ σημαντικώτερον ρόλον παρὰ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐλευθέρως ἑλληνικῆς πολιτείας, καθ' ὅσον εἰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τῆς βουλῆς κυρίως εὐρίσκετο ἡ διοίκησις

¹ AA 57 (1942) 176/77, ἀρ. 11 καὶ εἰκ. 44.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 262 [=Mélanges G. Glorz II, 869-76].

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 217 [=J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17, στ. 1/2].

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 258 [=Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6].

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 675 [=Ditt. Syll. IΓ³, 700, στ. 2/3].

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 675: *Ληταίων οἱ πολιτάρχαι, προβουλευσαμένων τῶν βουλευτῶν, εἶπαν*.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27 [=BCH 37 (1913) 95=Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά Γ', 77, ἀρ. 2].

τῆς πόλεως, ἐνῶ ὁ δῆμος ἠρκεῖτο νὰ ἐγκρίνη ἢ νὰ ἀπορρίπτῃ τὰς προτάσεις αὐτῶν. Οἱ ἄρχοντες εἶναι πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ μόνον, στρατιωτικοὶ δὲν ὑπάρχουν πλέον ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς Ρώμης. Καὶ ἐκ τούτων πάλιν ὑπάρχουν ἐκεῖνοι, ποὺ ἀσκοῦν μεγαλυτέραν ἐπιρροὴν εἰς τὴν πόλιν, καὶ ἄλλοι, οἱ ὅποιοι ἀσκοῦν μικροτέραν. Οἱ ἄρχοντες δὲν ἦσαν κληρονομικοὶ οὔτε ἰσόβιοι, ἀλλ' αἶρετοὶ καὶ ἐξελέγοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἓν μόνον ἔτος, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ἔτους τῆς ἀρχῆς των.¹ Πολὺ συχνὰ συναντῶμεν μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας νὰ λαμβάνουν διάφορα ἀξιώματα τῆς πόλεως καὶ ἐνίοτε τὰ αὐτά. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην π. χ. ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Κατινίων εἶς, ὁ Αἴλιος Κατίνιος Λέων, διετέλεσεν ἀρχιερεὺς, ἀγωνοθέτης, γυμνασάραχος καὶ δις πολιτάρχης,² ὁ ἑγγονός του Αἴλιος Κατίνιος Λέων νέος γυμνασάραχος καὶ βουλευτής,³ ἡ ἑγγονή του Αἰλία Ἀλεξάνδρα ὁμοίως ἀρχιέρεια.⁴ Ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Μαρεινιανῶν ὁ Φλαβιανὸς Μάγνος ἀρχιερεὺς,⁵ ὁ υἱός του Φλαβιανὸς Ἀντίγονος ὁμοίως ἀρχιερεὺς, ἡ κόρη του Φλαβιανὴ Νεπωτιανὴ μακεδονιάραχισσα,⁶ ὁ σύζυγός της Μαρεινιανὸς Φίλιππος (I) μακεδονιάραχος,⁷ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (II) ἱερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς λαμπρᾶς Θεσσαλονικαίων μητροπόλεως καὶ κολωνείας καὶ (τ)ετράκις νεωκόρου καὶ ὁ ἑγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἐφήβαρχος καὶ πολιτάρχης ἐν Θεσσαλονίκῃ.⁸ Ἐπίσης εἰς τὴν Βέροϊαν Λούκιος τις Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος ὑπῆρξεν ἀρχιερεὺς καὶ ἄρχων, ἡ δὲ κόρη του Λουκία Αὐρηλιανὴ Ἀλεξάνδρα ἱέρεια τῆς θεᾶς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας.⁹ Πρὸς τούτοις δύο ἀρχιέρειαι ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ Ποντία Καλλιστιανὴ Κασσία καὶ

¹ Βλ. π. χ. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23: *γυμνασιαρχήσαντα πανδημί δι' ὅλον ἔτος. 33: γυμνασιαρχήσαντα ἀμέμπτως καὶ ἀλείψαντα πανδημί ἐκ τῶν ἰδίων ἐν τῷ 500' Σεβ. (=244/45 μ.Χ.).* BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6: *ἀρχιερασαμένον καὶ ἄρξαντος ἐν τῷ ἔ(ε)ι τῷ γ' ς' τ' [=245/46 μ.Χ.).* Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 119: *ἱερασαμένον ἐν τῷ πο' σεβαστῶ ἔτει καὶ ἐφήβαρχον γενόμενον ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει καὶ πολιτάρχην ἀπο', κ.ἄ.*

² Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 40. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 29.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 36. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 30.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 22. 36. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 52.

⁵ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1421.

⁶ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1418. 1422.

⁷ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. 878.

⁸ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 879. 880.

⁹ REG 15 (1902) 142=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 207. 208.

ἡ Ἀρρία Προκλιανὴ Φιλίστη, φέρουν εἰς τὰ μνημεῖά των τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «ἐκ προγόνων ἀρχιέρεια», εἷς δὲ ἱερεὺς τῆς περιοχῆς τῆς σημερινῆς Παλατίτσας τὸν τίτλον «[ἀπὸ προγόνων ἱε]ρεὺς»,¹ πρᾶγμα ποὺ δεικνύει ὅτι ὄχι μόνον αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ προγονοὶ των διετέλεσαν ἀρχιερεῖς ἢ ἱερεῖς. Τὰ παραδείγματα ταῦτα καὶ ἄλλα, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀρκετὰ εἰς τὰς ἐπιγραφάς, δὲν ἀναιροῦν φυσικὰ τὴν ἀνωτέρω ἄποψιν περὶ ἐκλογῆς τῶν ἀρχόντων. Θεωρητικῶς τοῦλάχιστον πᾶς, ὅστις ἐκέκτητο πολιτικὰ δικαιώματα εἷς τινα πόλιν καὶ εἶχε δικαίωμα ψήφου ἐν αὐτῇ, ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἄρχων, εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς ἐλληνικῆς Ἀνατολῆς, τὰ ἀξιώματα ἐλαμβάνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν ἐκπροσώπων τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας. Τοῦτο ἄλλωστε, ὅπως εἶδομεν, ἠϋνόει καὶ ἡ πολιτικὴ τῆς Ρώμης πρὸς εὐκολωτέραν διακυβέρνησιν τῶν ὑποτελῶν λαῶν της. Τὰ ἀξιώματα, θρησκευτικὰ καὶ πολιτικὰ, ἀπέκτων κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα, ἠδύνατο ὅμως καὶ ταυτοχρόνως νὰ λάβουν ταῦτα. Μάλιστα ὑπῆρχον μερικὰ ἀξιώματα, τὰ ὁποῖα ἀνελάμβανε σχεδὸν κατὰ κανόνα τὸ αὐτὸ πρόσωπον ταυτοχρόνως, π. χ. τὴν ἀρχιερωσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν, τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τοῦ θεοῦ Φούλβου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.² Οὐχὶ σπανίως ὁ ἀρχιερεὺς (ἱερεὺς) εἶναι καὶ γυμνασάρχος,³ εἷς γυμνασάρχος εἶναι συνάμα καὶ γερουσιάρχης,⁴ μία ἀρχιέρεια δὲ καὶ γερουσιάρχισσα (= πρόεδρος τῆς γερουσίας).⁵ Ἐν τούτοις τὸ συνηθέστερον εἶναι νὰ λαμβάνωνται τὰ ἀξιώματα κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς σταδιοδρομίας ἐκάστου, ὁπότε τηρεῖται κάποια σειρά (cursus honoꝛum) εἰς τὴν ἀπόκτησιν αὐτῶν. Ἔτσι τὸ ἀξίωμα τοῦ πολιτάρχου καὶ τὸ τοῦ ἀρχιερέως, δὲν λαμβάνονται ἐκ τῶν πρώτων, ἀλλὰ μετὰ προηγουμένην ἀπόκτησιν μικροτέρων καὶ μάλιστα ὑπὸ δεδοκιμασμένων ἀνθρώπων. Δυστυχῶς δὲν εἶναι πάντοτε εὐκόλον νὰ καθορίσωμεν τὴν σειράν ἀναλήψεως τῶν διαφορῶν ἀξιωματίων, τὰ ὁποῖα τυχὸν φέρει ἀξίωμα-τοῦχός τις ἐπὶ τοῦ μνημείου του, οὔτε καὶ ἂν ταῦτα ἐλήφθησαν ταυτοχρό-

¹ Π ε λ ε κ ἰ δ η , ἔνθ' ἀν. 51, ἀρ. 3. 52, ἀρ. 4. 77, 2. SEG 2, 6°, ἀρ. 395. Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 183. 1189. Παρόμοιοι τίτλοι ἔχουν διασωθῆ καὶ ἐξ ἄλλων περιοχῶν. Βλ. π.χ. CIG 1123; ὁ ἐκ πάπων ἀγωνοθέτης. CIG 2778; ἀπὸ προγόνων ἀρχικῶν καὶ λειτουργῶν. CIG 2771. 2774; πρύτανις ἀπὸ προγόνων. EA 1892, 23/4, στ. 7/8; ἀγωνοθέτης διὰ γένους. CIG 43159; [ἀπὸ] προγόνων γραμ[ματεὺς].

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 373 [=Π ε λ ε κ ἰ δ η , ἔνθ' ἀν. 75, 7]. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 40. Π ε λ ε κ ἰ δ η ς, ἔνθ' ἀν. 59 κέ., ἀρ. 12. 16. 17. 20. 21. 22. 23. 26. Ἐπειρη. Φιλολ. Σχολ. Θεσσαλον. 6 (1^o50) 302.

³ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

⁴ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 3 [=Θεσσαλ. κατεσφρ. βιβλ. 5, 14].

⁵ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ἰ ο υ, ἔνθ' ἀν. 5. Βλ. καὶ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1454.

ως. Μόνον όταν τὰ διάφορα ἀξιώματα εἶναι χρονολογημένα εἰς τὴν ἐπιγραφὴν, πρᾶγμα σπάνιον, ἢ ὅταν ὁ ἀξιωματοῦχος μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ περισσοτέρων ἐπιγραφῶν διαφόρου ἐποχῆς καὶ διάφορα ἀξιώματα μνημονεύονται ἐν ἐκάστη, ἡμποροῦμεν ἀσφαλῶς νὰ καθορίσωμεν τὸν χρόνον ἀναλήψεως ἐκάστου. Ἔτσι ὁ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης σημειώνεται ὅτι διετέλεσεν ἱερεὺς καὶ ἐφήβαρχος τὸ ἔτος 248 μ. Χ. (πσ') καὶ τὸ ἐπόμενον ἔτος 249 μ. Χ. (απσ') πολιτάρχης.¹ Ὁ Μάρκιος Ἀθηναγόρας μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης διαφόρου ἐποχῆς· εἰς τὴν παλαιότεραν φέρει τὸν τίτλον μόνον τοῦ βουλευτοῦ,² εἰς τὴν μεταγενεστέραν τὸν τοῦ πολιτάρχου (*πολιταρχικός*).³ Εἶναι φανερὸν ὅτι καὶ οἱ δύο τὴν πολιταρχίαν, ἀξίωμα, διὰ τὸ ὅποιον ἐχρηιάζετο μεγαλύτερα περὶ τὰ κοινὰ πείρα καὶ τὸ ὅποιον προσεπόριζε περισσοτέραν ἰσχὺν εἰς τὸν κατέχοντα τοῦτο, ἔλαβον μετὰ προηγουμένην ἀνάληψιν τῶν μικροτέρων ἀξιωμάτων. Διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῶν διαφόρων ἀξιωμάτων φαίνεται ὅτι οὐδεὶς περιορισμὸς ὑπῆρχε. Πᾶς πολίτης ἔχων πλήρη πολιτικὰ δικαιώματα ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἀξιώματα. Ἔτσι ἡ ἀπόκτησις ἀξιωματὸς τινος δὲν ἡμπόδιζε νὰ λάβῃ τις μετὰ τὴν κατάθεσιν τούτου ἡ ἀκόμη ταυτοχρόνως καὶ ἄλλα ἀξιώματα. Ὁ διατελέσας π.χ. ἀρχιερεὺς ἠδύνατο κάλλιστα νὰ εἶναι προηγουμένως ἢ νὰ γίνῃ μετὰ ταῦτα γυμνασίαρχος,⁴ γερουσιάρχης,⁵ πρὸ πόλεως,⁶ ἄρχων,⁷ πολιτάρχης⁸ κ. ἄ. Ἐκ τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας γνωρίζομεν εὐπορὸν τινα πολίτην, τὸν Παῦλον Καιλίδιον Φρόντωνα, ὅστις διετέλεσεν ἀγορανόμος, γυμνασίαρχος ἐκ τῶν ἰδίων, ταμίας, πολιτάρχης, ἐξελέγη «*γυμνασιάρχης ἀποδεδει(γ)μ(έ)νος καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λυγκηστῶν ἔθνους*»,⁹ δηλ. διέτρεξε σχεδὸν ὅλας τὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας ἠδύνατο νὰ φιλοδοξήσῃ τις εἰς μίαν πόλιν. Αἱ γυναικες δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχάς, ἠδύνατο ὅμως νὰ λάβουν ἱερατικὰ ἀξιώματα, ὡς τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀρχιερωσύνην. Μία δὲ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην διετέλεσε καὶ γερουσιάρχισσα, πρόεδρος δηλ. τοῦ σωματείου τῶν γερόντων, σκοπὸν ἔχοντος τὴν κοινωνικὴν καὶ

¹ Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἄν. 62]3, ἀρ. 19.

² Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 18.

³ Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Λ α ζ α ρ ί δ ο υ , Ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης 25/6, ἀρ. 2.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 811. RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 3. 40. BCH 59 (1935) 141/42, ἀρ. 41.

⁵ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 5.

⁶ Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 4.

⁷ BSA 18 (1911]12) 148, ἀρ. 6: ἀρχιερασαμένον καὶ ἄρξαντος. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 28: ἄρξαντος καὶ ἀρχιερασαμένον.

⁸ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ , ἔνθ' ἄν. ἀρ. 40: ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην καὶ γυμνασιάρχον καὶ ἄρξαντα δις τὴν πρώτην ἀρχὴν (τ.ἔ. τοῦ πολιτάρχου).

⁹ Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 248 [=BCH 2] (1897) 162=REG 11 (1898) 273].

ὕλικήν ἐξυπηρέτησιν τῶν μελῶν του.

Τοὺς τίτλους των οἱ διατελέσαντες ἄρχοντες μετὰ τὴν κατάθεσιν τῶν ἀξιομάτων δὲν ἀποβάλλουν, ἀλλὰ διατηροῦν καὶ ἐφεξῆς, καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν εὐρίσκωνται ἐν τῇ ζωῇ. Ἡ ἀναγραφὴ ὅμως αὐτῶν εἰς τὰ μνημεῖα δὲν γίνεται κατὰ καθιερωμένην τινὰ σειρᾶν, δὲν τηρεῖται δηλ. εἰδός τι πρωτοκόλλου. Ἄλλοτε προτάσσονται οἱ ἀξιολογώτεροι τίτλοι καὶ ἔπονται οἱ μικρότερας ἀξίας, ὡς *πολιταρχήσαντα καὶ βουλευόμενα καὶ εἰσαγωγέα γενόμενον πρώτως τῶν Πυθίων*¹ ἢ *ἀξιολογώτατου ἀρχιερέως καὶ γυμνασιάρχου*,² ἄλλοτε τὸ ἀντίθετον, ὅποτε προτάσσονται οἱ παλαιότεροι καὶ ἔπονται οἱ νεώτεροι: *ἱερασάμενον ἐν τῷ πρῶτῳ σεβαστῷ ἔτει* (248 μ.Χ.) *καὶ ἐφηβαρχον γενόμενον ἐν τῷ αὐτῷ ἔτει καὶ πολειτάρχην ἀπο* (249 μ.Χ.)³ καὶ ἄλλοτε ἀναγράφονται ἄνευ τινὸς τάξεως, ὡς *[βου]λεύ[σαντα καὶ] νεωκορ[ήσαντα τοῦ] ἀγιωτάτου πατρί[ου] θεοῦ Καβείρ[ου], ἐφηβαρχή[σαντα] καὶ πολειτ[αρ]χήσαντα...*⁴ ἢ *ἀρχιερέα καὶ ἀγνωσθέντα καὶ γυμνασιάρχον καὶ ἄρξαντα δις τὴν πρώτην ἀρχήν*.⁵ Ἡ ἀταξία αὕτη μᾶς ἐμποδίζει νὰ διακρίνωμεν πάντοτε τὰ μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ μικρότερα, τὰ νεώτερα ἀπὸ τὰ παλαιότερα ἀξιώματα.

Οἱ ἄρχοντες μαζὶ μὲ τοὺς τίτλους τῶν ἀξιομάτων των ἢ καὶ ἄνευ αὐτῶν συχνὰ φέρουν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τιμητικὰ ἐπίθετα, δηλωτικὰ τῆς τάξεώς των ἢ τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας, ὡς *ἀγνότατος*,⁶ *ἀξιολογώτατος*,⁷ *ἄριστος*,⁸ *κράτιστος*.⁹

1. **Πολιτάρχαι.** Οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους πολὺ συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτήν, εἶναι οἱ *πολιτάρχαι*. Μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἐκ διαφόρων πόλεων τῆς Μακεδονίας, ἐξ Ἀμφιπόλεως,¹⁰

¹ Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28.

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1905, ἀρ. 7.

³ Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία κλπ. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ Ch. E d s o n, ἔνθ' ἀν. *Macedonica* III, 192/93.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40.

⁶ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 55/6, ἀρ. 8.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, τοῦ ἰδίου 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 1. 5. 7. 8. 20. 21 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. 32. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 39. 51, ἀρ. 3. 66/7, ἀρ. 25. *BCH* 59 (1935) 141, ἀρ. 40.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 373. M i o n n e t, *Descript. de médailles antiques grecques et romaines* I, 496. F r. C u m o n t, *Rev. de l' instruct. publ. Belg.* 1898, ἀρ. 12. 13 (ἀνάτυπον).

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 412. 927. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, τοῦ ἰδίου 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 9. 11. 12. 13. 18 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 25. 31. 35. 38. 41. *BCH*, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 41, 60 (1936) 43, ἀρ. 2. *Spormenik* 98 (1941 - 48) 180, ἀρ. 380.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 886 [=BCH 18 (1894) 419/20].

Βεροίας,¹ Ἐδέσσης,² Δερριόπου,³ λυγκηστικῆς Ἡρακλείας,⁴ Λητῆς,⁵ ἐκ τῆς Βαττύνης τῆς Ὀρεσιίδος,⁶ ἐκ πόλεως τινος τῆς Μαιδικῆς (πιθανῶς τῆς Ἀλεξανδροπόλεως ἢ Παρθικοπόλεως),⁷ ἐξ ἀγνώστου πόλεως παρὰ τὴν σημερινὴν Γευγελῆν⁸ καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης.⁹ Ἐκ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν τῶν πόλεων βλέπομεν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ περιοχαὶ τῆς Μακεδονίας, δηλ. τῆς Ἄνω καὶ Κάτω καὶ τῆς πέραν τοῦ Στρυμόνος, ἀντιπροσωπεύονται, ὅθεν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἐκάστη μακεδονικὴ πόλις εἶχε τοὺς ἄρχοντας αὐτοῦς.

Ὁ τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐν λόγῳ ἀξιωματοῦχοῦ ἦτο «πολιτάρ-

¹ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα, Θεσσαλονίκη 1955, 20, σημ. 6. Ἄνεκδοτος ἐπιγραφή, περιλαμβάνουσα γυμνασιαρχικὸν νόμον, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης.

² Δήμιτσα, ἀρ. 2 [=AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8=E. Burton, The Politarchs in Macedonia and elsewhere ἐν The Amer. Journ. of Theology 2 (1898) 614 κέ., ἀρ. 8].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 258 [=E. Burton, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 9=Ἀθηνᾶ 20 (1908) 3 κέ.].

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 675 [=Duchesne-Bayet, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 80/1, ἀρ. 127=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 613, ἀρ. 7]. 683 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 98, ἀρ. 129 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 622, ἀρ. 14] (Δρεμίγκλαβα). BSA 23 (1918) 19] 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

⁶ J. H. St. 33 (1913) 337 κέ., ἀρ. 17. Βλ. καὶ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 462-477.

⁷ Βλ. ἀνωτέρω σ. 17, σημ. 6.

⁸ Sromenik, ἐνθ' ἀν. 48, ἀρ. 101.

⁹ Πράξι. Ἀποστ. 17, 6-8. Δήμιτσα, ἀρ. 364 [=IBM II, 33, ἀρ. 171 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 601, ἀρ. 1]. 365 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 9/10 = E. Burton, ἐνθ' ἀν. 605/6, ἀρ. 3. Βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 369]. 366 [=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 611, ἀρ. 6]. 367 [=Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 11/2, ἀρ. 1=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 604/5, ἀρ. 2]. 368 [=BCH 21 (1897) 163=E. Burton, ἐνθ' ἀν. 608, ἀρ. 4=Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στηλ. 2. Βλ. καὶ Ch. Edson, Cl. Philol. 53 (1958) 115]. 738 [=RA 24 (1894) 213, 38=E. Burton 609, ἀρ. 5]. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. στηλ. 1 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28 [=REG 20 (1907) 70]. Πελεξίδη, ἐνθ' ἀν. 25 κέ., ἀρ. 1. 2. 55 κέ., ἀρ. 7 [=Ch. Edson, Macedonica III, 161, σημ. 7]. 18. 19. Β. Καλλιπολίτου - Δ. Λαζαρίδου, ἐνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ὀσίριδος καὶ τῶν ἄλλων Αἰγυπτίων θεῶν, καὶ ἄλλη τοῦ αὐτοῦ Μουσείου, ἔχουσα ἐν ἀρχῇ οὕτως: Ἡ πόλις | τὸν γὰρ τῷ Ἡ [... πολιταρχούν] | των τῶν περὶ Μ. [... | Πολύχαρμον κ.λ.π. Εἰς ταύτας πρόσθετες ἀκόμη Π. Παπαγεωργίου, Θεσσαλονίκης κατεσφραγισμένον βιβλίον ἀνοιχθέν, Ἀνατύπ. ἐκ τοῦ «Μικρασιατικοῦ Ἡμερολογίου» τῆς Ἐλ. Σβορώνου 1907, 9 [=REG 2 (1907) 70 = SEG 2, 71, ἀρ. 410 καὶ Ἀλήθεια, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 40]. Ἐκτενέστερον γίνεται λόγος περὶ τῶν πολιταρχῶν εἰς εἰδικὴν μελέτην μου ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπιστ. Θεσσαλονίκης τόμ. 7 (1957) 157 κέ.

χης». ¹ Πολίταρχος δὲν ἀπαντᾷ εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς. Πρὸς τοῦτοις γίνεται ἀκόμη χρῆσις καὶ τῆς μετοχῆς τοῦ ῥήματος *πολιταρχέω-ῶ* κατ' ἐνεστῶτα ² ἢ ἀόριστον ³ χρόνον, ὡς καὶ τοῦ ἐπιθέτου *πολιταρχικός*, ⁴ ἢ τοῦ ἐμπροθέτου «ἀπὸ *πολιταρχίας*». ⁵ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ πολιτάρχης δηλοῦται καὶ διὰ τῶν ὄρων «*πρωταρχήσας*», ⁶ «*ἄρξας τὴν πρώτην ἀρχήν*» ⁷ καὶ πιθανῶς καὶ διὰ τοῦ γενικοῦ ὄρου «*ἄρχων*». ⁸

Τοὺς πολιτάρχας παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας καθ' ὅλην τὴν ρωμαϊκὴν ἐν Μακεδονίᾳ κυριαρχίαν, δηλ. ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦλάχιστον τῶν μέσων τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. Διὰ πρώτην φορὰν τοὺς συναντῶμεν μεμαρτυρημένως τὸ ἔτος 119/18 π. Χ. ⁹ εἰς τιμητικὸν ψήφισμα τῶν Ληταίων πρὸς τὸν Ρωμαῖον ταμίαν Μᾶρκον Ἄννιον Ποπλίου (Ditt. Syll. II³, 700), κατόπιν κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1ου εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης (*Πελεκίδη*, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2. Βλ. κατωτέρω σ. 40), περὶ τὰ τέλη τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας εἰς τὴν Ἀμφίπολιν (BSH 18 (1894) 419/20), τὸ 29/8 (;) π.Χ. ¹⁰ εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 368 καὶ ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης), κατὰ τὴν ἐποχὴν γενικώτερον τοῦ Αὐγούστου καὶ ἐπὶ Κλαυδίου πάλιν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 11/2. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 366. Πράξ. Ἀποστ. 17,6), ἐπὶ Βεσπασιανοῦ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῆς Λητῆς (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 683), τὸν πρῶτον ἐν γένει αἰῶνα μ.Χ. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Βέροιαν (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 364. Δ. Κανα-

¹ Πράξ. Ἀποστ., ἔνθ' ἄν. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 2. 48. J. H. St., ἔνθ' ἄν. στ. 1/2. 24. 27. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 258. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. Sponenik, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 101. Ὁ τύπος *πολιταρχος*, ὅστις ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἐν ἐπίγραμμα ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης πιθανῶς (βλ. W. Peek, Griechische Versinschriften, Bd. I, 80, ἀρ. 310), εἶναι ποιητικὸς.

² AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8. Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 98, ἀρ. 129. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248. 260. 364. 365. 367. 368. 886. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στηλ. 1. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 1. D. Detschew, ἔνθ' ἄν. στ. 17. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σημ. 6.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2 καὶ 55, ἀρ. 7.

⁴ Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 62, ἀρ. 18. Β. Καλλιπολίτου-Δ. Λαζαρίδου, ἔνθ' ἄν. 25/6, ἀρ. 2.

⁵ BSA 23 (1918/19) 72/3, ἀρ. 7, στ. 15]6.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 30 [=SEG 2, 71, ἀρ. 410]. Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου βλ. M. N. Tod, J. H. St. 42 (1922) 170 κέ.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 40.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 28.

⁹ Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. M. N. Tod, The Macedonian Era ἐν BSA 24 (1919/20 - 1920/21) 56 κέ., ἀρ. 26.

¹⁰ Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης, τόμ. 7 (1957) 162, σημ. 10.

τ σ ο ύ λ η , Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 6), τὸ 95/6 μ. X. (γμσ') εἰς τὴν Δερρόσιον (Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 258), τὸ 121/2 μ. X. πάλιν εἰς τὴν Λητήν (BSA 23 (1918/19) 72/3, ἀρ. 7), τὸ 141/2 μ. X. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (SEG 2, 71, ἀρ. 410), τὸ 143 ἢ 144¹ μ. X. εἰς τὴν ὀρεστικὴν πόλιν τῶν Βαττυναίων (J.H.St. 23 (1913) 337, ἀρ. 17), τὸ 158/9 μ. X. εἰς πόλιν τῆς νοτίου Μαιδικῆς (ÖJh 41 (1954) 110 = SEG 14, 100, ἀρ. 479), τὸ 229/30 μ. X.² εἰς τὴν Ἔδεσσαν (Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 2), τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 3ου μ. X αἰῶνος (Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18. Β. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Δ. Λ α ζ α ρ ί δ ο υ , ἔνθ' ἀν. 25/6, ἀρ. 2), τὸ 240 καὶ 249 μ. X. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ , Ἄλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. Π. Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19) καὶ εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης τὸν 3ον ἐν γένει μ. X. αἰῶνα (Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 55, ἀρ. 7. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ - Λ α ζ α ρ ί δ ο υ , ἔνθ' ἀν.).

Οἱ πολιτάρχαι εἰς ὅλας σχεδὸν τὰς πόλεις τῆς Μακεδονίας ἀπετέλουν εἰδικὰς συναρχίας μὲ ἓνα πρόεδρον ἐπὶ κεφαλῆς.³ Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, πού σήμερον ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβώσωμεν ποῖος ἦτο ἐν ἐκάστη πόλει ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιταρχῶν ἢ, ἂν οὗτος ἦτο ὄρισμένος, ἐπὶ τῇ βάσει τίνος ἀρχῆς καθωρίζετο. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην π. χ. διάφορος ἀριθμὸς πολιταρχῶν ἐκάστοτε ἐμφανίζεται εἰς τὰς πηγὰς. Ἔτσι εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 2ου (ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1ου) π. X. αἰῶνος καὶ εἰς ἄλλην τοῦ 44 μ. X. μνημονεύονται δύο,⁴ εἰς μίαν τῶν πρωτῶμων χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας,⁵ εἰς δύο τοῦ ἔτους 29/8 (:) π. X.⁶ καὶ εἰς μίαν τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου⁷ πέντε, εἰς δύο ἄλλας, μίαν τοῦ 1ου μ. X. αἰῶνος καὶ ἄλλην τοῦ 141/2 μ. X., ξξ.⁸ Διά-

¹ Ἡ ὀρθὴ χρονολογία παρὰ F. W. W a l b a n k, Philip V of Macedon, Cambridge 1940, 163, σημ. 2.

² Βλ. M. N. T o d, BSA 24 (1919/20 - 1920/21) 58, ἀρ. 91.

³ Πρβ. AEM 12 (1888) 150 [= Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 2]: *πολιταρχούντων τῶν περὶ [Γά]τον Πεδουκαῖον Κά[σο]α[ν]δρον* (Ἔδεσσα). RA 24 (1894) 213, 38 [=Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 738]: *πολιταρχού[ντων] [τῶν περὶ...]ου Μάρκου [Διο]νυσίου* κατὰ συμπλήρωσιν J. H. M o r d t m a n n ἐν The Amer. Journ. Theol., ἔνθ' ἀν. 610. Ἄθηνά 20 (1908) 4, στ. 5: *τῶν περὶ Βάρβαρον Φιλίππου ἐν Δερρόσιω πολιταρχῶν*. D. D e t s c h e w, ÖJh 41 (1954) 110, στ. 17/8: *πολιταρχούντων τῶν περὶ Οὐαλέριον Πύρρον*.

⁴ Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 1. Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 366.

⁵ Π ε λ ε κ ί δ η , ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 368. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον αὐτῆς.

⁷ Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 367.

⁸ Δ ή μ ι τ σ α , ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171=E. B u r t o n, ἔνθ' ἀν. 601, ἀρ. 1] (ἔπτα πολιτάρχαι κατὰ τὴν F. P a p a z o g l u, Ζ'ίνα Antika V, 2 (1955) 365). 365 (369) (ὁμοίως κατὰ τὴν F. P a p a z o g l u, ἔνθ' ἀν. 360, τέσσαρες ἀντὶ ξξ).

φορος ἀριθμὸς μᾶς δίδεται καὶ δι' ἄλλας πόλεις τῆς Μακεδονίας. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος¹ καὶ εἰς ἄλλην τῆς Ἀμφιπόλεως τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας² πέντε, εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Λητῆς (Δρεμίγκλαβα) τῶν χρόνων τοῦ Βεσπασιανοῦ δύο.³ Εἰς ἄλλας ἐπιγραφὰς δὲν ἀναφέρεται ὠρισμένος ἀριθμὸς πολιταρχῶν, ἀλλ' ἀορίστως ὁ τίτλος αὐτῶν εἰς τὸν πληθυντικὸν ἀριθμόν.⁴ Ἡ ὀρεστικὴ πολίχνη τῶν Βαττυναίων εἶχεν ἓνα μόνον πολιτάρχη.⁵ Τὸ μόνον λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἤμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῆς ποικιλίας αὐτῆς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολιταρχῶν καὶ ἐκ τοῦ ὅτι εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας μακεδονικὰς πόλεις, τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροϊαν καὶ τὴν Ἀμφίπολιν, οἱ πολιτάρχαι εἶναι συνήθως πέντε καὶ ἄνω, ἀντιθέτως δὲ εἰς τὴν πολίχνην τῶν Βαττυναίων εἶς, εἶναι ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πολιταρχῶν ἐξηγοῦντο ἐκ τοῦ μεγέθους τῆς πόλεως.

Εἰς τὰ χωρία, τὰς κώμας, φαίνεται ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν δὲν ὑπῆρχεν, ἕκαστον δὲ εἶχε τὸν πρόεδρόν του, τὸν *κωμάρχη*.⁶ Τοὺς *κωμάρχας* (-ους) συναντῶμεν καὶ εἰς πόλεις τῆς Κιλικίας, τῆς Μ. Ἀσίας⁷ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Αἴγυπτον.⁸ Ἐκ τῆς γειτονικῆς Θράκης γνωσταὶ εἶναι αἱ *κωμαρχαί*,⁹ σύνδεσμοι δηλ. κωμῶν.

Οἱ πολιτάρχαι, καθὼς προκύπτει ἐκ τῶν πηγῶν, εἶχον εὐρυτάτην δικαιοδοσίαν, οἷαν δὲν συναντῶμεν εἰς ἄρχοντας τῆς ἐποχῆς τῶν Ἀντιγονιδῶν. Ἦσαν δηλ. οἱ ἀνώτατοι ὑπάλληλοι τῶν πόλεων, περιβεβλημένοι μὲ διοικητικὴν, δικαστικὴν καὶ ἀστυνομικὴν δικαιοδοσίαν.¹⁰ Τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην πρὸς αὐτούς, ὡς πρὸς ἀνωτάτους ἄρχοντας, ὀδηγεῖται ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων τῆς πόλεως ὁ φίλος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Ἰάσων¹¹ μετ'

¹ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σημ. 6.

² BCH 18 (1894) 419/20, ἀρ. 2 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 886].

³ D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἀν. 98, ἀρ. 129 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 683].

⁴ Πράξ. Ἀποστ. 17, 6. 8. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 2. Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6 καὶ Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στηλ. 1. Ditt. Syll. II°, 700, στ. 2. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ Βεροίας, εὐρισκομένη νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης (βλ. ἀνωτέρω σ. 32, 9).

⁵ J. H. St. 33 (1913) 338/39, στ. 1/2. 15/6. 42.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 335 (Δασσαρητία).

⁷ IGR III, 886. IV, 592. 1492. 1635. OGIS II, 527.

⁸ Περὶ τοῦ ἄρχοντος τούτου τῶν αἰγυπτιακῶν κωμῶν βλ. προχείρως P r e i s i g k e, RE XI, 1129 κέ.

⁹ IGR I, 721. 728.

¹⁰ βλ. P. P e r d r i z e t, BCH 18 (1894) 421. Π α π α δ ά κ ι, Ἀθηνᾶ 25 (1913) 473. C h. L. é c r i v a i n ἐν Daremberg - Saglio, Dictionn. d. ant. grecq. et rom. 3, 1552.

¹¹ Πράξ. Ἀποστ. 17, 6: *μὴ εὐρόντες* (οἱ Ἰουδαῖοι) αὐτοὺς (τὸν Παῦλον καὶ τὸν Σίλαν) *ἔσθρον Ἰάσωνα καὶ τινὰς ἀδελφοὺς ἐπὶ τοὺς πολιτάρχας*. 8: *ἐτάραξαν δὲ τὸν ὄχλον καὶ τοὺς πολιτάρχας ἀκούοντας ταῦτα*.

ἄλλων Χριστιανῶν. Εἰς τὴν Λητὴν οἱ πολιτάρχαι ἐπιμελοῦνται τῆς ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος τῆς πόλεως ὑπὲρ τοῦ Ῥωμαίου ταμίου Μάρκου Ἀννίου καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς τιμητικῆς στήλης ἐν τῇ ἀγορᾷ τῆς πόλεως.¹ Τὸ αὐτό, φαίνεται, ἔργον ἀνατίθεται καὶ εἰς τοὺς πολιτάρχας τῆς Βεροίας ἐπ' εὐκαιρίᾳ ψηφίσματος τῆς πόλεως, περιέχοντος γυμνασιαρχικὸν νόμον. Εἰς τὴν ὀρεστικὴν Βιάττυναν εἰς τὸν πολιτάρχην ἀνατίθεται ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου νὰ ἐκβάλλῃ καὶ παρεμποδίξῃ μετὰ τῶν νομίμων δικαιούχων ἐκείνους ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων ἐν τῇ πολίχνῃ «ἐπαρχικῶν»,² οἱ ὅποιοι παρεβίαζον δημοσίας γαίας, μὴ ἀπογραφείσας αὐτοῖς.³ Δικαίωμα τοῦ πολιτάρχου εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν εἶναι καὶ ἡ μετάδοσις τῆς πολιτείας εἰς ξένους ὑπηκόους.⁴

Οἱ πολιτάρχαι προσέτι συγκαλοῦν τὴν βουλὴν (τῶν πολιταρχῶν συναγαρόντων τὸ βουλευτήριον) καὶ προεδρεύουν αὐτῆς⁵ συγκαλοῦν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ δήμου (ἐκκλησίας ἀγομένης ὑπὸ τοῦ Βαττυναίων πολιτάρχου) καὶ εἰσάγουν εἰς αὐτὴν τὰ προβουλευόμενα τῆς βουλῆς⁶ καὶ πιθανώτατα προεδρεύουν αὐτῆς. Πρὸς δὲ ἀναλαμβάνουν τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἀποφάσεων αὐτῆς.⁷ Εἰς τὴν Βιάττυναν ὁ πολιτάρχης ὄχι μόνον ἀποφασίζει ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ σφραγίζει τὰ δόγματα αὐτῆς.⁸ Ποινὰς ἐπὶ τῶν πολιταρχῶν δύναται μόνον ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου νὰ ἐπιβάλλῃ.⁹

Οἱ πολιτάρχαι, ὡς προκύπτει ἐκ πλήθους ἐπιγραφῶν, ἦσαν οἱ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῶν πόλεων.¹⁰ Ὡς ἐκ τούτου μνημεῖα, ἀνεγειρόμενα ἐπὶ τῆς ἀρχῆς των, φέρουν τὰ ὀνόματά των. Ἀναγράφονται δ' ἐπ' αὐτῶν εἴτε τὰ

¹ Ditt. Syll. II³, 700, στ. 46 κέ.: *προνοηθέντων τῆς τε ἀναγραφῆς τοῦ ψηφίσματος καὶ τῆς ἀναθέσεως τῆς στήλης τῶν τε πολιταρχῶν καὶ τοῦ τῆς πόλεως ταμίου.*

² Διὰ τοῦ ὄρου «ἐπαρχικοί» δηλοῦνται κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τοὺς «ἐλευθέρους» Ὁρέστας οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν τῇ πολίχνῃ τῶν Βαττυναίων πολῖται τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (βλ. Π α π π α δ ά κ ι, ἐνθ' ἄν. 468 καὶ J. A. O. L a r s e n, Roman Greece ἐν Tenney Frank, An Economic Survey of Ancient Rome, Baltimore 1938, IV, 444), ὄχι Ῥωμαῖοι κτηματῖαι (R o s t o v t z e f f, Social and Economic History of the Roman Empire 561. J. K e i l, CAH XI, 569/70).

³ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 25 - 27. βλ. καὶ Π α π π α δ ά κ ι, ἐνθ' ἄν. 464 κέ.

⁴ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 21. 28.

⁵ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4, στ. 5/6. βλ. H. S w o - b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse, Leipzig 1890, 154/55.

⁶ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 1. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 2/3.

⁷ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 24/5. Ditt. Syll. II³, 700, στ. 46 κέ.

⁸ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 15/6. 42.

⁹ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 27 - 30.

¹⁰ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 364. 365. 366. 367. 368. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, ἐνθ' ἄν. Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἄν. 25, ἀρ. 2 (Θεσσαλονίκη). Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 886 (Ἀμφίπολις). Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, ἐνθ' ἄν. (Βέροια). D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 102, ἀρ. 135 (Ἐδεσσα). Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 683 (Λητή). D. D e t s c h e w, ἐνθ' ἄν. (πόλις τῆς Μαιδικῆς).

ὀνόματα τῶν πολιταρχῶν τοῦ ἔτους κατὰ σειρὰν¹ εἴτε τὸ ὄνομα μόνον τοῦ ἐπὶ κεφαλῆς πολιτάρχου, τῶν ἄλλων δηλουμένων διὰ γενικῆς τινος ἐκφράσεως τοῦ τίτλου των, ὡς *πολιταρχούντων τῶν περὶ Οὐαλέριον Πύρρον*.² Ἡ θητεία τῶν πολιταρχῶν διήρκει ἐν μόνον ἔτος. Τοῦτο ὄχι μόνον ἐξάγεται ἐκ τῆς ιδιότητος των ὡς ἐπωνύμων ἀρχόντων, ἀλλὰ καὶ ρητῶς μαρτυρεῖται εἰς τὰς ἐπιγραφάς. Εἰς τὸ δόγμα τῶν Βατιυναίων π.χ. ρητῶς ἀναφέρεται ἡ ἐνιαυσία διάρκεια τῆς πολιταρχίας: *ἐπιμελεῖσθαι δὲ τούτων τὸν κατ' ἔτος γενόμενον πολιτάρχην*, εἰς ἐπιγραφὴν δὲ τῆς Θεσσαλονίκης ὀρίζεται ἐπακριβῶς καὶ τὸ ἔτος τῆς πολιταρχίας τοῦ Μαρεινιανοῦ Φιλίππου (III): *πολιτάρχην* (γενόμενον ἐν ἔτει) *αποσ'* (= 249 μ. Χ.).³ Πολιτάρχης ἠδύνατό τις νὰ γίνῃ πολλάκις⁴ κατὰ τὸν χρόνον τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας. Ἄν ὅμως ἐν συνεχείᾳ ἢ μετὰ πάροδον χρόνου τινός, περὶ αὐτοῦ τίποτε δὲν μᾶς παραδίδεται, οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ συμπεράνωμεν. Τὸ ὄριον τῆς πολιταρχικῆς ἡλικίας δὲν μᾶς παραδίδεται. Ἄν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι δύο πολιτάρχαι τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ προμνημονευθεὶς Μαρεινιανὸς Φίλιππος καὶ τις Πόντιος, τιμῶνται δι' ἀναθέσεως μνημείου μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των ὑπὸ τῶν πάππων των,⁵ πρέπει τοῦτο νὰ μὴ ἦτο πολὺ ὑψηλόν· ἴσως δὲν ὑπερέβαινε τὸ τριακοστὸν ἔτος.

Τὸν τίτλον τοῦ πολιτάρχου, ὡς καὶ παντὸς ἄλλου ἀξιώματος, ἠδύνατό τις νὰ φέρῃ καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς του,⁶ καθὼς δεικνύουν τιμητικὰ

¹ Κατὰ τὴν ἀναγραφὴν τῶν ὀνομάτων πολιταρχῶν ἐτηρεῖτο σειρὰ τις. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας (Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἐνθ' ἄν.) τηρεῖται ἀλφαβητικὴ σειρὰ. Εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 368. Ἀδημοσίευτος ἐπιγραφὴ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης), αἰτινες ἀνήκουν εἰς τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀναφέρονται ὅμως εἰς διάφορον ἀντικείμενον, σημειώνονται τὰ αὐτὰ ὀνόματα τῶν πολιταρχῶν (πέντε ἐν ὄλῳ) καὶ τηρεῖται κατὰ τὴν ἀναγραφὴν αὐστηρῶς ἡ ἰδία σειρὰ· ἐδῶ ὄχι ἀλφαβητικὴ. Ἡ σύμπτωση αὕτη δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι τυχαία. Πρέπει δὲ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὀνομάτων δὲν ἐγένετο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυγε, ἀλλὰ βάσει πρωτοκόλλου τινός, τὸ ὁποῖον ἐρρῦθμιζε τὴν σειρὰν ἐνὸς ἐκάστου. Ἴσως εἰς τοῦτο ἐλαμβάνετο ὑπ' ὄψιν ἡ ἡλικία, ἴσως ἡ κοινωνικὴ θέσις καὶ ἡ προσωπικὴ ἀξία ἐνὸς ἐκάστου. Ἀλφαβητικὴν σειρὰν τῶν ὀνομάτων, πλὴν τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, εἰς οὐδεμίαν ἄλλην ἀπαντῶμεν.

² ÖJh 41 (1954) 110. Βλ. καὶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 2 (σ. 34).

³ J. H. St., ἐνθ' ἄν. στ. 23 - 25. Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ Πρβ. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40: *ἄρξαντα δις τὴν πρώτην ἀρχὴν* (τ.ε. τὴν τοῦ πολιτάρχου).

⁵ Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἄν. 55, ἀρ. 7. 62/3, ἀρ. 19.

⁶ Οἱ Μακεδόνες πρὸς δήλωσιν τῆς ιδιότητος τοῦ πολιτάρχου, τὴν ὁποίαν εἶχε ποτὲ τις, ἔπαυσε δὲ ἤδη νὰ ἔχη, μετεχειρίζοντο ἢ τὸν ἴδιον τίτλον, τὸν ὁποῖον οὗτος εἶχεν ἐν ἐνεργείᾳ, δηλ. «*πολιτάρχης*», ἢ τὸ ἀντίστοιχον εἶδος κατ' ἀόριστον χρόνον «*πολιταρχήσας*» ἢ τὸ παράγωγον «*πολιταρχικός*». Τύπος «*πρῶην πολιτάρχης*» ἢ «*εἰς πολιτάρχης*» ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς Μακεδόνας, ἀκόμη ἴσως καὶ ὁ ἀπαντῶν εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Παντικαπαίου (IGR I, 871) «*πρὶν πολιτάρχης*».

μνημεία πολιταρχῶν, στηθέντα μετὰ τὴν ἄσκησιν τῆς πολιταρχίας των.¹ Ἐξ ἄλλου οἱ διατελέσαντες πολιτάρχαι δὲν ἔπαυον νὰ εἶναι σημαίνοντα ἐν τῇ κοινωνίᾳ πρόσωπα· ἐκ τοῦ τίτλου «*πολιταρχικός*», τὸν ὁποῖον φέρει ὁ Μάρκιος Ἀθηναγόρας ἐκ Θεσσαλονίκης εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ υἱοῦ του, καθὼς καὶ ἐκ τοῦ «*ἀπὸ πολιταρχίας*», τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Λητῆς,² φαίνεται ὅτι οὗτοι ἀπετέλουν εἰδός τι κοινωνικῆς τάξεως, ἣτις ἐτύγγανε ἰδιαιτέρας τιμῆς.

Ἐν πρόβλημα, τὸ ὁποῖον πολὺ ἀψησόλησε τοὺς ἐρευνητὰς καὶ τὸ ὁποῖον ἀκόμη δὲν εὔρε τὴν ὀριστικὴν του λύσιν, εἶναι πότε εἰσήχθη ὁ θεσμὸς οὗτος εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ὁ Heuzey³ πιστεύει ὅτι τὸ ὄνομα τοῦλάχιστον τοῦ πολιτάρχου, τὸ ὁποῖον φανερώνει τεχνητὸν καὶ σχετικῶς νεοφανῆ σχηματισμόν, δὲν δύναται νὰ ἀναχθῆ εἰς ἀρχαίαν μακεδονικὴν χρῆσιν. Ὁ Swoboda⁴ ὑποστηρίζει ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν εἰσήχθη εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ἴσως κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Μακεδονίας εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ἢ καὶ ἐνωρίτερον κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν μακεδονικῶν πραγμάτων ἐν Ἀμφιπόλει ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου (167 π. Χ.). Οἱ Ρωμαῖοι δηλ. τότε κατήγγησαν τὰς ἀστικὰς ἀρχὰς ἐξ ὀλοκλήρου καὶ ἀντ' αὐτῶν ἔδωσαν εἰς τὰς πόλεις ὁμοίομορφον πολιτεύμα μὲ τὸς πολιτάρχας ἐπὶ κεφαλῆς. Ὁ Swoboda εἰς τὸν θεσμὸν τῶν πολιταρχῶν διαβλέπει ρωμαϊκὰς συνηθείας, μεταφυτευθείσας ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ προσαρμοσθείσας πρὸς τὰς κρατούσας ἐδῶ συνθήκας. Ὁ Perdrizet⁵ ἀντιθέτως πρὸς τὸν Heuzey παραδέχεται ὅτι τὸ ὄνομα τῶν πολιταρχῶν ἐσχηματίσθη κανονικῶς, ἐκ τῆς παρουσίας ὁμως αὐτῶν εἰς πηγὰς μόνον ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐκ τῆς παντελοῦς ἀπουσίας των ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν πόλεων, αἵτινες ἰδρῦθησαν ἐν Ἀσίᾳ ὑπὸ τῶν Μακεδόνων, συμπεραίνει ὅτι οὗτοι κατεστάθησαν εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς Μακεδονίας ἐν Ἀμφιπόλει ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου. Διὰ τοὺς αὐτοὺς περιπτου λόγους ὀλίγον ἀργότερον καὶ οἱ L i e-

¹ Βλ. π.χ. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 28. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 62, ἀρ. 18, 62/3, ἀρ. 19. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν. C h. E d s o n, ἔνθ' ἀν. 192/93.

² Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 18. Καλλιπολίτου - Λαζαρίδου, ἔνθ' ἀν. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7, στ. 15/6.

³ L. H e u z e y, Mission de Macédoine, Paris 1876, 315.

⁴ H. S w o b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse 155/56, πρβ. καὶ Staatsaltertümer ἐν K. F. Hermann's Lehrbuch der griechischen Antiquitäten III, 171.

⁵ P. P e r d r i z e t, Voyage dans la Macédoine première ἐν BCH 18 (1894) 420 - 22, Βλ. καὶ BCH 21 (1897) 115/16.

b e n a m¹ καὶ L é c r i v a i n² ἀνάγουν τὴν ἀρχὴν τοῦ θεσμοῦ τούτου εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Πρὸς τὴν ἄποψιν αὐτὴν ἀποκλίνουν ἐκ τῶν μεταγενεστέρων καὶ οἱ T a r n,³ F r. G e y e r,⁴ W a l b a n k⁵ καὶ C h. E d s o n.⁶

Ἄλλοι ἀντιθέτως ὑποστηρίζουν ὅτι οἱ πολιτάρχαι ὑπῆρχον εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ἔτσι οἱ D u c h e s n e καὶ B a y e t⁷ ἰσχυρίζονται ὅτι τίποτε δὲν ὑπάρχει, πὺν νὰ δεικνύη ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν πολιταρχῶν δὲν ἦτο προγενέστερος τῆς ὑποταγῆς τῆς Μακεδονίας εἰς τοὺς Ρωμαίους, ἂν καὶ αἱ πηγαί, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύονται, εἶναι ὄλαι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων. Ὅμοίως ὁ H o l l e a u x⁸ δέχεται ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος ἐν Μακεδονίᾳ ἦτο προρρωμαϊκός. Οὗτος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν S w o b o d a πιστεύει ὅτι οἱ Ρωμαῖοι, πιστοὶ εἰς τὴν τακτικὴν των νὰ σέβωνται τὰς συνηθείας τῶν ὑποτελῶν λαῶν καὶ τὰς παραδόσεις των, ἐφ' ὅσον φυσικὰ δὲν ἠπειλοῦντο τὰ συμφέροντά των, δὲν κατήργησαν τὰς ἀρχὰς τῶν μακεδονικῶν πόλεων, ἂν καὶ μεταβολὰς τινὰς πρέπει νὰ ἐπέφερον εἰς αὐτάς, οὔτε καὶ νέα ὀνόματα ἐπέβαλον εἰς τοὺς ἄρχοντας αὐτῶν. Ἀντικρούουν δὲ τὸν ἰσχυρισμὸν τοῦ P e r d r i z e t ὅτι ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας, τοῦ Παντικαπαίου τῆς Σαρματίας (Κέρτς), τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς Κίου τῆς Βιθυνίας εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα δὲν ἀπαντοῦν οἱ πολιτάρχαι, προβάλλει τοὺς πολιτάρχους (ιτολιάρχους κατὰ τὴν θεσσαλικὴν διάλεκτον) τῆς Φαλάννης, πρὸς τοὺς ὁποίους παραβάλλει τοὺς πολιτοφύλακας τῆς Λαορίσης, καὶ σημειώνει δύο χωρία τοῦ Εὐριπίδου (Ρῆσ. στ. 381) καὶ τοῦ Πινδάρου (Νέμ. VII, 125), ἔνθα μνημονεύεται ὁ ἴδιος ὄρος. Διὰ τῆς ἐπιχειρηματολογίας αὐτῆς δὲν ἠδυνήθη μὲν νὰ πείσῃ τὸν S w o b o d a,⁹ ἔσχεν ὅμως ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Παππαδάκι, ὅστις ἐνῶ εἰς προηγουμένην¹⁰ μελέτην εἶχεν

¹ W. L i e b e n a m, Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche, Leipzig 1900, 293.

² C h. L é c r i v a i n ἐν Daremberg - Saglio, Dictionnaire des ant. grecq. et rom. 3, 1552 (magistratus).

³ W. W. T a r n, Antigonos Gonatas, Oxford 1913, 196/97, Hellenistic Civilization 63, 3 (ἐκδ. 2α) καὶ CAH VII, 200, σημ. 1.

⁴ F r. G e y e r, RE XIV, 770 ἐν ἄρθρ. Makedonia.

⁵ F. W. W a l b a n k, Philip V of Macedon 265, σημ. 4.

⁶ C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 161, σημ. 7 καὶ 184.

⁷ D u c h e s n e - B a y e t, Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1877, 15. Ὁ E. B u r t o n, ἐνθ' ἀν., δὲν λαμβάνει θέσιν ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἀπλῶς δὲ παραθέτει τὰς γνώμας τῶν Duchesne - Bayet καὶ Perdrizet, αἱ ὁποῖαι πιστεύει ὅτι ἐλαφρῶς διαφέρουν μεταξὺ των.

⁸ M. H o l l e a u x, Remarques sur une inscription de Thessalonique ἐν REG 10 (1897) 450/51. Βλ. τοῦ ἰδίου καὶ Études 1 (1938).

⁹ H. S w o b o d a, Staatsaltertümer III, 171, 2.

¹⁰ N. Π α π π α δ ά κ ι, Ἐθνη 25 (1913) 472 κέ.

ὑποστηρίζει ὅτι οἱ πολιτάρχαι τῶν μακεδονικῶν πόλεων μόνον ἴσως τὴν ὀνομασίαν ἔλαβον κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους χάριν ὁμοιομορφίας, ἀλλὰ προὔπηρχον ὡς ἄρχοντες ποικιλώνυμοι, κατόπιν ἑτάχθη ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ «τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως πολιταρχῶν ἐν Μακεδονίᾳ». Ἐν τούτοις μέχρι τοῦ 1934, παρὰ τὰς διατυπωθείσας ἀντιρρήσεις, οἱ πλεῖστοι τῶν ἐρευνητῶν ἀπέκλινον ὑπὲρ τῆς πρώτης ἀπόψεως. Τὸ 1934 ὁ καθηγητὴς Πελεκίδης ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς δημοσιεύσεως² δύο νέων ἐπιγραφῶν πολιταρχῶν ἐκ Θεσσαλονίκης ἐπίστευσε ὅτι ἔλυσε τὸ ζήτημα, καὶ δὴ ὑπὲρ τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Οὗτος στηριζόμενος εἰς τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν καὶ εἰς τὸ ὅτι λείπουν ἐξ αὐτῶν παντελῶς ρωμαϊκὰ ὀνόματα συνεέρανε ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν νεώτεροι τῶν μέσων ἢ τοῦλάχιστον τοῦ τέλους τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος. Εἶναι δηλ. παλαιότεροι ἐν πάσῃ περιπτώσει τῆς μάχης τῆς Πύδνας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν ἄμεσον ἀπόδειξιν ὅτι οἱ πολιτάρχαι ἦσαν ἀρχή, τὴν ὁποίαν οἱ Ῥωμαῖοι εὔρον εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τὴν κατάληψίν της. Ἐπὶ πλέον παρατηρεῖ ὅτι ὑπὲρ τῆς προρρωμαϊκῆς ὑπάρξεως τῶν πολιταρχῶν συνηγορεῖ καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν, αἵτινες προδίδουν ἑλληνικὴν προέλευσιν. Ἐν τούτοις τὰ ὑπὸ τοῦ Πελεκίδη προβαλλόμενα δὲν εἶναι πειστικά, ἂν καὶ τινες τῶν ἐρευνητῶν συνετάχθησαν ἀνεπιφυλάκτως ὑπὲρ τῆς ἀπόψεώς του,³ οὔτε λύουν τὸ πρόβλημα ὀριστικῶς. Ὁ Walbank,⁴ μὴ πειθόμενος εἰς τὴν ἐπιχειρηματολογίαν αὐτοῦ, παρατηρεῖ ὅτι δὲν ὑπάρχει ρητὴ μαρτυρία περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν πολιταρχῶν ὡς ἀστικῶν ἀρχόντων ὁποῦδήποτε τῆς Μακεδονίας πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως. Ὁ δὲ Ἀμερικανὸς ἐπιγραφικὸς Ch. Edson⁵ τὸ κυριώτερον ἐπιχειρημα τοῦ Πελεκίδη, ὅτι τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων προδίδει προρρωμαϊκὴν προέλευσιν τῶν ἐπιγραφῶν, ἄρδην ἀναιρεῖ. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως ἀκριβῶς τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς κακῆς ἐπεξεργασίας τῆς ἐτέρας ἐξ αὐτῶν συμπεραίνει ὅτι αὗται ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν πολὺ μεταγενεστέραν τοῦ 168 π.Χ., εἰς τὸ τελευταῖον δηλ. ἡμισυ τοῦ δευτέρου ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πρώτου π.Χ. αἰῶνος ἢ μία (ὑπ' ἀρ. 859=Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 25, ἀρ. 2) καὶ εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δευτέρου μέχρι τοῦ πρώτου

¹ Ν. Παπαδάκι, Ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης 1 (1927) 222.

² Σ. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 23 κέ.

³ Βλ. π.χ. Ziebart, Phil. Wochenschrift 1938, 1042 κέ. A. H. M. Jones, The Greek City from Alexander to Justinian, Oxford 1940, 163. H. Bengtson, Die Strategie in der hellenistischen Zeit, München 1944, τόμ. II, 329, 2 (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung u. antiken Rechtsgeschichte, Heft. 32). D. Detschew, ἔνθ' ἀν. 113.

⁴ F. W. Walbank, Philip V of Macedon 265, σμ. 4.

⁵ Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. Macedonica III, 161, σμ. 7.

π.Χ. αἰῶνος ἢ ἄλλη (ὑπ' ἀρ. 860 = Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 25, ἀρ. 1).
 Ἔτσι τὸ πρῶγμα ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν προτέραν ἀμφίβολον κατάστασιν.

Ὅπωςδὴποτε ἐκ τῆς ἐκτεθείσης ἀνωτέρω φιλολογίας περὶ τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν πολιταρχῶν καταλήγει τις εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι περισσότερο δίκαιον ἔχουν οἱ ὁπαδοὶ τῆς πρώτης ἀπόψεως, ὅτι δηλ. ὁ θεσμός τῶν πολιταρχῶν εἰσήχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν μετὰ τὴν ὑποταγὴν τῆς εἰς τοὺς Ρωμαίους. Αἱ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐνδείξεις, μέχρι σήμερον¹ τοῦλάχιστον, εἶναι πολὺ περισσότεραι:

α) Ὅλαι αἱ δυνάμεναι νὰ χρονολογηθοῦν ἐπιγραφαί, εἰς τὰς ὁποίας μνημονεύονται οἱ πολιτάρχαι, ἀνήκουν εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ ἰδίως εἰς τὴν αὐτοκρατορικὴν.

β) Πολιτικοὶ ἄρχοντες ἐκ τῆς προρρωμαϊκῆς Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἤδη ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ὡς ἐπιστάται (ὑπεπιστάτης),² δικασταί³, στρατηγοί,⁴ νομοφύλακες⁵ κ.ἄ., οὐδαμοῦ δὲ πολιτάρχαι. Πολλοὶ μάλιστα ἀπ' αὐτοὺς ἔχουν ἀρμοδιότητας παραπλησίας πρὸς ἐκείνας, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τοὺς πολιτάρχας. Ἐπώνυμος ἄρχων εἰς τὴν Ἀμφίπολιν κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν εἶναι ὁ ἐπιστάτης,⁶ κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ὁμοίως οἱ πολιτάρχαι.⁷

γ) Τοὺς πολιτάρχας ἐκτὸς τῆς Μακεδονίας συναντῶμεν ἀραιότατα, καὶ δὴ μόνον εἰς τὴν Φιλιππούπολιν τῆς Θράκης ἐν ἐπιγραφῇ τοῦ 1ου μ. Χ. αἰῶνος,⁸ εἰς τὸ Παντικαίαιον τῆς Σαρματίας περὶ τὸ 276 · 279 μ. Χ.,⁹ εἰς

¹ Οἱ πολιτάρχαι, οἵτινες μνημονεύονται εἰς τὸν προσφάτως εὑρεθέντα γυμνασιαρχικὸν νόμον τῆς Βεροίας, δὲν φαίνονται νὰ ἀνήκουν εἰς τὴν προρρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ἂν καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι ἐκ τῶν παλαιότερων. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Περὶ τῶν πολιταρχῶν ἐν Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολῆς Θεσσαλονίκης 7 (1957) 170.

² Περὶ τῶν ἐπιστατῶν τῆς Μακεδονίας βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά τόμ. Δ', 241 κέ.

³ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 6, στ. 23/4. Βλ. καὶ τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 17 διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς IG XI, 4, 1053, στ. 10/11.

⁴ SEG 12, 105 κέ., ἀρ. 373, στ. 2. 53.

⁵ SEG, ἔνθ' ἄν. στ. 2.

⁶ Ditt. Syll. II², 832. SEG, ἔνθ' ἄν. στ. 19.

⁷ BCH 18 (1894) 419/20 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 886].

⁸ Dumont-Homolle, Mélanges d'archéologie et d'épigraphie, Paris 1892, 335 [=E. Burton, ἔνθ' ἄν. 622, ἀρ. 15]. Πρβ. καὶ BCH 2 (1878) 405. Ἴσως καὶ τὸ διασωθὲν δεύτερον συνθετικὸν [...]ἀρχην ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φιλιππούπολεως (IG I, 731=Θρακικά 6 (1935) 155, ἀρ. 47) θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ εἰς [πολιτ]άρχην. Ὁ ἐν ἐπιγραφῇ ὁμοίως τῆς Βάρνας (AEM 17 (1894) 203, 82) μνημονούμενος [...]τάρχον [Διον]υσίου συμπληροῦται ὑπὸ τοῦ E. Kalinka, Antike Denkmäler in Bulgarien, Wien 1906, 97/8, ἀρ. 99 εἰς [σιτ]άρχον [Διον]υσίου. Βλ. καὶ M. N. Tod, BSA 23 (1918/19) 80, 2.

⁹ IGR I, 871. Βλ. καὶ E. Burton, ἔνθ' ἄν. 624, ἀρ. 18.

τὴν Κίον τῆς Βιθυνίας τὸ 108/9 μ. Χ.¹ καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἐν παύρῳ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου² καὶ ἐν ἄλλῳ τοῦ 3ου ἢ τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος.³ Πολιτάρχαι μνημονεύονται καὶ ὑπὸ τοῦ Σωφρονίου ἐν τῷ Ἐγκωμίῳ εἰς τοὺς Ἀγίους Κῦρον καὶ Ἰωάννην.⁴ Ἄπαντες οἱ πολιτάρχαι αὐτοὶ ἀνήκουν ἐπίσης εἰς τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν.

δ) Εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα ἀναφέρονται εἰς *πολίταρχος* ὑπὸ τοῦ Αἰνείου εἰς τὸ Πολιορκητικὸν ὑπόμνημα⁵ (4ος π. Χ. αἰ.) καὶ οἱ *πολίταρχοι* (*ττολίταρχοι*) ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Φαλάννης.⁶ Ὁ παρ' Εὐριπίδῃ (Ρῆσ. 382) καὶ Πινδάρῳ (Νέμ. VII, 125) *πολίταρχος* εἶναι μᾶλλον ποιητικὴ ἔκφρασις καὶ δὲν φαίνεται ὅτι ἔχει σχέσιν τινὰ μὲ τὸς ἐπισήμους τίτλους τῶν δημοκρατικῶν πόλεων τῆς Ἑλλάδος. Ἐχομεν λοιπὸν δύο παραδείγματα ἐκ τῆς κυρίως Ἑλλάδος. Ἄλλ' ὁ ὑπὸ τοῦ Αἰνείου μνημονευόμενος *πολίταρχος* δὲν δηλοῖ ἄρχοντα πόλεως,⁷ εἰμὴ τὸν στρατιωτικὸν διοικητὴν πολιορκουμένου φρουρίου.⁸ Οἱ *πολίταρχοι* δὲ τῆς Φαλάννης, τοὺς ὁποίους ὁ Holleaux⁹ — ἄγνωστον πῶς — ἀνάγει εἰς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα, δὲν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ αὐτοὶ παλαιότεροι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, καθ' ὅσον οἱ *ταγοὶ* τῆς Φαλάννης, τοὺς ὁποίους οὗτοι ἀντικατέστησαν, ἐμφανίζονται εἰς τὰς πηγὰς μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 2ου π. Χ. αἰῶνος.¹⁰ Ἔτσι οἱ *πολίταρχοι* αὐτοὶ ὄχι μόνον δὲν μᾶς βοηθοῦν εἰς τὸ νὰ ἀποδείξωμεν τὴν προρρωμαϊκὴν ὑπαρξίν τῶν μακεδονικῶν *πολιταρχῶν*, ἀλλὰ τοῦναντίον ἐνισχύουν τὴν ἀντίθετον ἄποψιν.

Οὐδεμίαν λοιπὸν ἔνδειξιν ἔχομεν ὅτι τὸν θεσμόν τῶν *πολιταρχῶν* εὑρον οἱ Ῥωμαῖοι εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις. Τοῦναντίον πολλὰ συνηγο-

¹ BCH 15 (1891) 484 [=Ath. Mitt. 24 (1899) 415 κέ., ἀρ. 14, στ. 9].

² Pap. Oxyr. IV, 245, ἀρ. 745, 4. Βλ. καὶ P. Jouguet, La vie municipale dans l'Égypte romaine, Paris 1911, 66.

³ Fr. Preisigke, Sammelbuch griechischer Urkunden aus Aegypten 5765, 7. Βλ. καὶ Wörterbuch III, Abschn. 141 ἐν λ. *πολιτάρχης*.

⁴ P. G. 87, 3, 3401 D (Migne): καὶ *πολιτάρχαις ἐγγράφειν ἀπήγγελλον*. Ἡ λέξις ἐνταῦθα δὲν ἔχει σχέσιν μὲ τὸν ἐπίσημον ὄρον τῆς δημοτικῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἀπλῶς σημαίνει τοὺς προύχοντας τῶν πόλεων, τοὺς principes urbium, ὡς μεταφράζεται ὑπὸ τοῦ ἐκδότου.

⁵ Αἰν. Πολιορκ. ὑπόμν. 26, 12: τὸν *πολίταρχον*, ἐὰν μὴ θέλῃ περιοδεῖν διὰ κόπον τινὰ ἢ ἀρρωστίαν, θέλῃ δὲ εἰδέναι τὸν μὴ φυλάσσοντα καθ' ἐκάστην φυλακὴν, τάδε ποιεῖν χρὴ.

⁶ SGDI I, 1330=IG IX, 2, 1233.

⁷ Ὅμοιος δὲν δηλοῖ ἄρχοντα πόλεως καὶ ὁ παραδιδόμενος ἐν ἐπιγραφῇ τῶν Δελφῶν (BCH 52 (1928) 189, ἀρ. 5) *Πολίταρχος*, κύριον ὄνομα ἀνδρός.

⁸ Βλ. P. Perdrizet, BCH 21 (1897) 116.

⁹ M. Holleaux, REG 10 (1897) 451, σημ. 1.

¹⁰ IG IX, 2, 1228 (3ος αἰὼν π.Χ.). AE 1961, 21, ἀρ. 274 (ἀρχαὶ 2ου π. Χ. αἰ.). Βλ. Ἄ. Ἀρβανιτοπούλλου, AE 1916, 19, 26. W. W. Tarn, Hellenistic Civilisation 63, 3.

ροῦν ὑπὲρ τῆς ἐμφανίσεώς του κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Ρωμαῖοι κατὰ τὴν διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς Μακεδονίας ἐν Ἀμφιπόλει τὸ 167 π.Χ. δὲν ἔθιξαν τὴν ἐσωτερικὴν αὐτονομίαν τῶν Μακεδόνων· τοῦναντίον ἐπέτρεψαν εἰς αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὰς πόλεις των καὶ τοὺς ἀγρούς των καὶ νὰ κάμνουν χρῆσιν τῶν νόμων των καὶ νὰ ἐκλέγουν τὰς ἐνιαυσίας ἀρχάς.¹ Ἔθιξαν μόνον ὅτι ἦτο ἐπικίνδυνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν εἰς τὴν περιοχὴν, δηλ. τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ἐνότητα τοῦ μακεδονικοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἂν οὗτοι δὲν κατήργησαν τὰς ἀρχάς τῶν πόλεων, διατί νὰ μὴ δεχθῶμεν ὅτι ἐπέφερον τροποποιήσεις τινὰς εἰς αὐτάς, χωρὶς νὰ θίξουν βασικῶς τὸ αἴτημα τῆς αὐτονομίας. Ἴσως εἰς τοὺς ποικιλωνύμους ἀρχοντας, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς διαφόρους μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν προρρωμαϊκὴν ἐποχὴν καὶ τῶν ὁποίων πολλοὶ εἶχον παρομοίας ἀρμοδιότητος μὲ τοὺς πολιτάρχας, νὰ ἐπέβαλον κοινὸν ὄνομα, τὸ τοῦ πολιτάρχου, καὶ ὁμοιομορφίαν ἀρμοδιοτήτων.² Ἐπειδὴ δὲ οἱ ποικυλώνυμοι οὗτοι ἀρχοντες δὲν ἐμφανίζουσι τὴν εὐρύτητα τῆς δικαιοδοσίας, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ πολιτάρχαι, πιθανώτατα οἱ Ρωμαῖοι, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθουν ἐναντι τῶν κατακτωμένων πόλεων ἀριστοκρατικὴν (τιμοκρατικὴν) πολιτικὴν, περιορίζοντες τὴν δύναμιν τοῦ δήμου ἐπ' ὠφελεία τῆς βουλῆς καὶ τῶν ἀρχόντων, παρεχώρησαν εἰς τοὺς πολιτάρχας τότε ἢ καὶ ἀργότερον πολὺ περισσότερα δικαιώματα. Ἐξ ἄλλου ἢ δικαιοδοσία τῶν βασιλικῶν ὑπαλλήλων, οἱ ὁποῖοι ὑπῆρχον εἰς τὰς πόλεις καὶ οἱ ὁποῖοι φυσικὰ θὰ ἔπαυσαν ὑφιστάμενοι μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς μακεδονικῆς βασιλείας, θὰ πρέπει νὰ μετεβιβάσθῃ εἰς τοὺς ἀρχοντας τῶν πόλεων καὶ ἰδιαίτερος εἰς τοὺς πολιτάρχας, ἀφοῦ, ὡς γνωστόν, τὸ 167 π.Χ. ἡ Μακεδονία δὲν μετεβλήθη εἰς ρωμαϊκὴν ἐπαρχίαν, ὥστε νὰ ἀντικατασταθοῦν οὗτοι μὲ Ρωμαίους ὑπαλλήλους.

2. **Γραμματεῖς.** Περὶ τοῦ γραμματέως τῆς πόλεως (βουλῆς, δήμου), ὅστις τόσον ἐξέχουσαν θέσιν κατεῖχε μεταξὺ τῶν ἀρχόντων τῆς ἑλληνικῆς πόλεως,³ εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς τίποτε μέχρι σήμερον δὲν μᾶς παραδίδεται. Ἐν τούτοις οὗτος πρέπει νὰ ὑπῆρχεν. Ἄλλοι γραμματεῖς ὅμως,

¹ T. Liv. 45, 29, 4: omnium primum liberos esse iubere Macedonas, habentis urbes easdem agrosque, utentes legibus suis, annuos creantis magistratus.

² Γνωστόν εἶναι ὅτι οἱ Ρωμαῖοι πολλάκις διὰ διαταγμάτων διεμόρφωνον κατὰ τὸ δοκοῦν τὴν διοίκησιν τῶν κατακτωμένων πόλεων. Στράβ. X, 484: *ἀξίαν δ' ἀναγραφῆς τὴν τῶν Κρητῶν πολιτείαν ἐπέλαβον διὰ τε τὴν ιδιότητα καὶ τὴν δόξαν οὐ πολλὰ δὲ διαμένει τούτων τῶν νομίμων, ἀλλὰ τοῖς Ρωμαίοις διατάγμασι τὰ πλεῖστα διοικεῖται, καθάπερ καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ἐπαρχίαις συμβαίνει.*

³ Περὶ τοῦ γραμματέως αὐτοῦ βλ. S w o b o d a, Die griechischen Volksbeschlüsse 206 κέ. W. Liebena m, ἔνθ' ἀν. 288 κέ. S c h u l t h e s s, RE VII, 1748 κέ. ἐν λ. Γραμματεῖς. V. C h a p o t, ἔνθ' ἀν. 243 κέ.

βοηθητικά πρόσωπα παντός ἄρχοντος καὶ ἑταιρειῶν, μᾶς παραδίδονται. Εἰς τρεῖς ἐπιγραφάς, προερχομένης ἐκ τῆς Βεροίας, τῆς ἀρχαίας Λητῆς καὶ τῆς περιοχῆς τῶν Σερρών, ἐμφανίζεται *γραμματεὺς* τις πάντοτε μετὰ τῶν ἀγορανόμων. Εἰς τὴν πρώτην οἱ ἀγορανόμοι μὲ τὸν γραμματέα αὐτὸν κάμνουν ἀφιέρωσιν τινα εἰς τὸν θεὸν Ἐρμῆν,¹ εἰς τὴν δευτέραν οἱ ἀγορανόμοι τῆς πόλεως πάλιν ἀναθέτουν, προφανῶς ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀγορανομίας τῶν (*ἀγορανομήσαντες*), εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τὴν πόλιν τὸν *πυλῶνα γραμματεύοντος Ζώπα τοῦ Ἀσία καὶ ἀρχιτεκτονοῦντος Ἰολά[ου] τοῦ Ἀπολλοφάνου(ς) Ληταίου*² καὶ εἰς τὴν τρίτην πάλιν ἐπὶ τῇ λήξει τῆς ἀρχῆς τῶν οἱ ἴδιοι ἄρχοντες κάμνουν ἀφιέρωσιν πρὸς τιμὴν αὐτοκρατόρων τινῶν *προστατεύοντος διὰ βίου Αὐρ. Δόσκουνος κλπ. καὶ γραμματεύοντος Αὐρ. Διογένου Διονυσδώρου*.³ Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ γραμματεὺς οὗτος οὐδεμίαν σχέσιν εἶχε μὲ τὸν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἦτο ἄρχων προσκεκολλημένος εἰς τοὺς ἀγορανόμους, τοὺς ὁποίους ἐβοήθει εἰς τὸ ἔργον τῶν, κρατῶν ἴσως τὰ λογιστικά ἔγγραφα καὶ διεξάγων τὴν σχετικὴν ἀλληλογραφίαν.⁴ Ἡ διάρκειά τῆς θητείας του ἦτο προφανῶς ὅση καὶ τῶν ἀγορανόμων.

Πλὴν τούτου συναντῶμεν ἀκόμη ἓνα γραμματέα τῶν *Πυθίων*,⁵ δηλ. τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ τελουμένων ἀγώνων,⁶ καὶ τρεῖς ἄλλους, ἀποτελοῦντας συναρχίαν, εἰς ἐπαγγελματικὴν ἑταιρείαν (*συνήθεια*) τοῦ Ἡρακλέους⁷ ἐν τῇ ἰδίᾳ πόλει.⁸ Εἰς τὴν ἑταιρείαν τοῦ Ἡρακλέους, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς ἀγορανόμοις, τὸ ὄνομα τοῦ γραμματέως (-έων) χρησιμοποιεῖται, ἐνίοτε μετὰ τοῦ προϋσταμένου τῆς ἑταιρείας, πρὸς δήλωσιν τοῦ χρόνου πράξεώς τινος τοῦ σωματείου ἢ τῆς ἀρχῆς τῶν.⁹ Εἰς ἀκόμη *γραμματεὺς* παρουσιάζεται εἰς ἀνέκδοτον ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν, ἀποκειμένην εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης:... *Κ. Φουρίου Πρόκλου | οἱ ἀπελεύθεροι | καὶ ἀπελεύθεραι |*

¹ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 810.

² Δήμιτσα, ἀρ. 678. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 519.

³ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, Belomorski Pregled 1 (1942) 318 κέ., ἀρ. 19 [=REG 61 (1948) 168]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 223.

⁴ Γραμματέα ἀγορανόμων συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Δήλον (297 π.Χ.). CIG 2266, 25. 28.

⁵ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 39/40. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 293. Ὁ γραμματεὺς οὗτος φέρει τὸν τιμητικὸν τίτλον «ἀξιολογώτατος».

⁶ Περὶ τῶν Πυθίων τῆς Θεσσαλονίκης βλ. Ba e g e, De Macedonum sacris 42. Tafra li, Thessalonique 36 καὶ Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 43 κέ.

⁷ Περὶ τοῦ σωματείου βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρουσίας μελέτης, Μακεδονικὰ τόμ. Δ' (1957) 271.

⁸ BCH 8 (1884) 462/63, ἀρ. 2 [=Δήμιτσα, ἀρ. 596].

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 596. V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἐνθ' ἄν.

Φουρίον Πρόκλον και αὐτῆς | Μαξίμας, δι' ἐπιμελίας (sic) | Οὐαρεινίας
Ἄρετῆς | γραμματεύοντος Οὐαρεινίου Μακεδόνοσ.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας συναντῶμεν τὸν τίτλον «*γραμματοφύλαξ*».¹ Ὁ γραμματοφύλαξ, γνωστὸς καὶ ἔξ ἄλλων περιοχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ,² ἦτο ὁ φύλαξ τοῦ ἀρχείου (*τῶν γραμμάτων*) τῆς πόλεως, ὁ ἄλλοθεν γνωστὸς καὶ ὡς ἀρχαιοφύλαξ ἢ χρεωφύλαξ ἢ ἀποδοχεὺς τῶν δημοσίων γραμμάτων.³ Τὸ ἀρχεῖον,⁴ τὸ ὁποῖον περιεῖχε δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἔγγραφα, κρατικά καὶ κοινοτικά διατάγματα, συμβόλαια ἀγοραπωλησιῶν καὶ τίτλους κυριότητος, διαθήκας, ποικίλα ἔγγραφα,⁵ ἐτήρει εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις συνήθως ὁ *γραμματεὺς τῆς πόλεως*. Φυσικά μὲ τὸν γραμματέα αὐτὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ταυτίσωμεν τὸν γραμματοφύλακα τῆς Βεροίας, ἀλλὰ μᾶλλον πρέπει νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς ἓνα εἰδικὸν ὑπάλληλον, ἐμπειστευμένον μὲ τὴν τήρησιν τοῦ ἀρχείου τῆς πόλεως. Ὁ γραμματοφύλαξ ἀπαντᾷ καὶ μὲ τὸν λατινικὸν τίτλον *tabularius*.⁶ Τοιοῦτοι *tabularii* μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου (*tabularius col(oniae) Diensis*) καὶ ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης (*ἀπὸ ταβου[λαρίων]*).⁷ Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἀπαντᾷ ἀκόμη καὶ εἰς βοήθους *ταβλαρίου* (*adiutor tabularii*).⁸

Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν δὲν μᾶς παραδίδεται ὁ γραμματοφύλαξ, ἀλλὰ τὸ *γραμματοφυλάκιον* τῆς πόλεως⁹, πρᾶγμα ποῦ προϋποθέτει τὴν ὑπαρξιν αὐτοῦ.

3. **Ἄγορανόμοι.** Οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν συχνότερον εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, εἶναι οἱ *ἀγορανόμοι*. Μᾶς εἶναι γνωστοὶ

¹ RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

² Βλ. π.χ. L e B a s - W a d d i n g t o n, Voyage archéol. 399. BCH 12 (1888) 17/8 : *φυλακὴ τ[ῶν γραμμάτων]* (Μύλασσα). CIG 3137. 3193. 3201 (Σμύρνα). 1239 - 43. 1247. 1249. 1251. 1304 (Σπάρτη). 2448 (Θήρα). 4247 (Τλώς). BCH 11 (1887) 100 (Θυάτειρα).

³ L e B a s - W a d d i n g t o n, ἔνθ' ἀν. 845. 984/85. 992. 1011. BCH 8 (1884) 237. 11 (1887) 473. 18 (1894) 13.

⁴ Ὁ συνήθης ὄρος εἶναι *ἀρχεῖον*, λέγεται ὁμως τοῦτο καὶ *χρεωφυλάκιον*, *γραμματεῖον*, *φυλακὴ γραμμάτων*, *δημόσια γράμματα*, *συγγραφοφυλάκιον*, *θεμοφυλάκιον*, *ὑποδημόσιον* κ.ἄ. Βλ. W. L i e b e n a m, ἔνθ' ἀν. 290, σημ. 1.

⁵ Βλ. W. L i e b e n a m, ἔνθ' ἀν. 290.

⁶ BCH 47 (1923) 166. Περὶ τῶν *tabularii* ἐν γένει βλ. G. L a f a y e ἐν Dictionn. des antiquit. τοῦ Daremberg - Saglio, 5, 1, 19 ἐν λ. *tabularius*. S a - chers, RE IV, 2 R, 1969 κέ. ἐν λ. *Tabularius*.

⁷ D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἀν. 33, ἀρ. 41 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 506].

⁸ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 13 [=BCH 37 (1913) 110, ἀρ. 23].

⁹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 368 [=BCH 21 (1897) 163]. Βλ. καὶ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, ἔνθα καὶ ἡ ὀρθὴ ἀνάγνωσις τῆς ἐπιγραφῆς: *γραμματοφυλάκιον τῆ πόλ[ει]*.

ἔξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης¹, τῆς Λητῆς², τῆς Βεροίας³, τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας⁴, τῆς Στυβέρορας⁵, τῶν Σερρών⁶ ἢ τῆς περιοχῆς των⁷, ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ σημερινοῦ Δοξάτου⁸ καὶ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Ὀλύμθου⁹. Τὸν τίτλον τοῦ ἀγορανόμου συναντῶμεν καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τοῦ Δίου.¹⁰ Ἐν τούτοις αὐτὸν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν ὡς μετάφρασιν τοῦ λατινικοῦ ὄρου *aedilis*, ὅστις συχνὰ παρουσιάζεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ Δίου.¹¹ Οἱ ἀγορανόμοι κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἀπετέλουν συναρχίαν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν δὲν εἶναι παντοῦ ὁ ἴδιος, αἱ ἀρμοδιότητές των ὁμοῦς θὰ πρέπει νὰ ἦσαν ὅμοιαι. Εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν ἐμφανίζονται τέσσαρες ἀγορανόμοι¹², εἰς τὴν Βέροϊαν, τὴν Λητὴν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ὀλύμθου ἀνὰ τρεῖς¹³. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς περιοχῆς τῶν Σερρών δὲν καθορίζεται ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν,¹⁴ ὅπως δὲ ὁμοῦς καὶ ἐκεῖ ἦσαν περισσότεροι τοῦ ἐνός. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ συνήθης ἀριθμὸς αὐτῶν ἦτο τρεῖς, πλὴν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀγορανόμων ὑπῆρχεν εἰς προϊστάμενος, καλούμενος *προστάτης*¹⁵. Οἱ ἀγορανόμοι εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν Δύσιν καὶ τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας οἱ *aediles*, ἦσαν οἱ ἐπόπται τῶν ὀνίων τῆς ἀγορᾶς. Παρηκολούθουν δηλ. τὴν κίνησιν τῆς ἀγορᾶς, τὴν ποιότητα καὶ τὰς τιμὰς τῶν προσφερομένων προϊόντων καὶ εἶχον τὴν ἀστυνομικὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς. Λόγω τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτῶν ἢ

¹ BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1. Βλ. καὶ REG 27 (1914) 454, ἀρ. 1.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 678.

³ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4].

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162=REG 11 (1898) 273=Spomenik 77 (1934) 4].

⁵ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 272.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 818. Βλ. καὶ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, Belomoski Pregled 1 (1942) 318 κ.έ., ἀρ. 13 καὶ J. - L. Robert, REG 61 (1948) 168, ἀρ. 106.

⁷ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 19.

⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1084 (Κατὰ τὸν Μερτζίδην).

⁹ D. M. Robinson, AJA 37 (1933) 602.

¹⁰ AE 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36, ἀρ. 4 [=RA 44 (1954) 170, ἀρ. 22]. Βλ. καὶ REG 46 (1953) 144, ἀρ. 105.

¹¹ Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας, Ἀθήναι 1915, 28/9, ἀρ. 49. 50. BCH 47 (1923) 166/67, ἀρ. 1. AE 1937, 527 κ.έ., ἀρ. 1. 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 37, ἀρ. 5.

¹² BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 107. 536. 540. 923.

¹³ BCH 35 (1911) 238, ἀρ. 6. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 678. D. M. Robinson, AJA 37 (1933) 602.

¹⁴ V. Bes'evliev καὶ Mihailov, ἔνθ' ἀν.

¹⁵ V. Bes'evliev καὶ G. Mihailov, ἔνθ' ἀν.: *προστατέοντος διὰ βίου*. Εἰς τὴν Σπάρτην ὁ προϊστάμενος τῶν ἀγορανόμων καλεῖται *πρόσβυς*. CIG 1277. Le Bas-Waddington II, 168.

θέσις των εἰς τὰς πόλεις ἦτο σημαντικὴ. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἀνατίθεται εἰς αὐτοὺς ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ ἡ ἐποπτεία τῶν δημοσίων ἔργων.¹ Μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των ἀπενέμοντο συνήθως εἰς αὐτοὺς τιμαὶ καὶ ἔπαινοι ὑπὸ ἰδιωτῶν ἢ καὶ ὀργανώσεων τῆς πόλεως.² Ἡ ἀνάδειξις των ἐγίνετο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κατόπιν ἐκλογῆς, ἢ δὲ διάρχεια τῆς ἀρχῆς των ἦτο, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων δημοτικῶν ἀρχόντων, ἐν μόνον ἔτος. Δὲν μαρτυρεῖται ὅμως, ἂν εἶχον δικαίωμα ἐπανεκλογῆς των.³ Οὗτοι ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς λήξεως ἢ καὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ λειτουργήματος συνήθιζον ἢ μᾶλλον εἶχον τὴν φιλοδοξίαν νὰ ἀναθέτουν μνημεῖόν τι εἰς τοὺς θεοὺς (τὸν Ἐρμῆν π. χ., τὴν Πειθῶ), εἰς τὴν πόλιν ἢ εἰς ἐξέχουσαν δημοτικὴν ἢ ἄλλην προσωπικότητα.⁴

4. **Σιτώναι.** Ὁ σιτώνης ἦτο ἀρχὸν τῆς πόλεως, ὅστις εἶχε τὴν φροντίδα τῆς προμηθείας καὶ ἀγορᾶς σιτηρῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ δημοσίου, προοριζομένων εἴτε διὰ δημοσίας ἀνάγκας εἴτε δι' εὐθνητὴν μεταπώλησιν (*παράπρασιν*) εἰς τὸν λαὸν ἐν καιρῷ σιτοδείας.⁵ Οὐχὶ σπανίως ὁ σιτώνης κατέβαλλε ἐκ τῶν ἰδίων μέγρος τῆς ἀξίας τῶν σιτηρῶν.⁶ Εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν ἀρχοντα τοῦτον γνωρίζομεν μόνον ἀπὸ μίαν ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος.⁷ Ἡ ἀρχὴ τοῦ σιτόνου ἐν γένει ἦτο ἐνιαυσία,⁸ τοιαύτη δὲ ἕως ἦτο καὶ ἐν Μακεδονίᾳ. Τοῦλάχιστον ἢ κατὰ μετοχὴν ἀορίστου χρόνου (*σειτωνήσαντα*) δήλωσις τοῦ ἀξιώματος ἐν τῇ ἐπιγραφῇ δεικνύει ὅτι ὁ ἀρχὸν οὗτος ὠρίζετο ἢ ἐξελέγετο δι' ὠρισμένον χρόνον, πάντως ὄχι ἰσοβίως. Πρὸς τούτοις τὸ σχετικῶς νεαρὸν τῆς ἡλικίας τοῦ ἀξιωματοῦχου τῆς Βεροίας (ὁ πατήρ του ἀναθέτει μνημεῖον πρὸς τιμὴν του «*ἡθῶν τε ἔνεκα*»)⁹

¹ BCH 37 (1913) 86/7, ἀρ. 1.

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1084 (Κατὰ τὸν Μερτζίδην): *φιλοτίμ[ως ἀ]γορανομήσαντα*.

³ Ἐν τούτοις ἐξ ἐπιγραφῶν ἄλλων περιοχῶν μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἄνδρες, διατελέσαντες ἐπανειλημμένως ἀγορανόμοι. Βλ. OGIS II, 529, 6: *ἀγορανομήσαντα πλειονάκις*. 537: *ἀγορανομήσαντα πλειστά(κ)ις*. Ditt. Syll. II³, 708, 43: *ἔταξεν αὐτὸν (ὁ δὴμος) ἀγορανόμον εἰς ἄλλα ἔτη δύο*. IGR IV, 100: *ἀγορανομήσαντα δίς*.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 678. D. M. R o b i n s o n, ἐνθ' ἀν. V. B e s ' e v l i e v - G. M i h a i l o v, ἐνθ' ἀν.

⁵ Περὶ τῶν σιτωνῶν ἐν γένει βλ. F r a n c o t t e, Le pain à bon marché et le pain gratuit dans les cités grecques, Mélanges Nicole 1905. L i e b e n a m, Die Städteverwaltung im römischen Kaiserreiche 368/69. V. C h a p o t, La province romaine proconsulaire 274. T h a l h e i m, RE 2R III, 396/97.

⁶ L i e b e n a m, ἐνθ' ἀν. 396. A. H. M. J o n e s, The Greek City 217/18. R o s t o w z e w, RE VII, 185 ἐν λ. Frumentum.

⁷ RA 30 (1900) 480, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

⁸ Βλ. IG VII, 1719. XIV, 423. S - B. Berl. Akad. 1904, 917. Hermes 39 (1904) 604 κέ.

⁹ BSA 18 (1911[12] 148/49, ἀρ. 7, στ. 12.

μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὴν σιτωνίαν ἡδύνατό τις νὰ λάβῃ ἐκ τῶν πρώτων ἀξιωμαίων.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 3ου μ. Χ. αἰῶνος μνημονεύεται τις «ἀπὸ φρουμενταρίων» (=frumentarii).¹ Οἱ φρουμεντάριοι ὅμως οὗτοι, τοὺς ὁποίους ὁ ἱστορικὸς Βίκτωρ συσχετίζει μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς «σιτώνας»,² ἦσαν μᾶλλον στρατιωτικὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἰδίᾳ χρόνους ἦσαν ἐπιφορτισμένα μὲ τὴν μεταβίβασιν διαταγῶν καὶ ἐπιστολῶν ἢ μὲ τὴν μυστικὴν ἀστυνομίαν τῶν αὐτοκρατόρων ἢ μὲ τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν φρούρησιν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι προσήγοντο εἰς τὴν Ρώμην, ὅπως ἀπολογηθοῦν ἐνώπιον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ δικαστηρίου,³ κ.ἄ. Ὅθεν δὲν ἔχουν σχέσιν μὲ τοὺς σιτώνας.

5. **Εἰρηνάρχαι** (Irenarcha). Ὁ θεσμὸς τοῦ εἰρηνάρχου ἀπαντᾷ καθ' ὄλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦλάχιστον τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος,⁴ εἰσῆχθη δ' ἐκεῖ πιθανῶς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως.⁵ Ἡ εἰρηναρχία ἦτο τιμητικὸν ἀξίωμα, λειτούργημα μᾶλλον παρὰ ἀρχή.⁶ Ὁ εἰρηνάρχος ἦτο ἐμπειστευμένος μὲ τὴν εὐταξίαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν⁷ τῆς πόλεως ἢ εὐρυτέρας περιοχῆς. Δὲν ἐξελέγετο ὅμως ἀπ' εὐθείας, ὅπως οἱ ἄλλοι ἀρχόντες, ὑπὸ τῆς πόλεως, ἀλλὰ διωρίζετο ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου διοικητοῦ, ἴσως πρὸς πρόληψιν καταχρήσεως τῆς ἀστυνομικῆς του δυνάμεως. Εἰς τὴν Μακεδονίαν τὸν εἰρηνάρχην συναντῶμεν μόνον εἰς δύο ἐπιγραφάς, μίαν τῆς Βεροίας, τὴν μνημονευθεῖσαν ἀνωτέρω,⁸ καὶ μίαν σύγχρονόν της

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 32. Βλ. καὶ Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ κοινωνία τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης 86, σημ. 3.

² Ἰωάν. Λυδοῦ, Περὶ ἀρχῶν τῆς Ρωμαίων πολιτείας 3, 7.

³ Βλ. R. Cagnat, Daremberg - Saglio 2, 1348. Fiebigger, RE VII, 122 - 125 ἐν λ. Frumentarii.

⁴ V. Chappot, La province romaine proconsulaire 260. Pfaff, RE IX, 2033 ἐν λ. Irenarcha. Schultheiss, RE Supplb. III, 419. A. H. M. Jones, ἐνθ' ἀν. 212. O. O. Hirschfeld, Die Sicherheitspolizei im röm. Kaiserreich ἐν S. - B. Berl. Akad. 1891, 2, 869, οὐχὶ ὀρθῶς τοποθετεῖ τὴν παρουσίαν τῶν εἰρηναρχῶν εἰς περιοχὰς ἐκτὸς τῆς Μ. Ἀσίας μόλις τὸν 4ον μ.Χ. αἰῶνα.

⁵ Εἰδικώτερον περὶ τοῦ θεσμοῦ τοῦ εἰρηνάρχου βλ. Hirschfeld, ἐνθ' ἀν. 868 κέ. Cagnat, ἐνθ' ἀν. 3, 572 - 74. Marquardt, Römische Staatsverwaltung I², 213. Liebenam, ἐνθ' ἀν. 358. Pfaff, ἐνθ' ἀν. 2032 - 35. Schultheiss, ἐνθ' ἀν. 419 - 23. L. Robert, BCH 52 (1928) 408, σημ. 3. A. H. M. Jones, ἐνθ' ἀν. 212/13.

⁶ Πρβ. Hirschfeld, ἐνθ' ἀν. 869.

⁷ Ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης, Ἰερῶν λόγων Δ (26) 72, καλεῖ τοῦτον «φύλακα τῆς εἰρήνης», ὁ δὲ Ξενοφῶν ὁ Ἐφέσιος, Ἐφεσιακά Β', 13, 3 «τῆς εἰρήνης προεσιτώτα» (πρβ. καὶ Αἴλ. Ἀριστ. ἐνθ' ἀν. 73: προστήναι τῆς εἰρήνης) καὶ τοὺς δύο δὲ ὄρους χρησιμοποιοῖ ὁ Λιβάνιος ἐν ἐπιστ. 100. 101.

⁸ RA 37 (1900) 490, ἀρ. 132 [=BSA 18 (1911/12) 148/49, ἀρ. 7].

ἢ ὀλίγον προγενεστέραν (ἀρχαὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος ἢ τέλος τοῦ 2ου)¹ τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων.² Καὶ εἰς τὰς δύο ἐπιγραφὰς ἀμφοτέρω τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐμπειπιστευμένα μετὰ τὴν εἰρηναρχίαν, ἐμφανίζονται εἰς νεαρὰν σχετικῶς ἡλικίαν, ἀνῆκον εἰς εὐπόρους καὶ εὐγενεῖς τοπικὰς οἰκογενείας καὶ ἔλαβον ἐκτὸς τῆς εἰρηναρχίας καὶ ἄλλα ἀξιώματα ἢ τιμητικὰς διακρίσεις. Ὁ τῆς Βεροίας διετέλεσεν ἀκόμη *σιτώνης*³ καὶ *προσβευτής*, ἐπέδειξε πρὸς τὴν πατρίδα του εὐνοίαν καὶ ἐνδιαφέρον καὶ διεκρίθη διὰ τὸν καλὸν του χαρακτῆρα, ὁ δὲ τῶν Φιλίππων (*irenarcha*), L. Valerius Priscus ὀνόματι, ὄχι μόνον ἐτιμήθη διὰ τῶν παρασῆμων τῆς δεκαδαρχίας, ἀλλὰ καὶ μέλος τοῦ συμβουλίου τῆς πόλεως (*decurio*) διετέλεσε καὶ δυνάμχος δικαιοδότης (*duovir iure dicundo*) καὶ χορηγικός (*municiparius*) καὶ ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν *θηρησκευτῶν* (*cultores*) τῶν θεῶν Σαρᾶπιδος καὶ Ἰσιδος διὰ μνημείου. Ἐκ τούτου συνάγομεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν τὴν εἰρηναρχίαν ἐλάμβανον πρόσωπα, κατέχοντα ὑψηλὴν κοινωνικὴν θέσιν καὶ κατὰ προτίμησιν νέοι τὴν ἡλικίαν, διότι μόνον ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν ἐμπιστοσύνην, ἀναλαμβάνοντα ἓνα τόσον σημαντικὸν ἀξίωμα διὰ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου.

Τὸ ἀξίωμα φαίνεται ὅτι διήρκει ἐν μόνον ἔτος,⁴ ἀναμφιβόλως δὲ τὸ αὐτὸ πρόσωπον ἠδύνατο, ὅπως καὶ ἄλλοῦ,⁵ νὰ λάβῃ τοῦτο πολλάκις.

Περὶ τοῦ τρόπου τοῦ διορισμοῦ τῶν εἰρηναρχῶν βλ. P f a f f, RE IX, 2034.

6. *Ταμίας τῆς πόλεως*.— Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὅπως καὶ σήμερον, ταμίας εἶχον ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς ἀνώτερος ἀρχὼν καὶ σύλλογοι, δημόσιοι καὶ ἰδιωτικοί, πρὸς δὲ καὶ ἐπιφανεῖς καὶ πλούσιοι ἰδιῶται. Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπαντᾷ μόνον ὁ ταμίας τῆς πόλεως καὶ δὴ εἰς τέσσαρας ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης,⁶ μίαν τῆς Λητῆς⁷ καὶ μίαν ἀκόμη τῆς λυγκη-

¹ Βλ. P. Collart, BCH 62 (1938) 431.

² P. Collart, ἐνθ' ἀν. 428/9, ἀρ. 10 καὶ Philippes 262. 313, σμ. 3.

³ Τὸν συνδυασμὸν *ειρηναρχῆς* καὶ *σιτώνης* ἀπαντῶμεν καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μιλητοπόλεως τῆς Μυσίας, IGR IV, 130.

⁴ Ἀριστείδου, Ἱερῶν λόγων Δ' (26) 72.

⁵ Βλ. π.χ. IGR III, 452: *ἀρχὴν εἰρήνης ἐκτελέσαντα διπλῆν* (Τερμησσός Παμφυλίας). Βλ. Hirschfeld, ἐνθ' ἀν. 869.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 364. 367. 368. Ἀδημοσίευτος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα ὡς ἐξῆς: Ἡ πόλις | τὸν ναὸν τῷ Ἡ[ρακλεῖ(;)· πολιταρχοῦν] | τῶν τῶν περὶ Μ. [...] | Πολύχαρμον το[...] | Καικιλίου Σεκούνδου [...] | λου, ταμίον τῆς πόλεως Μ[...] | Γ. Τυρίου Φλάκκου τοῦ Δ [...] | ἀρχεῖνακοροῦντος Μ. Οὐαρινό[ν...]. Κατὰ τὸν J. H. Mordtmann, The Amer. Journ. of Theology 2 (1898) 610, ἡ ἐπιγραφὴ RA 24 (1894) 213, 38 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 738] ἐν στ. 7: ΤΗΣ. \ ΤΑΛ συμπληροῦται [ταμίον δὲ] τῆς [πόλ]εως].

⁷ Ditt. Syll. II^a, 700, στ. 48. Πρβ. καὶ G. Klaffenbach, Hermes 51 (1916) 475.

στικῆς Ἡρακλείας.¹ Εἰς τὴν τελευταίαν ἀναφέρεται ἀπλῶς ὁ τίτλος τοῦ ταμίου μετ' ἄλλων δημοτικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν τίτλων, τοὺς ὁποίους εἶχεν εὐπορός τις πολίτης τῆς Ἡρακλείας, χωρὶς νὰ προστίθεται ἡ γενικὴ τῆς πόλεως. Δὲν ἀφήνει ὅμως οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ ταμίου τῆς πόλεως. Εἰς τὰς πέντε ἄλλας ἀναφέρεται ὁ πλήρης τίτλος «ταμίας τῆς πόλεως» καὶ μάλιστα ἀναποσπᾶστος μὲ τοὺς πολιτάρχας τῶν δύο πόλεων, τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Λητῆς, πράγμα πὸ σημαίνει ὅτι ὁ ταμίας τῆς πόλεως συνειργάζετο στενῶς μὲ τοὺς ἀνωτάτους αὐτοὺς δημοτικούς ἀρχοντας. Φυσικὰ ἡ συνεργασία τοῦ ταμίου μὲ τοὺς πολιτάρχας θὰ περιορίζετο μόνον εἰς τὸν οικονομικὸν τομέα, χωρὶς νὰ ἐπεκτείνεται καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀρμοδιοτήτων τῶν πολιταρχῶν. Ἴσως μάλιστα ὁ ταμίας δὲν εἶχε πρωτοβουλίαν τινὰ εἰς τὴν διάθεσιν δημοσίων χρημάτων ἄνευ τῆς διαταγῆς τῶν πολιταρχῶν ἢ τῆς βουλῆς. Ἐπειδὴ μαζὶ μὲ τοὺς πολιτάρχας ἐμφανίζεται πάντοτε εἰς μόνον ταμίας, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν οἱ ταμίαι δὲν ἀπετέλουν συναρχίαν,² ὅπως οἱ πολιτάρχαι καὶ οἱ ἀγορανόμοι, ἀλλ' ἐκάστη πόλις εἶχεν ἓνα μόνον. Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὅλαι αἱ πόλεις τῆς Μακεδονίας εἶχον τὸν ταμίαν καὶ τὸ ταμεῖον τῶν³

Ἡ προσθήκη τοῦ προσδιορισμοῦ «τῆς πόλεως» εἰς τὸν ταμίαν μαρτυρεῖ ὅτι ἐκτὸς τούτου θὰ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι ταμίαι, δὲν μᾶς ἔχουν ὅμως παραδοθῆ μέχρι σήμερον εἰς τὰς ἐπιγραφάς, εἰμὴ μόνον οἱ ταμίαι ἐνὸς γυμνασίου τῆς Θεσσαλονίκης.⁴

Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν ἔδραν τῆς ρωμαϊκῆς διοικήσεως, ἤδρευεν

¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162=REG 11 (1898) 273].

² Ἐν τούτοις εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀσίας οἱ ταμίαι ἀπετέλουν συναρχίαν. Βλ. π.χ. CIG, ἀρ. 2693d, στ. 10 (Μύλασσα). 3151. 3152 (Σμύρνη).

³ Τὸ συνήθως ἀπαντῶν εἰς ἐπιτυμβίους κυρίως ἐπιγραφὰς «ταμ(ι)εῖον» ἢ πληρέστερον «τὸ ἱερώτατον ταμ(ι)εῖον» (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 180. 411. 413. 415. 417. 419. 420. 426. 475. 476. 503. 504. 505. RA 1934. 2, 285, ἀρ. 214. BSA 41 (1940 - 45) 106/7, ἀρ. 2. Spomenik 98 (1941 - 48) 43, ἀρ. 93. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 312) δὲν εἶναι τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως, ἀλλὰ τὸ κρατικὸν ταμεῖον, ὁ «φίσκος» (Ath. Mitt. 21 (1896) 98, ἀρ. 2. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὁ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 23, ἀρ. 36), ἢ, ὅπως ἄλλως λέγεται ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας, «τὸ κυριακὸν ταμεῖον» (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 447). Ὅτι δὲ τοῦτο εἶναι τὸ αὐτοκρατορικόν, ἀπὸ τὸ ὅποιον πρέπει νὰ διαστέλλεται τὸ τῆς πόλεως, πιστοῦται ἐκ τῶν φράσεων, τὰς ὁποίας ἐπίσης συναντῶμεν εἰς ἐπιτυμβίους κατὰ τὸ πλεῖστον ἐπιγραφάς: δώσει προστίμιον τῷ ταμείῳ δηνάρια β, καὶ τῇ πόλει δηνάρια β, Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 781 ἢ ἀποδοῦναι εἰς φίσκον δηνάρια... καὶ ἄλλα τῇ πολιτείᾳ δηνάρια... J. H. St. 33 (1913) 338, στ. 29/30. Φυσικὰ ὅπου εἰς παρομοίας φράσεις μνημονεύεται μόνον ἡ πόλις (BCH 47 (1923) 89, ἀρ. 9: δώσει προστίμιον [τ]ῇ πόλι... Βλ. αὐτόθι καὶ 0, ἀρ. 11. 59 (1935) 151 κέ., ἀρ. 43. 44. 45. 46. 47. 60 (1936) 337. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 409. 410), πρέπει ἐκεῖ νὰ ἐννοήσωμεν τὸ ταμεῖον τῆς πόλεως, ὄχι τὸ αὐτοκρατορικόν.

⁴ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 608/9, ἀρ. 29, στ. 25.

ὁ ταμίης τῆς Μακεδονίας, ὁ *Μακεδόνων ταμίης* ἢ, ὅπως ἄλλως τιτλοφορεῖται, *ταμίης καὶ ἀντιστράτηγος Μακεδονίας*.¹ Οὗτος οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει μὲ τὸν δημοτικὸν ταμίαν καὶ δὲν πρέπει νὰ συγγέεται μ' αὐτόν· εἶναι ὁ ταμίης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους παρὰ τὸν Ρωμαῖον διοικητήν, ὁ κρατικὸς ταμίης, ὁ *quaestor Macedoniae* ἢ *quaestor provinciae Macedoniae*² ἢ *quaestor pro praetore (provinciae Macedoniae)*.³

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἓνα ἀκόμη οἰκονομικὸν ὑπάλληλον, **τὸν οἰκονόμον τῆς πόλεως**, τὸν ὁποῖον συναντῶμεν ἀπαξ εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης⁴ καὶ ὁ ὁποῖος πιθανώτατα ἦτο διαχειριστὴς τις τῶν χρημάτων τῆς πόλεως. Δύο ἄλλοι *οἰκονόμοι*, τῶν ὁποίων ἓνα συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας⁵ καὶ ἄλλον εἰς ἀδημοσίευστον ἐπιγραφὴν, ἀποκειμένην εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης,⁶ δὲν φαίνεται νὰ ἔχουν σχέσιν μὲ τὸν οἰκονόμον τῆς πόλεως, ἀλλὰ μᾶλλον ἦσαν διαχειρισταὶ ἰδιωτικῆς ἐταιρείας ἢ ἰδιωτῶν.

7. Γυμνασίαρχοι. Ἡ γυμνασιαρχία εἰς τὴν Μακεδονίαν ἄλλοτε μὲν ἐμφανίζεται ὡς ἀρχή, ἄλλοτε δὲ ὡς λειτουργία. Εἰς ἐπιγραφὴν π. χ. ἀγνώστου ὀρεστικῆς πόλεως, εὐρισκομένην σήμερον εἰς τὸ χωρίον Σισάνι, ἡ πόλις εἶναι ἐκείνη, ἡ ὁποία χορηγεῖ τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἄλειμμα τῶν ἐφήβων (*ἀλειφοῦσης τῆς πόλεως*), ἐνῶ ὁ γυμνασίαρχος (*ὁ ἄρχων τοῦ γυμνασίου*) μετὰ τοῦ ἐφηβάρχου ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς ἐπώνυμος ἄρχων τοῦ γυμνασίου.⁷ Ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως ὁ γυμνασίαρχος χορηγεῖ τὸ ἄλειμμα ἐκ τῶν ἰδίων κατὰ τὰς δύο τριμηνίας.⁸ Ὁμοίως εἰς τὴν Θεσ-

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 31. H. G a e b l e r, Die antiken Münzen Nord - Griechenlands III, 1, ἀρ. 197-211. IGR III, 763.

² CIL 6, 1373. IG XII, 8, 214. ILS, ἀρ. 1052. 1056. H. G a e b l e r, ἐνθ' ἀν. III, 1, ἀρ. 213 κ.έ.

³ ILS, ἀρ. 1026. 1070. 8977. BCH 57 (1933) 313 κ.έ., ἀρ. 1. 327, ἀρ. 6. 341. ἀρ. 11. 342 κ.έ. ἀρ. 12. 62 (1938) 409/10, ἀρ. 1.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 25 [=Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 84, 5]. *Οἰκονόμον τῆς πόλεως* συναντῶμεν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὴν Ἐφεσον (IBM III, 448. 449), εἰς τὴν Ἱεράπολιν (IGR IV, 813), εἰς τὴν Κόρινθον (Ἀποστ. Παύλ. Πρὸς Ῥώμ. ἐπιστ. 16, 23), εἰς τὴν Κῶν (P a t t o n - H i c k s 308. 310), εἰς τὴν Νικομήδειαν (CIG, ἀρ. 3777), εἰς τὴν Σμύρνην (CIG, ἀρ. 3151), εἰς τὴν Στρατονίκειαν (CIG, ἀρ. 2717) καὶ τὴν Φιλαδέλφειαν (IGR IV, 1630). Περὶ τοῦ Οἰκονόμου ἐν γένει βλ. E. Z i e b a r t h, RE XVII, 2118/19 ἐν λ. Oikonomos.

⁵ N. V u l i c', Spomenik 75 (1933), ἀρ. 20. Βλ. L. R o b e r t, REG 47 (1934) 31, 3.

⁶ Ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως: Ὁνήσιμος Αἰλίου Μηρογένους, οἰκονόμος, Νείκη τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ αὐτῶν ζῶν καὶ Ὁνήσιμη τῆς θυγατρὸς ζώσῃ τὸ ἡρώϊον μνείας χάριν καὶ Εὐφροσύνη τῆς μητρὸς ζώσῃ (ἀρ. 152).

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86].

⁸ ÖJh 1 (1898) 181.

σαλονίκηνη ἔχομεν γυμνασίαρχον, ἀλείψαντα πανδημειῖ ἐκ τῶν ιδίων¹ καὶ εἰς τὴν λυγκηστικὴν Ἑρακλείαν γ. ἐκ τῶν ιδίων.² Ἐκ τούτου ὁμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ γυμνασίαρχος ἄλλοῦ μὲν ἦτο ἄρχων, ἄλλοῦ δὲ λειτουργὸς καὶ ὅτι εἰς τὴν Μακεδονίαν ὑπῆρχον δύο εἴδη γυμνασίου-ἀρχων. Μᾶλλον πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἴσχυεν ὅ,τι γενικώτερον περὶ τοῦ γυμνασίου λέγει ὁ J. O e h l e r,³ ὅτι δηλ. ὁ γυμνασίαρχος συνήγωνεν ἐν ἑαυτῷ καὶ τὰς δύο ιδιότητες.

Ὁ συνήθης τύπος τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀρχοντος τούτου εἶναι *γυμνασίαρχος*, ἀπαντιᾶ ὁμως ἄπαξ καὶ ὁ τύπος *γυμνασιάρχης* εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς λυγκηστικῆς Ἑρακλείας.⁴ Ἡ μετοχὴ *γυμνασιάρχων* ἢ *γυμνασιάρχης* ἐπίσης χρησιμοποιεῖται μὲ τὴν ἀντίστοιχον εἰς τὸν χρόνον ἔννοιαν.⁵ Ταυτόσημος πρὸς τὸν *γυμνασίαρχον* εἶναι καὶ ὁ ἄπαξ εἰς ὅλην τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν ἀπαντιῶν «ἀρχων τοῦ γυμνασίου».⁶

Τὸν γυμνασίαρχον γνωρίζομεν ἐκ πολλῶν ἐπιγραφῶν διαφόρων μακεδονικῶν πόλεων, δηλ. τῆς Ἀμφιπόλεως,⁷ Βεροίας,⁸ Βέργης (·);⁹ Δερσιόπου,¹⁰ λυγκηστικῆς Ἑρακλείας,¹¹ Λητῆς,¹² Θεσσαλονίκης,¹³ Σερωῶν,¹⁴ Φιλίππων,¹⁵ ἀγνώστου ὀρεστικῆς πόλεως¹⁶ καὶ ἄλλης ἐπίσης ἀγνώστου πόλεως, κειμένης παρὰ τὸ σημερινὸν Δεμίρ-Καπού.¹⁷ Διὰ τὴν Ἑδεσσαν δὲν μᾶς παραδίδεται

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 33.

² Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

³ J. O e h l e r, RE VII, 1975/76 ἐν λ. Γυμνασίαρχος.

⁴ Δήμιτσα, ἐνθ' ἀν. [=BCH, ἐνθ' ἀν.].

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 248. 364. 372. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 10 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 30. 33. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 3. 6.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

⁷ F r. C u m o n t, ÖJh 1 (1898) 180 κέ.

⁸ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4, στ. 22. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 630. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 3. 6.

⁹ BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17 [=SEG 1, 66, ἀρ. 286].

¹⁰ Spomenik 98 (1941 - 48) 184 κέ., ἀρ. 388. 389.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62].

¹² BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. BCH 68/9 (1944/45) 431 (βλ. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 619, ἀρ. 42θ).

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171]. 372. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3. 7. 10. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 30. 33. 36. 40. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανep. Θεσσαλον. 6 (1950) 293 κέ., ἀρ. 1. [=Μακεδονικά, ἐνθ' ἀν. 608/9, ἀρ. 29].

¹⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 811.

¹⁵ BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

¹⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34].

¹⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 307 [=F. P a r a z o g l u, Z'iva Antika, Σκόπια 2 (1952) 262 κέ. =REG 67 (1954) 146, ἀρ. 162. βλ. καὶ 71 (1958) 268, ἀρ. 304].

γυμνασίαρχος, ἀλλ' ἐφήβαρχος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀπογραφέντες ἔφηβοι.¹ Ἐπειδὴ εἰς παρομοίαν ἐπιγραφὴν τῆς Ὀρεστίδος πλὴν τοῦ ἐφηβάρχου καὶ τῶν ἐφήβων μνημονεύεται καὶ ὁ ἄρχων τοῦ γυμνασίου (=ὁ γυμνασίαρχος), πρέπει μεταξὺ τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὁποίας ρητῶς ἀναφέρεται ὁ γυμνασίαρχος, νὰ προσθέσωμεν ἀσφαλῶς καὶ τὴν Ἔδεσσαν. Ἡ παρουσία τοῦ ἀξιωματοῦχου αὐτοῦ εἰς ἐπιγραφὰς τόσων πόλεων δεικνύει ὅτι τὸ ἑλληνικὸν γυμνάσιον, ὅπου ἤσκειτο ἡ πνευματικὴ καὶ σωματικὴ διάπλασις τῶν νέων, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἦτο εὐρύτατα διαδεδομένον εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἄν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ σχετικῶς μικρὰ πόλις Δερρίοπος (ἢ Στύβερα), ὡς βλέπομεν εἰς δύο ἐσχάτως εὐρεθείσας ἐπιγραφὰς, τὸ ἔτος 74 μ.Χ. εἶχεν ὑπὸ τὸν γυμνασίαρχον Νικόλαον Ἀπολλοδώρου περὶ τοὺς 150 ἐφήβους,² εὐλόγως ἠμποροῦμεν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι γυμνάσια εἶχον ὄχι μόνον αἱ μεγαλύτεραι πόλεις, ἀλλὰ καὶ αἱ μικρότεραι καὶ αἱ κῶμαι ἴσως, καὶ φυσικὰ αὗται εἶχον καὶ τὸν προϊστάμενον τῶν γυμνασίων, τὸν γυμνασίαρχον.

Ὁ γυμνασίαρχος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ δὴ δι' ἓν μόνον ἔτος. Τοῦτο διὰ τὴν Θεσσαλονικὴν ρητῶς μαρτυρεῖται εἰς δύο ἐπιγραφὰς: *γυμνασιαρχήσαντα πανδημὶ δι' ὅλου ἔτους καὶ γυμνασιαρχήσαντα καὶ ἀλείψαντα πανδημὶ ἐκ τῶν ἰδίων ἐν τῷ 500' Σεβ(αστοῦ) ἔτει* (δηλ. 244/5 μ.Χ.).³ Ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἔνθα ὁ γυμνασίαρχος ἐμφανίζεται ὡς ἐπώνυμος μετὰ τῶν ἐνιαυσίων ἐπωνύμων ἀρχόντων τῆς πόλεως, τῶν πολιταρχῶν,⁴ τὸ αὐτὸ συμπεραίνομεν. Ἐνιαύσιος εἶναι ὁ γυμνασίαρχος καὶ εἰς τὴν παρὰ τὸ Σισάνι κειμένην ἀρχαίαν πόλιν τῆς Ὀρεστίδος.⁵ Ἡ γνώμη τοῦ J. Oehler, RE VII, 1993, ὅτι εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ἡ γυμνασιαρχία διήρκει τρεῖς μῆνας, δὲν φαίνεται πειστικὴ. Αἱ φράσεις τῆς ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως ταύτης: *[κατὰ τὴν] πρώτην τρίμηνον* (στ. 8) καὶ *κατὰ τὴν ἐχομένην τρίμηνον* (στ. 24) ἐδήλουν μᾶλλον, ὡς δέχεται ὁ Fr. Cumont, ÖJh, ἐνθ. ἀν. 184, τὴν κατὰ τρίμηνας διαίρεσιν τοῦ γυμνασιαρχικοῦ ἔτους καὶ ὄχι τρίμηνον διάρκειαν τῆς γυμνασιαρχίας. Πρὸς δὴλῶσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασιάρχου γίνεται χρῆσις τῶν ὄρων «αἰρεθείς»,⁶ «ἀποδεδειγμένος»,⁷ ἡ ἀνάληψις δὲ τοῦ ἀξιωματοῦ ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως δηλοῦται διὰ τῆς φράσεως *[τ]ὴν ἀρχὴν ἐπεχείρησε*.⁸

¹ AEM 12 (1888) 186 κέ., ἀρ. 1 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1].

² Spomenik, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 1-62. 389, στ. 1-65.

³ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23. 33.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 364 [=IBM II, 32, ἀρ. 171].

⁵ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185, ἀρ. 34, στ. 1-4]: ἀλειφούσης τῆς πόλεως ἔτους 800', ἀρχοντος τοῦ γυμνασίου κλπ.

⁶ ÖJh 1 (1898) 181 κέ., στ. 4. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Θεσσαλον., ἐνθ' ἀν. στ. 7.

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62], στ. 12/3.

⁸ ÖJh, ἐνθ' ἀν. στ. 5.

Ἄλλοτε ὁ γυμνασάραχος ἠδύνατο νὰ ἐκλεγῆ ἑπανελημμένως εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σεραῶν καὶ εἰς ἄλλην τῆς Βεροίας ἀναφέρεται δις γυμνασάραχος.¹ Λόγῳ δὲ τῆς φύσεως τοῦ ἀξιώματος, ἀπαιτοῦντος τεχνικὰς γνώσεις καὶ εἰδίκευσιν, πρέπει οὗτος νὰ εἶχε τὸ δικαίωμα καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐκλεγῆ.² Δυστυχῶς ὁ γυμνασάραχος νόμος τῆς Βεροίας, τὸν ὁποῖον μελετᾷ ὁ κ. Χ. Μακαρόνας, δὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθῆ ἔξ αὐτοῦ θὰ ἐγνωρίζομεν περισσότερα καὶ ἀκριβέστερα περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ γυμνασάραχου, περὶ τῆς θεμιτῆς ἡλικίας,³ περὶ τοῦ ὄρκου, τὸν ὁποῖον ἔδιδε κατὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀξιώματος, κ. ἄ.⁴ Ἐκάστη πόλις ἠδύνατο νὰ ἔχη ἓνα ἢ καὶ περισσότερους γυμνασάραχους ἀναλόγως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γυμνασίων, τὰ ὁποῖα ἐλειτούργουν εἰς αὐτήν. Ἔτσι διὰ τὴν Θεσσαλονίκην π. χ. καὶ τὴν Βέροϊαν μᾶς παραδίδονται δύο γυμνασάραχοι.⁵ Ὁ γυμνασάραχος ἠδύνατο νὰ ἀναλάβῃ συγχρόνως καὶ ἄλλα ἀξιώματα. Ὁ Γ. Ἰούλιος Εὐφραντικὸς π. χ. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἦτο ταυτοχρόνως γυμνασάραχος καὶ γεροσάραχης δύο γεροσίων,⁶ τὰς ὁποίας μάλιστα, ὡς προκύπτει ἐξ ἄλλης ἐπιγραφῆς,⁷ ὁ ἴδιος εἶχεν ἰδρύσει. Ὁ γυμνασάραχος ἀνελάμβανε καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν κατὰ τὰς ἑορτὰς ἢ προσέφερον ἐκ τῶν ἰδίων τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἄλειμμα τῶν ἀθλητῶν καὶ τῶν γυμναζομένων ἐν γένει,⁸ ὡς γυμνασάραχος ἐλαίου θέσει, ὅπως χαρακτηρίζεται ἄλλοῦ.⁹ Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς τὴν λυγκηστικὴν Ἡρακλείαν ἐπιφανῆς πολίτης αὐτῆς ἀνεδείχθη γυμνασάραχος καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως καὶ τοῦ ἔθνους τῶν Λυγκηστῶν.¹⁰ Φυσικὰ δὲν πρέπει ἐδῶ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτος ἦτο ταυτοχρόνως γυμνασάραχος δύο τυχόν γυμνασίων, τῆς πόλεως καὶ τοῦ κοινοῦ τῶν Λυγκηστῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἐξελέγη γυμνασάραχος διὰ τὸ ἐν Ἡρακλείᾳ γυμνάσιον ὑπὸ τῆς

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 811. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὰ μελετήματα 20, σημ. 3 [=BCH 79 (1955) 274]. Εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων, ἐκ τῶν δημοσιευθειῶν ὑπὸ τοῦ Μερτζίδου, συναντῶμεν καὶ «γυμνασάραχον τρεῖς ἀξίως.» Τῆς ἐπιγραφῆς ὅμως ταύτης ἡ γνησιότης ἀμφισβητεῖται. Βλ. L. R o b e r t, RA 13 (1939) 141.

² Ἐκ τῶν Συννάδων τῆς Φρυγίας γνωρίζομεν τινα «γυμνασάραχον διείαν», IGR IV, 708.

³ Εἰς τὴν Κορησὸν τῆς Κέας ὁ γυμνασάραχος δὲν ἐπετρέπετο νὰ ἐκλεγῆ «νεώτερος τριάκοντα ἐτῶν», Ditt. Syll. III³, 958, στ. 20.

⁴ Βλ. Μακεδονικὰ 2 (1941 - 52) 630.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 372: γυμνασάραχόντων Δωσιθέου τοῦ Ποσειδωνίου, Ἄριστοφίλου τοῦ... Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. σημ. 6: γυμνασάραχόντων Ἀλεξάνδρου τοῦ Θεοφίλου, Ἀλεξάνδρου τοῦ Φιλοκράτους.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23.

⁸ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 33.

⁹ BCH 13 (1889) 486, ἀρ. 1, στ. 5/6. 487, ἀρ. 2, στ. 8.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 161/62: γυμνασάραχης ἀποδεδειγ(μ)ένος καὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Λυγκηστῶν ἔθνους.

πόλεως καὶ τοῦ κοινοῦ. Δὲν πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ἠδύνατό τις καὶ πρὸ τῆς ἀναλήψεως τῆς γυμνασιαρχίας καὶ μετ' αὐτὴν νὰ λάβῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα καὶ λειτουργίας. Ὁ μνημονευθεὶς γυμνασίαρχος τῆς λυγκηστικῆς Ἡρακλείας διετέλεσεν ἐν τῇ πατρίδι του προσέτι ταμίας καὶ πολιτάρχης, ὁ Α. Κατίνιος Λέων (I) ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀρχιερεὺς, ἀγωνοθέτης, γυμνασίαρχος καὶ πολιτάρχης δύο φορὰς (*ἄρξας δις τὴν πρώτην ἀρχὴν*),¹ ὁ δὲ ὁμώνυμος του ἕγγονος γυμνασίαρχος καὶ βουλευτής.² Πρὸ παντὸς ὁμως τὴν γυμνασιαρχίαν εὐρίσκομεν συχνὰ συνδεδεμένην μὲ τὴν ἀρχιερωσύνην τοῦ τόπου ἢ καὶ τοῦ κοινοῦ.³

Ὁ γυμνασίαρχος εἶναι ὁ ἀνώτατος ἐπόπτης τοῦ γυμνασίου, ὁ *ἀρχων τοῦ γυμνασίου*, ὅπως καλεῖται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ὁρεστίδος.⁴ Τὰ καθήκοντά του εἶναι διττά: *ἐπιμέλεια* ἐν γένει τοῦ γυμνασίου καὶ *προστασία* τῶν νέων (βλ. ἐπιγραφὴν Ἀμφιπόλεως). Ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν καὶ λειτουργίαν τοῦ γυμνασίου, δαπανῶν ἐνίοτε πρὸς τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐκ τῶν ἰδίων.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος π.χ. τῆς Λητῆς Μάνιος Σαλάριος Σαβεῖνος παραδίδεται ὅτι διέθεσε 170 δηνάρια διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ γυμνασίου.⁶ Εἰς τὰ καθήκοντά του ἀνάγεται καὶ ἡ προμήθεια τοῦ ἀναγκαιοῦντος κατὰ τὰς καθημερινὰς ἀσκήσεις τῶν νέων καὶ τὰς ἐορτὰς ἐλαίου. Ἐνίοτε προμηθεύει τοῦτο ὁ ἴδιος μὲ ἰδικὰ του ἔξοδα. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἀθλήσεις ἐγένετο ἀφθονος χρῆσις ἐλαίου καὶ δι' αὐτὸ αὕτη ἦτο πολυδάπανος, ἐδίδετο μία πρώτης τάξεως εὐκαιρία εἰς τὸν γυμνασίαρχον νὰ ἐπιδείξῃ τότε *τὴν φιλαγαθίαν καὶ τὴν ἀφιλαργυρίαν*. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἰδιαίτερος ἐξαίρεται ἡ δαπάνη αὕτη τῶν γυμνασίων εἰς τὰ μνημεῖα, τὰ ὅποια οἱ ἴδιοι ἐγείρουσιν ἢ συγγενεῖς των, ἢ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς πόλεως ἰδρυσόμενα πρὸς τιμὴν των.⁷ Τὸ κύριον ὁμως ἔργον αὐτῶν ἦτο *ἡ προστασία τῶν νέων*, ἥτις ἀφεώρα εἰς τὴν σωματικὴν διάπλασιν καὶ τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν αὐτῶν.⁸ Αὐτοὶ διενήργουν τὴν ἀπογραφὴν τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως, ἴσως κατόπιν ἐξετάσεων, καὶ κατέτασσον αὐτοὺς εἰς τὰς ομάδας ἢ ἀπέλυον αὐτοὺς μετὰ τὴν φοίτησίν των. Διὰ τὴν Δερρίοπον π.χ. μαρτυρεῖται ὅτι δύο ομάδες ἐφήβων, ἀποτελοῦσαι πιθανῶς δύο τάξεις, ἀπελύθησαν ὑπὸ τοῦ γυμνασίου Νικολάου τοῦ

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40.

² Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 36.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 811. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 7. 40. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86].

⁵ Περβ. Δήμιτσα, ἀρ. 811: *γυμνασίαρχον ἐκ τῶν ἰδίων*. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 33.

⁶ BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7.

⁷ ÖJh 1 (1898) 181 κέ. Δήμιτσα, ἀρ. 51. 248. 811. BSA 23 (1918/19) 73, ἀρ. 7. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 23. 33.

⁸ J. Oehler, ἐνθ' ἀν. 1999.

¹ Απολλοδώρου.¹ Ἡ κατάταξις τῶν ἐφήβων, ὡς συνάγομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἐδέσσης, ἐτύγγανε τῆς ἐγκρίσεως τῆς βουλῆς (κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς).² Εἰς τὰς κατατάξεις αὐτάς, τὰς ἀπογραφὰς τῶν ἐφήβων, συνήθως ἀναφέρεται εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μαζὶ μὲ τὸν γυμνασίαρχον καὶ ὁ ἐφήβαρχος, ἐνίοτε μάλιστα μόνον αὐτός. Φυσικὰ δὲν πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς τὰς τελευταίας περιπτώσεις ὁ γυμνασίαρχος δὲν ὑπῆρχεν, ἀντ' αὐτοῦ δὲ τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν εἶχεν ὁ ἐφήβαρχος, ἢ ὅτι ὁ ἐφήβαρχος ἐταυτίζετο μὲ τὸν γυμνασίαρχον. Ὁ ἐφήβαρχος, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ J. Oehler,³ πιστοῦται δὲ καὶ ἐκ τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, εἶχε τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἐφήβων, πιθανώτατα ὅλων τῶν ομάδων αὐτῶν,⁴ ἐνῶ ὁ γυμνασίαρχος τὴν γενικὴν ἐποπτεῖαν τοῦ γυμνασίου.⁵ Ὁ γυμνασίαρχος προΐστατο ὄχι μόνον τῶν ἐφήβων, ἀλλ' ὅλων τῶν φοιτῶντων εἰς τὸ γυμνάσιον, τῶν ἀπὸ τοῦ γυμνασίου. Ἐφοίτων δὲ εἰς τὸ γυμνάσιον πλὴν τῶν ἐφήβων καὶ οἱ νέοι καὶ οἱ πρεσβύτεροι.⁶ Ἔτσι εἰς τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως βλέπομεν τὸν γυμνασίαρχον Φίλιππον νὰ ἀσκήσῃ ἐποπτεῖαν καὶ ἐπὶ τῶν νέων τῆς πόλεως καὶ ἐπὶ τῶν πρεσβυτέρων.⁷ Οἱ σύλλογοι τῶν νέων τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Βεροίας καὶ τῶν Σερρών ἐγείρουν ἀντιστοίχως τιμητικὰ μνημεῖα εἰς τρεῖς γυμνασίουρχους,⁸ οἱ ὅποιοι ἀναμφιβόλως διετέλεσαν καὶ αὐτῶν γυμνασίουρχοι. Ὁ δὲ Γ. Ἰούλιος Εὐφραντικός, ὅστις εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης ἐμφανίζεται ὡς γυμνασίουρχος καὶ ἰδρυτῆς καὶ γερουσιάρχης δύο γερουσιῶν,⁹ ἀναμφισβητήτως ὑπῆρξε καὶ τῶν γερουσιῶν γυμνασίουρχος. Οὐδεμία λοιπὸν ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι ὁ γυμνασίουρχος ἦτο ὁ ἀνώτατος ἐπόπτης ὅλων τῶν ἐνώσεων τῶν διαφόρων ἡλικιῶν τῆς πόλεως, δηλ. τῶν ἐφήβων, τῶν νέων καὶ τῶν πρεσβυτέρων.

Ἡ θέσις τοῦ γυμνασίουρχου ἦτο λίαν τιμητικὴ, ὡς ἐκ τούτου γυμνασίουρχοι συνήθως ἐγίνοντο εἰς τὰς πόλεις ἄνδρες διαπρέποντες εἰς τὴν δημοτικὴν ζωὴν καὶ ἀνήκοντες εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενεῖας τοῦ τόπου. Εἰς τὴν

¹ Spomenik 98 (1941-48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 1-65. 389, στ. 1-68.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 1, στ. 6.

³ J. O e h l e r, RE V, 2736 ἐν λ. Ἐφήβαρχος.

⁴ Εἰς τὴν Δερρῖοπον τὴν γενικὴν ἐποπτεῖαν καὶ τῶν δύο ομάδων τῶν ἐφήβων, οἵτινες κατετάγησαν ὑπὸ τὸν γυμνασίουρχον Νικόλαον Ἀπολλοδώρου, εἶχεν ὁ αὐτός ἐφήβαρχος, ὁ Δίκαιος Πετικίου ὁ καὶ Ροῦφος. Spomenik, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 16/7. 389, στ. 14-16.

⁵ Βλ. καὶ L. G r a s b e r g e r, Erziehug u. Unterricht im klassischen Altertum, τόμ. 3, 472.

⁶ Βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά τόμ. 4ος, 280 κέ.

⁷ ÖJh 1 (1898) 181 κέ., στ. 22. 29-32.

⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 51. 811. Μακεδονικά 2 (1941-52) 630.

⁹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 3 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 23.

Βέροϊαν π. χ. ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ μέγας εὐεργέτης τῆς πατρίδος του καὶ τῆς ἐπαρχίας Κ(όιντος) Ποπίλλιος Πύθων διετέλεσε γυμνασίαρχος,¹ καθὼς καὶ συγγενῆς τις αὐτοῦ, ὁ Κ. Ποπίλλιος Πρόκλος Ἰουνιανὸς Πύθων,² εἰς τὰς Σέρρας ὁ ἐπίσης ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων Τι. Κλαύδιος Διογένης,³ εἰς τὴν λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν ὁ πολλαπλῶς εὐεργετήσας τὴν πόλιν καὶ διὰ πολλῶν ἀξιωματῶν τιμηθεὶς Παῦλος Καιλίδιος Φρόντων,⁴ εἰς τὴν Λητὴν ὁ ἐπίσης εὐεργέτης αὐτῆς Μάνιος Σαλάριος Σαβεῖνος.⁵ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην οἱ γυμνασίαρχοι Αἴλιος Κατίνιος Λέων καὶ ὁ ὁμώνυμος ἑγγονὸς του καὶ ὁ Αἴλιος Βαίβιος Ἡλιόδωρος ἀνῆκον ὁμοίως εἰς ἐπιφανεῖς οἰκογενείας καὶ προσέφερον μεγάλας ὑπηρεσίας εἰς τὴν πόλιν.⁶ Μία ἔνδειξις ἀκόμη τῆς ἐπιφανοῦς θέσεως, τὴν ὁποίαν οἱ γυμνασίαρχοι εἶχον εἰς τὰς πόλεις, εἶναι ὅτι δύο ἐξ αὐτῶν ἔλαβον ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τῆς πόλεως (τὴν πρώτην ἀρχήν), δηλ. τὴν πολιταρχίαν.⁷

Οἱ γυμνασίαρχοι ἐξερχόμενοι τῆς ἀρχῆς ἐτύγχανον συνήθως ἐξαιρετικῶν τιμῶν ἐκ μέρους τῶν πόλεων καὶ τῶν διαφόρων γυμναστικῶν συλλόγων. Ἀναφέρομεν μερικὰ ἐκ τῶν σημαντικωτέρων παραδειγμάτων. Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ γυμνασίαρχος Φίλιππος τιμᾶται ὑπὸ τῆς πόλεως διὰ στεφάνου ἐκ θαλλοῦ καὶ εἰκόνας χαλκῆς διὰ τὸ ἐνδιαφέρον του πρὸς τοὺς νέους καὶ τοὺς πρεσβυτέρους, τὸ δὲ τιμητικὸν ψήφισμα, ἀναγραφὴν εἰς στήλην λιθίνην, ἀνατίθεται παρὰ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ εἰς τὸ ἐπιφανέστερον σημεῖον τοῦ γυμνασίου.⁸ Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Παράμονος Ἀντιγόνου αἰρεθεὶς γυμνασίαρχος εἰς τὸ τρίτον καὶ πεντηκοστὸν ἔτος (96/5 π. Χ.) τιμᾶται «θαλλοῦ στεφάνωι καὶ εἰκόνι χαλκῆ(ι) καὶ γραπτῆ[ι] τ[ε]λείαι», τὸ δὲ τιμητικὸν ψήφισμα, ἀναγραφὴν ὁμοίως ἐπὶ λιθίνης στήλης, ἀνατίθεται εἰς ἐμφανὲς μέρος τοῦ γυμνασίου.⁹ Ἐπίσης ὑπὸ τῆς πόλεως Λητῆς ἐγείρεται μνη-

¹ RA 37 (1900) 489/90, ἀρ. 131 [=Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916)148, ἀρ. 4]. Rev. Phil. 65 (1939) 131, ἀρ. 2. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 1193.

² Δήμιτσα, ἀρ. 51. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1192.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 811. 812 [=Duchesse - Bayet, ἔνθ' ἀν. 17]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 714.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 248 [=BCH 21 (1897) 162 = REG 11 (1898) 273]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 665.

⁵ BSA 23 (1918/19) 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7 καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 36. 40.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 30. 40.

⁸ ÖJh, ἔνθ' ἀν. στ. 57: καὶ [τὸ ψήφισμα ἀναγρα]φὴν εἰς στήλην λιθίνην [σταθῆι παρὰ] τὴν εἰκόνα εἰς τὸν ἐπιφανέστατον τοῦ γυμνασίου τόπον.

⁹ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 608/9, ἀρ. 29.

μείον πρὸς τιμὴν τοῦ μνημονευθέντος γυμνασιάρχου Μανίου Σαλαρίου Σαβείνου.¹ Ὑπὸ δὲ τῶν νέων τῶν πόλεων Βεροίας καὶ Σερρών τιμῶνται ἀντιστοιχῶς δι' ἀναθέσεως μνημείου οἱ γυμνασίαρχοι Κ. Ποπίλλιος Πρόκλος Ἰουνιανὸς Πύθων καὶ Τι. Κλαύδιος Διογένης.²

Οἱ γυμνασίαρχοι (ἐνίοτε οἱ ἐφήβαρχοι) ἐμφανίζονται πολλάκις εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς μαζὶ μὲ τοὺς πολιτάρχας ὡς ἐπώνυμοι.³ Φυσικὰ ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ γυμνασίαρχοι ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἐπώνυμοι ἄρχοντες τῆς πόλεως. Ἐπώνυμοι ἄρχοντες εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ἦσαν μόνον οἱ πολιτάρχαι⁴ καὶ ἐνίοτε οἱ ἱερεῖς. Τὰ ὀνόματα δὲ τῶν γυμνασιάρχων, καθὼς καὶ τῶν ἐφηβάρχων, χρησιμοποιοῦνται μόνον, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ χρονολογηθοῦν πράξεις, αἱ ὁποῖαι εἶχον σχέσιν μὲ τὸ γυμνάσιον, ὡς ἀπογραφὰι ἐφήβων, ἀπονομαὶ τιμῶν ἐκ μέρους τοῦ γυμνασίου ἢ τῶν ἀλειφομένων, καὶ ὄχι πράξεις τῆς πόλεως ἢ τῶν ἀρχόντων τῆς.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἐπιγραφῶν μᾶς παραδίδονται μόνον ἄνδρες γυμνασίαρχοι, ὄχι δὲ καὶ γυναῖκες. Ἄν λάβωμεν ὅμως ὑπ' ὄψιν ὅτι εἰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπῆρχον θήλειες γυμνασίαρχοι,⁵ πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις ὑπῆρχον.

Ἐκτὸς τοῦ γυμνασιάρχου διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν νέων, τ. ἔ. τῶν ἐφήβων, συναντῶμεν τὸν ἐφήβαρχον καὶ τοὺς ἐπιμελητὰς τῶν ἐφήβων. Ἄν ἐκτὸς αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι, ὡς ὑπογυμνασίαρχοι ἢ διάφοροι παιδευταί,⁶ τοὺς ὁποίους συναντῶμεν ἀλλαχοῦ, δὲν γνωρίζομεν.

8. **Ἐφήβαρχοι.** Ἄλλος ἄρχων τοῦ γυμνασίου, ἔχων εἰδικώτερον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων, ἦτο ὁ ἐφήβαρχος. Εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς τὸν συναντῶμεν πολὺ συχνά, ἄλλοτε μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου καὶ ἄλλοτε μόνον του. Ἐφήβαρχοι μᾶς εἶναι γνωστοὶ σήμερον ἐκ Βεροίας,⁷ Ἐδέσσης,⁸

¹ BSA 23 (1918/19) 72, ἀρ. 7 [=SEG 1, 64, ἀρ. 276].

² Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 51. 811.

³ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 2 [=AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8]. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34], 372 [=D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2]. Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἄν. 20, σημ. 6. Εἰς τινὰ ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης (Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 364=IBM II, 32, ἀρ. 271) μετὰ τῶν πολιταρχῶν καὶ τοῦ γυμνασιάρχου σημειώνεται ὡς ἐπώνυμος καὶ ὁ ταμίης τῆς πόλεως.

⁴ Βλ. ἀνωτέρω σ. 36.

⁵ Βλ. π.χ. IGR III, 642. 794. 801. 802. IV, 81. 1687. TAM II, 3, 766. III, 1, 57. 58.

⁶ Ditt. Syll. III^s, 949. OGIS II, 764, 14. 49. Βλ. L. Grasberger, ἔνθ' ἄν. 471.

⁷ Β. Γ. Καλλιπολίτη, Στήλη μετ' ἀναγραφῆς δωρεᾶς καὶ καταλόγου ἐφήβων ἐκ Βεροίας, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 1953, 305/6, στ. 3/4. [=SEG 139, 6, ἀρ. 398]. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικά μελετήματα 20, σημ. 3 [=BCH 79 (1955) 274].

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186 κέ., ἀρ. 1]. 2 [=AEM, ἔνθ' ἄν. 190, ἀρ. 8].

Δερριόπου,¹ ἐξ Ὀρεστίδος² καὶ πρὸ παντὸς ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης.³ Εἰς τὴν Λητὴν δὲν μᾶς παραδίδεται ρητῶς ὁ ἐφήβαρχος, ἀλλὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐφήβων, ποὺ συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς,⁴ προϋποθέτει τὴν ὕπαρξιν τούτου. Ἐναντιβόλως δὲ καὶ ἄλλαι μακεδονικαὶ πόλεις, αἵτινες εἶχον ἐφήβους ἀσκουμένους εἰς τὰ γυμνάσιά των, θὰ πρέπει νὰ εἶχον καὶ τὸν ἄρχοντα τούτου. Τὸν ἐφήβαρχον παρακολουθοῦμεν εἰς τὰς πηγὰς μας ἀπὸ τοῦ 74/5 μ.Χ. μέχρι τοῦ 269/70 μ.Χ., δηλ. καθ' ὅλους τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τὴν ἀκόλουθον χρονολογικὴν σειρὰν:

1. Εἰς τὴν Δερριόπον τὸ 74/5 μ.Χ.: *Δίκαιος Πετικίου ὁ καὶ Ροῦφος*, Spomenik 98 (1941-48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 15 - 17. 389, στ. 14 - 17.

2. ὁμοίως εἰς τὴν Δερριόπον 87/8 μ.Χ.: *Μ. Ἰνστέιος Γέμελλος*, Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 69.

3. Δερριόπον 90/1 μ.Χ.: *Σίμων Φιλίστου*, Spomenik, ἀρ. 389, στ. 72/3.

4. Δερριόπον 107/8 μ.Χ.: *Φίλων Παραμόνου*, Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 89.

5. Δερριόπον 121/22 μ.Χ.: *Μ. Ἰνστέιος Κασσιανὸς Φιλόξενος*, Δήμιτσα, ἀρ. 261. Βλ. καὶ F. P a r a z o g l u, Ζ'ίνα Antika 1955, 369.

6. εἰς ὄρεστικὴν πόλιν 146/47 μ.Χ.: *Τι. Κλαύδιος Ἰουλιανός*, Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185, ἀρ. 34].

7. εἰς τὴν Βέροϊαν 177/78 μ.Χ.: *Στάτιος Ἀντίγονος*, Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η, ἐνθ' ἄν. 305/6.

8. εἰς τὴν Ἐδεσσαν 180/81 μ.Χ.: *Λυσίμαχος Ἀβιδιανοῦ*. Δήμιτσα, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186/87, ἀρ. 1].

9. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν περὶ τὸ τέλος τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος: *Φιλίαρχος Διονυσίου*, D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2.

10. εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν 206/7 μ.Χ.: *Ἀλειος Νικια[ανός; Β]άσσοσ*, Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον., ἐνθ' ἄν. ἀρ. 2. Βλ. καὶ C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. Macedonica III, 204 (Addenda).

11. εἰς τὴν Ἐδεσσαν 229/30 μ.Χ.: *[Γά]ιος Πεδουκαῖος Κά[σσ]α[ν]-δροσ*, AEM 12 (1888) 190, ἀρ. 8 ἢ *(Αἴ)λιος Πεδουκαῖος Και[κί]λιος*], Δήμιτσα, ἀρ. 2. Βλ. καὶ E. B u r t o n, ἐνθ' ἄν. 614/15, ἀρ. 8. D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 102, ἀρ. 135.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 261. Spomenik 98 (1941 - 48) 184 κέ., ἀρ. 388, στ. 15/6. 70. 90. 389, στ. 14. 73/4.

² Δήμιτσα, ἀρ. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34, στ. 7 - 9].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 372 [=D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 13, ἀρ. 2]. Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. 66, ἀρ. 24. 67, ἀρ. 26. C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. Macedonica III, 192/93 (βλ. καὶ Π ε λ ε κ ί δ η, 55, ἀρ. 7). Ἐπετηρ. Φιλοσοφ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

⁴ Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 619, ἀρ. 42θ.

12. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 248/49 μ.Χ.: *Μαρεινιανὸς Φίλιππος* (III), Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.

13. ὁμοίως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 258/59 μ.Χ.: *Φλάβιος Κλαύ(διος) Μένων ὁ καὶ Στρυμόνις*, Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 66, ἀρ. 24.

14. εἰς τὴν Θεσσαλονίκην 269/70 μ.Χ.: *Ἀυρήλιος Ἰούλιος νέος ὁ καὶ Παντρόπις*, Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 67, ἀρ. 26.

Φυσικὰ διεύρυνσις τῶν ὁρίων, ἰδίως πρὸς τὰ ἄνω, εἶναι εὐνόητος.

Ὁ ἐφήβαρχος εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦτο ἄρχων ἐκλεγόμενος ἐκ τῶν ἐχόντων πλήρη δικαιώματα πολιτῶν, δὲν ἦτο τίτλος τιμητικός, διδόμενος εἰς τὸν πρῶτον τῶν ἐφήβων, τὸν *princeps epheborum*, ὡς ἐπίστευον παλαιότερον οἱ *Duchesne-Bayet*, ἔνθ' ἄν. 101, *Foucart* παρὰ *M. Fraenkel* ἐν *IG IV, 589, Fr. Poland, Das griech. Vereinswesen* 90 καὶ τελευταῖον διὰ τὸν ἐφήβαρχον τῆς Θεσσαλονίκης ὁ *L. Robert, Hellenica* 2,41. Ἐνδείξεις τούτου ὑπάρχουν ἀρκεταί. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης π. χ. ἐμφανίζεται ἀξιωματοῦχος τις, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπιφανῆ οἰκογένειαν τῶν Μαρεινιανῶν, ὅστις τὸ 248/9 μ.Χ. διετέλεσεν ἐφήβαρχος καὶ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου,¹ τὸ δὲ 249/50 πολιτάρχης.² Ἄν οὗτος, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἀνωτέρω, ἀνῆκε τὸ 248/9 εἰς τοὺς ἐφήβους, ἦτο δηλ. περίπου 18 ἐτῶν, θὰ ἦτο ἀδύνατον τὸ ἐπόμενον ἔτος νὰ ἀναδειχθῆ εἰς τὸ ὑπατον ἀξιωμα τῆς πόλεως, εἰς τὸ τοῦ πολιτάρχου. Βέβαια ὁ ἐν λόγῳ ἀξιωματοῦχος, ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ πρὸς τιμὴν του στηθὲν μνημεῖον ἀφιεροῦται ὑπὸ τοῦ ἐκ μητρὸς πάππου του,³ πρέπει νὰ ἦτο νεαρᾶς σχετικῶς ἡλικίας. Δὲν σημαίνει ὅμως ὅτι οὗτος ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν. Μᾶλλον πρέπει αὐτὸς νὰ ἀνῆκε τότε εἰς τοὺς «νέους», οἱ ὅποιοι, ὅπως εἶδομεν, ἐλάμβανον ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν πολιτικὴν ζωὴν τῆς πόλεως. Μιὰ σοβαρὰ ἀκόμη ἔνδειξις, ὅτι ὁ ἐφήβαρχος ἦτο ἄρχων τῆς πόλεως, εἶναι ὅτι συχνὰ συναντῶμεν τοῦτον εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μνημονευόμενον μετ' ἄλλων ἀρχόντων τῆς πόλεως, ὡς πολιταρχῶν, γυμνασιάρχων, ἱερέων,⁴ ἢ τὸν τίτλον τοῦ ἐφηβάρχου σημειούμενον παρὰ τοὺς τίτλους ἄλλων ἀξιωματῶν τῆς πόλεως, ὡς *[βου]λεύ[σαντα καὶ] νεωκορ[ήσαντα το]ῦ ἁγιωτάτου πατρί[ου] θεοῦ Καβείρ[ου], ἐφηβαρχή[σαντα] καὶ πολε[ιτάρ]χ[ήσαντα] ἢ ἱερασάμενον καὶ*

¹ Περὶ τοῦ θεοῦ Φούλβου ἐν γένει βλ. *Ch. Edson, Cults of Thessalonica, Harvard Studies ἐν Classical Philology* 51 (1941) 135/36 καὶ *L. Robert, REG* 59/60 (1946 - 47) 332, ἀρ. 139 καὶ *Hellenica* 2 (1946) 37 κέ.

² Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19.

³ Παρόμοιον μνημεῖον, ἀνατεθὲν ὑπὸ τοῦ πάππου (Ποντίου τινός) πρὸς τὸν ἐγγονόν του, ἐφήβαρχον καὶ αὐτόν, γνωρίζομεν ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης, *Ch. Edson, ἐνθ' ἄν. Macedonica III, 192/93.*

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 2. 216. 372. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικά μελετήματα* 20, σημ. 3 [=BCH 79 (1955) 274].

ἀγωνοθετήσαντα καὶ ἐφηβαρχήσαντα ἢ ἱερασάμενον θεοῦ Ἀύρηλιου Φούλβου καὶ ἀγωνοθετήσαντα καὶ ἐφηβαρχήσαντα.¹ Τέλος φράσεις τῶν ἐφηβικῶν καταλόγων, οἷαι ἀπογραφή ἐφήβων τῶν ἐφηβευσάντων ὑπὸ Δυσίμαχον Ἀβιδιανοῦ, τὸν ἐφήβαρχον, κατὰ τὸ δόγμα τῆς βουλῆς ἢ ὁ ἐφήβαρχος (τάδε) ἀνέταξεν τοὺς (ἐπ' [ἀντὶ ὑπ'] αὐτῷ γενομένους) ἐφήβους,² δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀποδίδωνται εἰς ἀπλοῦς principes epheborum, ἀλλ' εἰς κανονικοὺς ἄρχοντας. Παρομοίαι φράσεις συναντῶμεν καὶ διὰ τοὺς γυμνασιάρχους, οἱ ὅποιοι φυσικὰ ἦσαν ἄρχοντες τῆς πόλεως: π. χ. ἀπέταξεν (ὁ γυμνασιάρχος) τοὺς ἐφ' ἑαυτῷ γενομένους ἐφήβους.³ Ὅπως οὐδέποτε βέβαιον εἶναι ὅτι οἱ ἐφήβαρχοι εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀνεδεικνύοντο εἰς σχετικῶς νεαρὰν ἡλικίαν. Τοῦτο πιστοῦται ὅχι μόνον ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω ἐφηβάρχων τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ὁποίων οἱ ἀπλοὶ ἔξων κατὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς των, ἀλλὰ καὶ ἐκ δύο ἄλλων τῆς πόλεως Δερριόπου, τῶν ὁποίων οἱ πατέρες εἶχον τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἦσαν ἐφήβαρχοι.⁴

Ἐπειδὴ ὁ ἐφήβαρχος, ὅταν μνημονεύεται μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου (ἢ τῶν γυμνασιάρχων), κατέχει πάντοτε εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τὴν δευτέραν μετ' αὐτὸν θέσιν,⁵ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἦτο ὑποδεέστερος αὐτοῦ ἄρχων. Δι' αὐτὸ εἰς τὴν Βέροϊαν ὁ ἐφήβαρχος ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάθεσιν τοῦ μνημείου τοῦ γυμνασιάρχου Τι. Κλαυδίου Πειερίωνος.⁶ Ἡ ὑποδεεστέρη θέσις τοῦ ἐφηβάρχου ἔναντι τοῦ γυμνασιάρχου εἶναι εὐνόητος, καθ' ὅσον οὗτος μὲν προΐστατο, ὅπως εἴπομεν, τοῦ γυμνασίου, ἐνῶ ὁ ἐφήβαρχος εἶχε τὴν ἐποπτείαν τῶν ἐφήβων μόνον. Ὅτι δὲ ὁ ἐφήβαρχος εἶχε τὴν ἐποπτείαν ὄλων τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως δεικνύουν αἱ δύο μεγάλα ἐπιγραφὰ τῆς Δερριόπου, ἐνθα βλέπομεν ὅτι ὁ ἴδιος ἐφήβαρχος ἠγεῖτο καὶ τῶν δύο δμάδων, εἰς αἷς ἦσαν κατανεμημένοι οἱ ἔφηβοι τῆς πόλεως κατὰ τὸ ἔτος 74/5 μ.Χ.⁷

Ἡ ἐφηβαρχία, ὅπως καὶ ἡ γυμνασιαρχία, διήρκει ἐν μόνον ἔτος.⁸ Κατὰ τὸν χρόνον τῆς θητείας του ὁ ἐφήβαρχος ἠδύνατο καὶ ἄλλα ἀξιώ-

¹ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 66, ἀρ. 24, 67, ἀρ. 26. C h. E d s o n, ἔνθ' ἀν. 192/93 [βλ. καὶ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 55, ἀρ. 7].

² Δήμιτσα, ἀρ. 1 [=AEM 12 (1888) 186, ἀρ. 1]. 261. Spomenik, ἔνθ' ἀν. 185, ἀρ. 388, στ. 70 κέ. 186, ἀρ. 389, στ. 73 κέ.

³ Spomenik, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 13-15, 389, στ. 11-13.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 261. Spomenik, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 388, 91 κέ.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 372 [=D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἀν. 13, ἀρ. 2]. 216 [=BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34]. Spomenik, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 1-16, 389, στ. 1-15.

⁶ Δ. Κανατσούλη, ἔνθ' ἀν. σημ. 3 [=BCH, ἔνθ' ἀν.].

⁷ Spomenik, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 388, στ. 15/6, 389, στ. 14-16.

⁸ BSA 18 (1911/12) 185/86, ἀρ. 34. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 62 κέ., ἀρ. 19, 24, 26. Ἐπετηρ. Φιλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Β. Γ. Καλλιπολίτη, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 1953, 305/6.

ματα τῆς πόλεως νὰ λάβῃ. Οὕτως ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στρουμόνις εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τὸ ἔτος 258 μ.Χ. ἦτο συγχρόνως ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου, ἀγωνοθέτης καὶ ἐφήβαρχος.¹ Ὁμοίως ὁ Αὐρηλίος Ἰούλιος νέος ὁ καὶ Παντρόπις εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν ἔλαβε τὰ αὐτὰ ἀξιώματα κατὰ τὸ ἔτος 269 μ.Χ.² Φυσικὰ πρὸς τῆς ἐφηβαρχίας, καθὼς καὶ μετ' αὐτήν, ἠδύνατό τις νὰ ἀποκτήσῃ καὶ ἄλλα ἀξιώματα.³ Ὁ ἐφήβαρχος κατέτασσε τοὺς ἐφήβους εἰς τὴν τάξιν των, ἀπὸ κοινοῦ δὲ μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου ἀπέλυε τούτους μετὰ τὴν φοίτησίν των. Ὁπως ὁ γυμνασιάρχος, καὶ αὐτὸς ἠδύνατο νὰ κάμῃ δωρεὰς πρὸς τοὺς ἐφήβους, νὰ χορηγήσῃ π.χ. τὸ ἔλαιον διὰ τὸ ἄλειμμα.⁴ Ἐπίσης μετὰ τοῦ γυμνασιάρχου ἀναγράφεται καὶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ὡς ἐπωνύμου εἰς πράξεις, ἀφορώσας εἰς τοὺς ἐφήβους ἢ ἐν γένει εἰς τὸ γυμνάσιον.⁵ Ἐν ἀντιθέσει ὁμως πρὸς τοὺς γυμνασιάρχους, οἷτινες ἠδύνατο νὰ εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνὸς εἰς μίαν πόλιν, ὑπῆρχεν εἷς μόνον ἐφήβαρχος ἐφ' ὅλων τῶν ἐφήβων τῆς πόλεως.

Εἰς τοὺς ἐφηβάρχους, ὅπως καὶ εἰς πάντα ἄρχοντα, μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχῆς των ἀνατίθεται πρὸς τιμὴν των βωμὸς, ἀνδριάς ἢ ἐν γένει μνημεῖόν τι ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν φίλων των κατόπιν ἀδείας τῆς πόλεως⁶ φυσικὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἐφήβαρχος ἐπὶ τῇ λήξει τῆς θητείας του ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἀναθέσῃ μνημεῖον πρὸς τιμὴν προσώπου τινός.⁷

Καὶ οἱ ἐφήβαρχοι, ὅπως οἱ γυμνασιάρχοι, ἀνῆκον εἰς τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ τόπου· προήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ εὐπόρων καὶ εὐγενῶν οἰκογενειῶν. Ἄλλωστε μόνον τοιοῦτοι ἄνδρες ἠδύνατο νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς πολλαπλᾶς ὑποχρεώσεις καὶ δαπάνας, τὰς ὁποίας ἀπῆτει τὸ λειτουργημάτων καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἦσαν κατώτεροι τῶν τοῦ γυμνασιάρχου. Ἐτσι ὁ Φλάβιος Κλαύδιος Μένων ὁ καὶ Στρουμόνις ἀνῆκεν εἰς τὴν ἐπιφανῆ ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογένειαν τῶν Κλαυδίων,⁸ ὁ Μαρεινιανὸς Φίλιππος (III) εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Μαρεινιανῶν τῆς ἰδίας πόλεως,⁹ εἰς ἄλλος ἀνῆκεν

¹ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 66, ἀρ. 24.

² Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 67, ἀρ. 26.

³ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 62/3, ἀρ. 19. C h. E d s o n, *Macedonica* III, 192/93.

⁴ Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η, ἔνθ' ἄν.

⁵ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 2 [= E. B u r t o n, ἔνθ' ἄν. 614/15, ἀρ. 8]. 216. 372. Ἐπετηρ Φίλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. ἔνθ' ἄν. Πρβ. καὶ ἐπιγραφὴν Βραγχιδῶν ἐν *IBM* IV, 1, 96, ἀρ. 924β.

⁶ Π ε λ ε κ ί δ η, ἔνθ' ἄν. 62 κέ., ἀρ. 19. 24. 26. C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. *Macedonica* III, 192/93.

⁷ Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, *Μακεδονικὰ μελετήματα* 20, σημ. 3.

⁸ Περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία* 78/9, ἀρ. 727 - 730.

⁹ Βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὄ λ η, ἔνθ' ἄν. 94/5, ἀρ. 878 - 880.

εἰς τὴν μεγάλην οἰκογένειαν τῶν Ποντίων τῆς Θεσσαλονίκης, δύο δὲ Ἴν-
στέιοι, ὁ Μ. Ἴνστέιος (ἀντὶ τοῦ ἀνυπάρχου Μινέτειος) Κασσιανὸς Φιλόξε-
νος καὶ ὁ Μ. Ἴνστέιος Γέμελλος, εἰς ἐπιφανῆ οἰκογένειαν τῆς Δερριόπου.¹

Πλὴν τοῦ ἐφηβάρχου ἄλλοι ἄρχοντες τῶν ἐφήβων ἦσαν οἱ ἐπιμελού-
μενοι τῶν ἐφήβων, οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφήβων. Τοὺς συναντῶμεν εἰς ἐπι-
γραφήν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 206/7 μ.Χ. μνημονευομένους μετὰ τοῦ
ιερέως καὶ ἀγωνοθέτου τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ τοῦ ἐφηβάρχου τοῦ αὐτοῦ
ἔτους.² Πιθανώτατα δὲ τοιοῦτοι ἦσαν καὶ οἱ προμνημονευθέντες πατέρες
τῶν δύο ἐφηβάρχων τῆς Δερριόπου τῶν ἐτῶν 107/8 καὶ 121/22 μ.Χ., οἵ-
τινες διὰ τῆς ἐπιμελείας τῶν ἀνέταξαν τοὺς ἐφήβους.³ Οὗτοι ἐξελέγοντο,
ὅπως καὶ οἱ ἐφηβάρχοι, κατ' ἔτος καὶ εἶχον τὴν φροντίδα τῆς ἀπογραφῆς
τῶν ἐφήβων καὶ πιθανῶς τὴν ἐποπτείαν τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν, ὅπως καὶ
οἱ ἀντίστοιχοι ἄρχοντες τῶν Ἀθηνῶν.⁴ Οἱ ἐπιμεληταὶ τῶν ἐφήβων, ἐπειδὴ
διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου τῶν ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τὴν ἀνάλογον πείραν,
δὲν ἦσαν νέοι, ὅπως οἱ ἐφηβάρχοι, ἀλλὰ προβεβηκότες τὴν ἡλικίαν· εἰς τὴν
Δερριόπον οἱ ἔχοντες τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἐφήβων ἦσαν, ὅπως εἶδομεν, οἱ πα-
τέρες τῶν ἐφηβάρχων. Δι' αὐτὸ καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὴν μαρτυρίαν
τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἀθην. πολιτ. 42,2: *αἰροῦνται τρεῖς ἐκ τῶν φυλετῶν
τῶν ὑπὲρ τετρακόντα ἕτη γεγονότων, οὓς ἂν ἠγῶνται βελ-
τίστους εἶναι καὶ ἐπιτηδειοτάτους ἐπιμελεῖσθαι τῶν ἐφήβων*. Ἐν τούτοις
παρὰ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τῶν οἱ ἐπιμεληταὶ ἐθεω-
ροῦντο ὑποδεέστεροι τῶν ἐφηβάρχων, οἱ ὅποιοι ἀνελάμβανον τὴν δαπάνην
τοῦ ἀλείμματος καὶ τῆς ἀγωνιστικῆς καὶ ἐορταστικῆς κινήσεως τῶν ἐφήβων.
Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μνημονεύονται μετὰ τοὺς ἐφηβάρχους καὶ τοὺς ἄλλους
ἄρχοντας τῶν ἐφήβων.

9. Ἄλλος ἀξιωματοῦχος τοῦ γυμνασίου εἶναι ὁ ἐπιμελούμενος τοῦ
ἀλείμματος,⁵ ὁ ἔχων δηλ. τὴν φροντίδα τοῦ ἐλαίου διὰ τὰς ἐπαλείψεις τῶν
ἀθλουμένων. Οὗτος ἠδύνατο νὰ ἐκλέγεται ἢ νὰ ὀρίζεται ἐπ' εὐκαιρίᾳ.⁶

10. Μὲ τοὺς ἐπιμελητὰς αὐτοὺς δὲν πρέπει νὰ συγχέωνται ἄλλοι ἐπι-
μεληταὶ τῆς πόλεως καὶ ἰδιωτικῶν συλλόγων καὶ πρὸ παντὸς οἱ ἐπ' εὐκαιρίᾳ
ἀνεγέρσεως μνημείου ὀριζόμενοι ὑπὸ τῆς πόλεως, τῶν κοινῶν, δημοσίων ἢ

¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 261. Spomenik, ἐνθ' ἄν. 185, ἀρ. 388, στ. 69. Βλ. καὶ
REG 69 (1956) 117.

² Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 261. Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 388, στ. 91/2.

⁴ Περὶ τῶν ἐπιμελητῶν τῶν ἐφήβων εἰς τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις καὶ
εἰδικώτερον εἰς τὰς Ἀθήνας βλ. L. Gr a s b e r g e r, ἐνθ' ἄν. 477. G. G l o t z
ἐν Daremberg-Saglio 2, 667/68. J. O e h l e r, RE VI, 165/66 ἐν λ. Ἐπιμεληταί.

⁵ Ἐπιμεληθεὶς τῆς τοῦ ἐλαίου θέσεως ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφήν τῶν Κολοσ-
σῶν, IGR IV, 870.

⁶ Βλ. Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ η, Γέρας Ἀ. Κεραμοπούλλου 305/6, στ. 6-8.

ιδιωτικῶν ὀργανώσεων, ἀρχόντων, ιδιωτῶν κλπ. Ἐπ' αὐτοὺς μᾶς εἶναι γνωστοὶ εἰς ἐπιμελητῆς τῶν τῆς βουλῆς δηναρίων, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνετέθη ὑπὸ τῆς βουλῆς τῆς Δερριόπου νὰ ἀριθμῆσῃ καὶ παραλάβῃ τὰ χρήματα δωρεᾶς,¹ οἱ ἐπιμεληταὶ ἱεροῦ τινος ἐν Στόβοις² καὶ οἱ ἐπιμεληταὶ ἑταιρείας τῆς Ἐδέσσης (*συνήθεις ἐπιμεληταί*).³ Οἱ ἐπιμεληταὶ ἀνεγέρσεως μνημείων δὲν ἦσαν ἀξιωματοῦχοι οὔτε τῆς πόλεως οὔτε τῶν διαφόρων συλλόγων, ἀλλ' ἀπλῶς ἐργολάβοι, τῶν ὁποίων τὸ ἔργον περιορίζετο μέχρι τῆς ἀνεγέρσεως τοῦ μνημείου, διὰ τὸ ὁποῖον ὠρίζοντο. Οὗτοι ἠδύνατο νὰ εἶναι περισσότεροι τοῦ ἑνός.⁴

11. **Ἀρχιτέκτονες.** Τοὺς συναντῶμεν τρεῖς φορὰς εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, εἰς δύο τῆς Θεσσαλονίκης καὶ μίαν τῆς Λητῆς. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις μνημονεύονται ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἀνεγέρσεως δημοσίου μνημείου καὶ πρὸς χρονολόγησιν αὐτοῦ, εἰς μὲν τὰς δύο πρώτας ἐπιγραφὰς μετὰ τῶν πολιταρχῶν καὶ τοῦ ταμίου τῆς πόλεως,⁵ εἰς δὲ τὴν ἄλλην μετὰ τῶν ἀγορανόμων καὶ τοῦ γραμματέως των.⁶ Ἡ παρουσία τοῦ ὀνόματος αὐτῶν παρὰ τοὺς ἀρχοντας τῆς πόλεως, τοὺς μνημονευομένους ὡς ἐπωνύμους, δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ δημοσίων ἀρχιτεκτόνων⁷ καὶ ὄχι περὶ ιδιωτῶν ἐργολάβων ἢ προέδρων τεκτονικῶν σωματείων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς πάντοτε μνημονεύεται, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς δημόσιος ἀρχιτέκτων ἐν ἐκάστη πόλει ὑπῆρχεν ἢ τοὐλάχιστον εἰς ἐχρησιμοποιοεῖτο δι' ἕκαστον ἔργον.

12. **Ἀρχιάτροι.** Ὁ θεσμὸς τῶν δημοσίων ἱατρῶν, τῶν *ἀρχιάτρων*, ὁ ὁποῖος κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς ἰδίᾳ χρόνους εἶχεν ἐπικρατήσει καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς αὐτοκρατορίας, κατὰ τοὺς ἰδίους χρόνους ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν. Οἱ δημόσιοι αὐτοὶ ἱατροὶ ἤσκουν τὴν ἐποπτεῖαν ἐπὶ τῶν ἄλλων ἱατρῶν τῆς κοινότητος, ἐνδιεφέροντο διὰ τὴν δημοσίαν ὑγείαν,

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 258. Βλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 20 (1908) 4.

² ÖJh 28 (1933) 139, ἀρ. 13, στ. 5: ἐπιμελη[τῶν τοῦ ἱεροῦ].

³ Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. Περὶ τῶν ἐπιμελητῶν αὐτῶν βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 274.

⁴ Τιοιούτους ἐπιμελητὰς συναντῶμεν εἰς ἀρκετὰς ἐπιγραφὰς τῆς Μακεδονίας. Βλ. π.χ. Δήμιτσα, ἀρ. 221 [=AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 3, ἀρ. 3]. 366. 596 (Βλ. καὶ C h. E d s o n, ἐνθ. ἀν. Macedonica III, 163). 811. 812. RA 37 (1900) 489, ἀρ. 131 [=Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 148, ἀρ. 4]. BSA 18 (1911/12) 147, ἀρ. 5. 179, ἀρ. 23 [=Ἀθηνᾶ 25 (1913) 447, ἀρ. 23]. 23 (1918/19) 70, ἀρ. 4. 72/3, ἀρ. 7. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 39. C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 197, σημ. 46. Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον 1959, 209 καὶ ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης (Βλ. σ. 45).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 367. 738.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 678. [=O. T a f r a l i, Thessalonique 39, σημ. 2].

⁷ Περὶ τῶν δημοσίων ἀρχιτεκτόνων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα βλ. προχείρως C h a r l e s L u c a s, Daremberg - Saglio 1, 374 κέ. ἐν λ. Architectus καὶ P u c h s t e i n, RE II, 543 κέ. ἐν λ. Architectura.

παρεῖχον δωρεὰν ἰατρικὴν περίθαλψιν εἰς τοὺς πτωχοὺς καὶ ἐδίδασκον ἰατρικὰ μαθήματα εἰς τοὺς βουλομένους ἐκ τῶν ἐλευθέρων νέων. Οὗτοι ἐξελέγοντο ὑπὸ τῶν κοινοτήτων καὶ ἐμισθοδοτοῦντο ὑπ' αὐτῶν.¹ Εἰς τὰς ἐπαρχίας ἦσαν ἢ ἀρχίατροι τῆς πόλεως ἢ τοῦ ξυστοῦ, δηλ. τοῦ δημοσίου γυμνασίου.² Εἰς τὴν Μακεδονίαν ὁ δημόσιος ἰατρὸς μὲ τὸν τίτλον «ἀρχίατρος» ἀπαντᾷ ἅπαξ μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 248 μ.Χ.³ Δὲν εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ καθορισθῇ ἂν οὗτος ἦτο ἀρχίατρος τῆς πόλεως ἢ, ἐπειδὴ ὁ ἔγγονός του, πρὸς τιμὴν τοῦ ὁποίου ἀνέθηκε βωμόν, ἦτο ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου καὶ ἐφήβαρχος, εἶχε δηλ. σχέσιν μὲ τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως, ἦτο ἀρχίατρος τοῦ γυμνασίου. Μὲ τοὺς δημοσίους αὐτοὺς ἰατροὺς σχέσιν φαίνεται ὅτι εἶχον καὶ οἱ medici, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας τῆς Μακεδονίας.⁴ Πάντες οἱ ἄλλοι ἰατροί, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς,⁵ δὲν ἦσαν δημόσιοι ἰατροί, ἀλλὰ μᾶλλον ἰδιωτικοὶ (*ιδιωτεύοντες*).

13. Πλὴν τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω ἀρχόντων εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφὰς ἀπαντοῦν καὶ τινες ἄλλοι, τοὺς ὁποίους ὅμως δὲν δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ καθορίσωμεν. Ἔτσι εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ Πριλάπου τοῦ 2ου μ.Χ. αἰῶνος ἀπαντᾷ ὁ τίτλος «ἀντάρχων».⁶ Ὁ ὅρος ἀπαντᾷ καὶ εἰς ἐπιγραφὰς ἄλλων περιοχῶν,⁷ σημαίνει δὲ τὸν ἀντικαταστάτην ἢ τὸν νόμιμον ἀναπληρωτὴν ἀρχοντός τινος, π.χ. τῶν στρατηγῶν, τοῦ γραμματέως (τῶν Ἀχαιῶν) κλπ. Τίνος ἀντικαταστάτης ἢ ἀναπληρωτῆς ἦτο ὁ ἡμέτερος ἀντάρχων δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ προσδιορίσωμεν. Πιθανὸν νὰ ἦτο ἐν εἶδος praefectus iure dicundo pro duumviris, οἷον συναντῶμεν εἰς τὴν Νεάπολιν

¹ Περὶ τῶν δημοσίων ἰατρῶν βλ. R. B r i a u, L' archiatrie romaine ou la médecine officielle dans l' empire romaine, Paris 1877, 53 κέ. καὶ ἐν Daremberg - Saglio I, 373. S. R e i n a c h ἐν Daremberg - Saglio 3, 1691 κέ. L i e b e n a m, Städteverwaltung 101 κέ. M. W e i l m a n n, RE II, 464-66 ἐν λ. Ἀρχίατρος. A. H. M. J o n e s, The Greek City 219 καὶ σημ. 18 (σ. 351).

² IGR I, ἀρ. 461: ἀρχίατρος πόλεως. IG IV, 182. Cod. Theodos. XIII, 3, 8. Βλ. R. B r i a u, Daremberg-Saglio 1, 373. M. W e i l m a n n, ἐνθ' ἀν. 464. R. R o b e r t, Hellenica 9 (1950) 26/7.

³ Π ε λ ε κίδη, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

⁴ BSA 23 (1918/19) 95, ἀρ. 21. BCH 58 (1934) 472, ἀρ. 9.

⁵ J. H. St. 8 (1887) 373/74, ἀρ. 3 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 521]. M. Ἀ ν δ ρ ο υ νί κ ο υ, Ἐπιγραφαὶ Βεροίας 26/7, ἀρ. 3 καὶ πίν. II [=SEG 12, 92, ἀρ. 333]. Εἰς τοὺς μὴ δημοσίους ἰατροὺς, τοὺς ἄλλοις εἰς τοὺς μὴ κοινοτικούς, πρέπει νὰ κατατάξωμεν καὶ τοὺς τρεῖς ἱπποῖατρος, τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς τοῦ Δίου καὶ τῆς Ἐδέσσης, Ath. Mitt. 18 (1893) 417, ἀρ. 4. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 178.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 272.

⁷ IG VII, 2711, στ. 43. XIV, 760, στ. 5 [=IGR I, ἀρ. 453]. 2^ο, 1077, στ. 13/4. AJA 18 (1914) 329, στ. 133 [=IGR IV, ἀρ. 1756]. IGR I, ἀρ. 452. Ditt. Syll. II^ο, 785, στ. 17. Pap. Oxyg. VI, 907, 21.

τῆς Ἰταλίας, πιθανὸν ὅμως νὰ ἦτο ἀπλῶς ἀντικαταστάτης ἑνὸς οἰουδήποτε ἄρχοντος τῶν μακεδονικῶν πόλεων.

14. Ὅμοίως ἀσαφῆς εἶναι καὶ ὁ τίτλος «*πρὸ πόλεως*», ὅστις ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ δὴ δύο φορὰς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.¹ Ὁ Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 53, ὅστις καὶ ἐξέδωκε τὰς δύο ἐπιγραφὰς μὲ τὸν τίτλον αὐτόν, ὑποθέτει ὅτι πρόκειται περὶ μεταφράσεως τοῦ ρωμαϊκοῦ ἀξιωματος praefectus urbi καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὁ *πρὸ πόλεως* αὐτὸς τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀστυνομικὸς ἄρχων. Ἀλλ' ὁ praefectus urbi εἶναι ἀξιωματοῦχος τῆς πόλεως Ρώμης μόνον, δὲν ἀπαντᾷ δὲ οὔτε μὲ τὸν λατινικὸν τύπον οὔτε ἐν μεταφράσει εἰς ἄλλην τινὰ πόλιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους οὔτε εἰς ἀποικίαν οὔτε εἰς municipium ἢ ὑπήκοον πόλιν.

15. Εἰς νομίσματα τῆς Θεσσαλονίκης τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου συναντῶμεν *στρατηγόν* τινὰ *Μεγαλοκλέα*.² Ἀναμφιβόλως ὁ ἀξιωματοῦχος οὗτος πρέπει νὰ ἦτο πολιτικὸς ἄρχων, ὄχι στρατιωτικὸς. Τίποτε ὅμως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν ἀρμοδιοτήτων αὐτοῦ. Στρατηγὸς εἰς τὰς μακεδονικὰς πόλεις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Ἀντιγονιδῶν συναντῶμεν, ἦσαν δὲ οὗτοι βασιλικοὶ ὑπάλληλοι, ὅπως καὶ οἱ ἐπιστάται. Ἄρα γε ὁ στρατηγὸς τῆς Θεσσαλονίκης νὰ ἦτο ὑπόλειμμά τι τῶν ἑλληνιστικῶν στρατηγῶν, διατηρηθὲν μέχρι τοῦλάχιστον τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου; Εἶναι πιθανόν.³ Οἱ *στρατηγοὶ* τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, ἐνώπιον τῶν ὁποίων προσήχθη ὁ Ἀπόστολος Παῦλος μετὰ τοῦ ὁπαδοῦ του Σίλα κατὰ τὴν πρώτην διαμονήν του εἰς Φιλίππους,⁴ δὲν ἔχουν καμίαν σχέσιν μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς στρατηγούς, ἀλλ' εἶναι μετάφρασις τοῦ λατινικοῦ ὄρου *duumvirū*,⁵ τὸν ὁποῖον συχνὰ συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τῆς ρωμαϊκῆς αὐτῆς ἀποικίας.

Ὅλοι οἱ ἄρχοντες, τοὺς ὁποίους ἐξητάσαμεν ἀνωτέρω, εἶναι πολιτικοί. Πλὴν τούτων ὑπάρχουν καὶ θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐπίσης αἵρετοί, ἢ δὲ ἀρχὴ αὐτῶν διαρκεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν μόνον ἔτος.

1. **Ἀρχιερεῖς.** Οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ καὶ ἐπόπται τῆς λατρείας εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἦσαν οἱ *ἀρχιερεῖς*.⁶ Οὗτοι διακρίνονται εἰς ἐπαρχιακοὺς ἀρχιερεῖς (*sacerdotes pro-*

¹ Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία 52, ἀρ. 4. 55/6, ἀρ. 8.

² T. E. Mionnet, Description de médailles antiques grecques et romaines I, 496.

³ O. Tafel, Thessalonique des origines au XIVe siècle 31.

⁴ Πράξεις Ἀποστόλων 16, 20 - 23. 35. 36. 38. Περὶ τῆς πρώτης διαμονῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Φιλίππους βλ. P. Lemaire, Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1945, 15 κέ.

⁵ Βλ. P. Collart, Philippes ville de Macédoine 263 καὶ σημ. 4.

⁶ Περὶ τῶν ἀρχιερέων ἐν γένει βλ. P. Guiraud, Les assemblées provinciales dans l'empire romain, Paris 1887, 82 κέ. Hirschfeld, Zur Ge-

vinciales) καὶ εἰς δημοτικούς ἀρχιερεῖς (sacerdotes municipales). Οἱ πρῶτοι δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν, διότι ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν ἐπαρχιακὴν ὀργάνωσιν τῶν Μακεδόνων καὶ τὴν ἐπαρχιακὴν αὐτοκρατορολατρείαν· περὶ αὐτῶν ἔγινεν εὐρὺς λόγος εἰς ἄλλην μελέτην μου.¹ Οἱ δημοτικοὶ ἀρχιερεῖς ἐξ ἄλλου διακρίνονται ἀναλόγως τῆς λατρείας εἰς ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας καὶ εἰς ἀρχιερεῖς τῶν πόλεων. Οἱ ἀρχιερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας φέρουν τὸν τίτλον «ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν» ἢ πληρέστερον «ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῶν Σεβαστῶν» καὶ δι' αὐτοῦ διακρίνονται τῶν ἐπαρχιακῶν ἀρχιερέων, οἵτινες συνήθως ἔχουν τὸν τίτλον «ἀρχιερεὺς (τῶν Σεβαστῶν) καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων». Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἓνα ἐκ τῆς πόλεως Σερρών, τὸν Τι. Κλαύδιον Φλαουϊανὸν Λυσίμαχον,² καὶ ἓνα ἄλλον ἐκ τῆς πόλεως Βεροίας, τὸν Τι. Κλαύδιον Πτολεμαῖον.³ Εἰς τούτους πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ ἓνα ἀκόμη πιθανῶς ἐκ τῆς ἀρχαίας πόλεως Βέργης, ὅστις δὲν φέρει τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν, δὲν ἦτο δηλ. ἀρχιερεὺς τοῦ ζῶντος αὐτοκράτορος καὶ τῶν προκατόχων, ἀλλὰ τὸν τίτλον [(ἀρχ)ιερεὺς Κα]ίσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ, τ. ἔ. τοῦ Αὐγούστου.⁴ Ἀσφαλῶς δὲ δὲν ἦσαν μόνον αὐταὶ αἱ πόλεις, αἱ ὁποῖαι ἦσκον

schichte des röm. Kaiserkultes, S. - B. Berl. Akad. 1888, 847. Brandis, RE II, 471 κέ. Toutain, Les cultes païens dans l'empire romain, τόμ. I, 129. V. Charot ἐν Daremberg - Saglio 4, 2, 946 ἐν λ. sacerdos provinciae. P. Riewald, RE 2R I, 1651 κέ. ἐν λ. Sacerdotes.

¹ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55) 51-58 καὶ 70 κέ. Βλ. καὶ τὴν προφάτως δημοσιευθεῖσαν μελέτην τοῦ J. A. O. Larsen, Representative Government in Greek and Roman History, University of California 1955, 109 κέ. Μέχρι σήμερον μᾶς εἶναι γνωστὰ ἑπτὰ ὀνόματα ἀρχιερέων τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων: 1) ὁ Μ. Αἴλιος Βελλιανὸς Κλαυδιανὸς Θεότιμος, 2) ὁ Τι. Ἰούλιος...κράτης, 3) ὁ Τι. Κλαύδιος..., 4) ὁ Τι. Κλαύδιος Διογένης, 5) ὁ Τι. Κλαύδιος Πειριών, 6) ὁ Κ. Ποπίλλιος Πύθων καὶ 7) ὁ Τ. Φλαουῖος Κάσσανδρος (Βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 22. 592. 709. 714. 734. 1193. 1438). Εἰς τούτους θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ προστεθῇ καὶ ὁ ἐσχάτως γενόμενος γνωστὸς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας (Βλ. REG 69 (1956) 137, ἀρ. 150) Κάσσανδρος, ὅστις δὲν φέρει μὲν τὸν τίτλον ἀρχιερέως τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων ἢ ἀρχιερέως τῶν Σεβαστῶν καὶ ἀγωνοθέτης τοῦ κοινοῦ Μακεδόνων, ἀλλὰ τὸν ἀπλοῦν «ἀρχιερέως» ἐπειδὴ ὁμοίως τὸ ὄνομα τούτου (ἐπὶ ἀρχιερέως Κασσάνδρου) χρησιμοποιεῖται ἐν ἐπιταφίῳ μνημείῳ μονομάχου, φρονευθέντος ἐν Βεροίᾳ, ἴσως ἵνα δηλωθῇ ὅτι ὑπῆρξε χορηγὸς τῶν ἐν Βεροίᾳ τελουμένων ἐπαρχιακῶν ἀγώνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἔλαβε μέρος ὁ μονομάχος, συναγεται ὅτι ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τοῦ κοινοῦ. Ὁ ἀπλοῦς τύπος «ἐπὶ ἀρχιερέως», χωρὶς νὰ προστίθεται καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κοινοῦ κατὰ γενικήν, ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ εἰς ἄλλα κοινὰ, ἀποδίδεται δὲ εἰς τοὺς ἐπαρχιακοὺς ἀρχιερεῖς, ὅχι εἰς τοὺς τοπικούς.

² Δήμιτσα, ἀρ. 812. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 70/1.

³ Δήμιτσα, ἀρ. 52 [=J. R. St. 33 (1943) 39 = SEG 12, 88/9, ἀρ. 317].

⁴ BSA 23 (1918/19) 91, ἀρ. 17 [=SEG 1, 66, ἀρ. 286].

τοπικήν αυτοκρατορολατρεία, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι πρέπει νὰ ὑπῆρχον.¹ Εἶναι εὐνόητον ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς τῶν Σεβαστῶν ἀνῆκον εἰς τοὺς μετὰ τὸν Αὐγουστον χρόνους, ἐνῶ ὁ ἀρχιερεὺς Καίσαρος Σεβαστοῦ (θεοῦ) ὑπῆρχεν ὄχι μόνον ἐπὶ Αὐγούστου, ἀλλὰ καὶ μετέπειτα. Οὕτως ὁ ἐκ Σερρών ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν Τ. Κλαύδιος Φλαουϊανὸς Λυσίμαχος ἔζησε τὸν 1ον μ.Χ. αἰῶνα,² ὁ δὲ ἐκ Βέργης διετέλεσεν (ἀρχ)ιερεὺς τοῦ Αὐγούστου ἐπὶ Τιβερίου (21/2 μ.Χ.).³ Ἀρχιέρειαν τῶν Σεβαστῶν, ὅπως καὶ ἀρχιέρειαν τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων,⁴ δὲν συναντῶμεν εἰς τὰς ἐπιγραφάς.

Ἀρχιερεῖς τῶν πόλεων μᾶς εἶναι γνωστοὶ πολὺ περισσότεροι. Οὕτως ἔξ ἐπιγραφῶν τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν 15 ἀρχιερεῖς καὶ 7 ἀρχιερείας.⁵

¹ Εἰς τοὺς Φιλίππους π.χ. πιθανῶς ὑπῆρχεν Augusteum (Σεβαστεῖον) πρὸς τέλεσιν τῶν τῆς λατρείας τῶν Σεβαστῶν (βλ. BCH 58 (1934) 454, σημ. 1), εἰς δὲ τοὺς Στόβους ὑπάρχει ἐπιγραφή τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, κατὰ τὸ πλείστον κατεστραμμένη, ἢ ὅποια περιεῖχε πιθανῶς ἀφιέρωμα εἰς ἀποθανοῦσαν αυτοκράτειραν (ÖJh 24 (1929) 85, ἀρ. 1).

² βλ. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. 71, σημ. 4.

³ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 419.

⁴ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 58.

⁵ Οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς: 1) *Ἀἴλιος Βαίβιος Ἡλιόδωρος* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, ἀρ. 21), 2) *Ἀἴλιος Κατίσιος Λέων* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 29), 3) *Γάϊος Ἀντώνιος Οὐρβανιανός* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 28. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 150), 4) *Ἀνρόηλιος Ἰσιδώρος* (Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 20. Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 63, ἀρ. 19. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 236), 5) *Κασσιανός Πρόκλος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1183), 6) *[Τιβέριος] Κλαύδιος Κρίσπος* (Δήμιτσα, ἀρ. 365. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 722), 7) *Κλαύδιος Μένων* (Δήμιτσα, ἀρ. 378. 379. Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 39. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 727), 8) *Κορνήλιος Φήλιξ Μάρκελλος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 66/7, ἀρ. 25. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 779), 9) *Μαρειανός Φίλιππος* (I) (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 878), 10) *Μαρειανός Φίλιππος* (II) (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 879), 11) *Πόντιος Εὐάγγελος* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἀν. 16 Σεπτεμβρίου 1904. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1181), 12) *Ρουπίλιος Οὐαλέριος* (Ἀδηροσίετος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸν περιβόλον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης, ἔχουσα οὕτω: *Ρουπίλλιον Οὐαλέριον, | τὸν ἀξιο-λογώτατον ἀρχιερέα καὶ ἀγωνοθέτην· ἢ πόλις πάσης ἕνεκα πρὸς ἑαυτὴν [εὐνοίας;]),* 13) *Φλαβιανός Ἀντίγονος* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1418), 14) *[Τίτος] Φλαβι[ανός] Ἔλενος* (Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 13/4, ἀρ. 3 = Δήμιτσα, ἀρ. 373 = Πελεκίδη, ἐνθ' ἀν. 75, σημ. 7. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1419), 15) *Φλαβιανός Μάγνος* (Πελεκίδη 56/7, ἀρ. 9. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 1421). Ἀρχιέρειαι: 1) *Αἰλία Ἀλεξάνδρα* (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 36. 40. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἀν. ἀρ. 52), 2) *Ἀρρία Προκλιανὴ Φιλίστη* (Πελεκί-

τῆς Βεροίας ἀρχιερεῖς 3 καὶ ἀρχιερείας 2,¹ τοῦ Βελβενδοῦ ἓνα ἀρχιερέα,² τῶν Στόβων ἓνα ἀρχιερέα καὶ μίαν ἀρχιέρειαν³ καὶ ἓνα ἐκ τῶν Φιλίππων.⁴ Πρὸς τούτοις μᾶς εἶναι γνωστοὶ εἰς ἀρχιερεὺς τῆς Ἀμφιπόλεως⁵ καὶ μία ἀρχιέρεια πιθανώτατα τῆς Στυβέρρας.⁶ Εἰς τὸν τίτλον τοῦ τοπικοῦ αὐτοῦ ἀρχιερέως⁷ οὐδεὶς προσδιορισμὸς προστίθεται, εἰ μὴ σπανίως μόνον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως κατὰ γενικήν, ὡς ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς Ἀμφιπολειτῶν πό-

δ η, ἐνθ' ἄν., 77, σημ. 2. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ. ἄν., ἀρ. 183), 3) *Ἀθηλία Ἀπολλοδώρου ἢ Ἀμμία* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 24. 26. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 273), 4) *Ἀθηλία Φιλωτέρα* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 286), 5) *Οὐαλερία Ἀλεξάνδρα* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. 16 Σεπτεμβρίου 1904=Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 86, σημ. 4. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1058), 6) *Ποντία Καλλισιανή* (Πελεκίδη, ἐνθ' ἄν. 52, ἀρ. 4. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1189), 7) *Φλαβία Κλαυδία Σιλβανή* (Π. Παπαγεωργίου, ἐνθ' ἄν. 23 Σεπτεμβρίου 1903, ἀρ. 5 καὶ Θεσσαλον. κατεσφρ. βιβλίον ἀνοιχθὲν 7, ἀρ. 33. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1454).—Ὁ Πελεκίδης, ἐνθ' ἄν. 77, οὐχὶ ὀρθῶς περιλαμβάνει εἰς τὰς ἀρχιερείας τῆς Θεσσαλονίκης ὡς ὀγδόην ἀρχιέρειαν καὶ τὴν *Ἀθηλιανὴν Πρεῖσκαν*, ἣτις οὐδένα τίτλον εἰς τὸ τιμητικὸν της μνημεῖον. Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 53, σημ. 4.

¹ Ἀρχιερεῖς: 1) *Λούκιος Ἀθηλιανὸς Σωτήριχος* (REG 15 (1902) 142=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 207), 2) *Δέκιμος Ποπλικίος* (BSA 41 (1940-45) 113, ἀρ. 24: ἐπὶ [ἀρχιερέως; Δ]έκιμον Ποπλικίου. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1487), 3) *Κ...* (ἐσώθη μόνον τὸ ἀρχικὸν γράμμα τοῦ ὀνόματός του. Δήμιτσα, ἀρ. 53. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 65δ). Ἀρχιέρειαι: 1) *Γαῖα Ἰουλία Κασσιανή* (Arch. Anzeig. 57 (1942) 178, ἀρ. 17 καὶ εἰκ. 47. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 626), 2) *Ποντία Ἀμμία* (Arch. Anzeig. ἐνθ' ἄν. 183, ἀρ. 20. Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 1187).

² C. H. E. d. s. o. n, *Macedonica* III, 195/96: *Δομίτιος Εὐρύδικος*. Οὗτος, μολοντί ἢ ἐπιγραφῆ εὐρέθη εἰς τὸν Βελβενδόν, πρέπει νὰ ἦτο ἀρχιερεὺς τῆς Βεροίας, ὅπου ἀπέκτησε καὶ τοὺς ἄλλους τίτλους, τοὺς σημειουμένους εἰς τὴν ἐπιγραφὴν.

³ ÖJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2 [=REG 49 (1936) 369/70]. Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 368. 1277: *Πόβλιος Σέντιος Σεπίμιος Νικόλαος* (ἀρχιερεὺς τῶν Στοβαίων) καὶ *Γρανία Ἀλεξάνδρα*.

⁴ BCH 49 (1935) 141, ἀρ. 41: *Κόϊντος Φλάβιος Ἐρμαδίων*.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 812: *Τι. Κλαύδιος Διογένης*.

⁶ F. P a r a z o g l u, *Z'ina Antika* III (1953) 215 - 221 [=SEG 13, 99, ἀρ. 404]: *Δ. Ἀθηλία Τρεβονία Νικομάχη*. Ἡ ἀρχιέρεια αὕτη προηγουμένως ἦτο γνωστὴ μόνον ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Βεροίας, δι' αὐτὸ εἰς ἄλλην μου μελέτην (Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 89) τὴν περιέλαβον εἰς τὰς γνωστὰς ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας ἀρχιερείας. Εἰς τὴν νέαν ἐπιγραφὴν ὁμως, ἡ ὁποία εὐρέθη εἰς τὸ Τσεπικόβο, ἡ πόλις (=Στύβερρα), ἦτις τιμᾶ τὸν υἱὸν της, σημειώνεται διὰ τῆς λέξεως *ἡ πατρίς*. Συνεπῶς αὕτη ἦτο ἀρχιέρεια τῆς Στυβέρρας, ὅπου αὕτη καὶ ὅλη ἡ οἰκογένειά της φαίνεται ὅτι διέμενον, καὶ ὄχι τῆς Βεροίας.

⁷ Ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ «ἀρχιερεὺς» χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀξιοματουχοῦ αὐτοῦ καὶ ἡ μετοχὴ τοῦ ρήματος κατ' ἐνεστώτα ἢ ἀόριστον, ὡς ἀρχιερατέων ἢ ἀρχιερασάμενος. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 59. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6.

λεως,¹ ἀρχιερεὺς καὶ ἀγωνοθέτης τῆς... Θεσσαλονικαίων μητροπόλεως.² Ἡ προσθήκη τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως εἰς τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως εἶναι ἰδιαιτέρως ἀπαραίτητος, ὅταν πρόκειται νὰ γίνῃ διάκρισις μεταξὺ τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ τόπου καὶ ἄλλης, ἣ ὅποια τυχὸν μνημονεύεται μεταξὺ τῶν τίτλων τοῦ τιμωμένου ἀρχιερέως, ἥ ὅταν αἱ τιμαὶ δὲν ἀπονέμονται ἐν τῇ πόλει, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκεν ἡ ἀρχιερωσύνη. Ἄλλως ἡ προσθήκη αὐτῆ ἦτο περιττή, διότι ἦτο εὐνόητον ὅτι ὁ ἄνευ προσδιορισμοῦ τινος ἀρχιερεὺς ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τῆς πατρίδος.

Διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζεται ὁ τοπικὸς αὐτὸς ἀρχιερεὺς εἰς τὰς πηγὰς μας ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τίτου (79 - 81 μ.Χ.) εἰς τὴν Βέροιαν.³ Εἰς τὸν πρῶτον αἰῶνα φαίνεται ὅτι ἀνῆκε καὶ ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ἀμφιπόλεως Τι. Κλαύδιος Διογένης.⁴ Κατόπιν, κατὰ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα καὶ μάλιστα κατὰ τὸν 3ον, τὸν συναντῶμεν πολὺ συχνά.⁵ Ἐκ τούτου ὅμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη αὐτῆ εἰσήχθη εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους καὶ ὅτι εἶχε σχέσιν μὲ τὴν τοπικὴν αὐτοκρατορολατρείαν.⁶ Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔμενεν ἀνεξήγητον, διατί εἰς τὸ πλῆ-

¹ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 811.

² Πε λε κ ί δ η, ἔνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

³ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 59.

⁴ Δ ή μι τ σ α, ἀρ. 811. Περὶ τῆς χρονολογίας βλ. P. G u i r a u d, Les assemblées provinciales dans l' empire romain, Paris 1887, 56, σμ. 11. C o r m a c k, J. R. St. 33 (1943) 40.

⁵ Παραθέτω κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν τοὺς δυναμένους νὰ χρονολογηθοῦν τοπικοὺς ἀρχιερεῖς : 1) [Τιβέριος] Κλαύδιος Κρίσπος (Θεσσαλονίκη), 141/42 μ.Χ. 2) Πόβλιος Σέντιος Σεπίμιος Νικόλαος καὶ ἡ σύζυγός του Γρανία Ἀλεξάνδρα (Στόβου), ἀρχαὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος. 3) Φλαβιανὸς Μάγνος καὶ Φλαβιανὸς Ἀντίγονος (Θεσσαλονίκη), ἀρχαὶ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. (πάντως πρὸ τοῦ 219 μ.Χ.). 4) Μαρεϊνιανὸς Φίλιππος (I) (Θεσσαλονίκη), μεταξὺ τοῦ ἔτους 219 καὶ 248 μ.Χ. 5) Μαρεϊνιανὸς Φίλιππος (II) (Θεσσαλονίκη) πρὸ τοῦ 248 μ.Χ. 6) Κλαύδιος Μένων (Θεσσαλονίκη), πρῶτον τρίτον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. 7) Δομίτιος Εὐρύδικος (Βέροια), δεύτερον τέταρτον τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. 8) Γάιος Ἀντώνιος Οὐρβανιανὸς (Θεσσαλονίκη), πρὸ τοῦ 240 μ.Χ. 9) Τίτο[ς] Φλαβι[ανὸς] Ἐ]λενος (Θεσσαλονίκη), μετὰ τὸ 240 μ.Χ. 10) Λούκιος Ἀθηλιανὸς Σωτήριχος (Βέροια), 245/46 μ.Χ. 11) Ἀθηλιος Ἰσίδωρος (Θεσσαλονίκη), μετὰ τὸ 249 μ.Χ. 12) Ἀλιος Βαλβιος Ἡλιόδωρος (Θεσσαλονίκη), 253 - 268 μ.Χ. 13) Πόντιος Εὐάγγελος (Θεσσαλονίκη) 261/62 μ.Χ. 14) Κορνήλιος Φηλιξ Μάρκελλος (Θεσσαλονίκη), 262/63 μ.Χ. Πάντες οἱ ἄλλοι, 15) ἡ Αἰλία Ἀλεξάνδρα, 16) ἡ Ἀθηλία Ἀπολλοδώρια ἡ Ἀμμία (Θεσσαλονίκη), 17) ἡ Γαῖα Ἰουλία Κασσιανή (Βέροια) καὶ 18) ὁ Κόϊντος Φλάβιος Ἐρμαδίον (Φίλιπποι), ἀνήκον εἰς τὸν 3ον ἐν γένει αἰῶνα. Πηγὰς καὶ χρονολόγησιν τῶν ἐπιγραφῶν βλ. ἐν Δ. Κ α ν α τ σ ο ῦ λ η, Μακεδονικὴ προσωπογραφία.

⁶ Ὁ Π ε λ ε κ ί δ η ς, ἔνθ' ἀν. 79, πιστεύει ὅτι ὁ ἄνευ προσδιορισμοῦ τινος ἀρχιερεὺς τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης ἦτο ὁ ἀρχιερεὺς τῶν Σεβαστῶν, ἦτο ὁ ἀνώτατος λειτουργὸς καὶ ἐπόπτης τῆς αὐτοκρατορολατρείας τῆς πόλεως ταύτης. Ὅμοιος καὶ οἱ D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἀν. 18, παλαιότερον τὸν Κλαύδιον Μένωνα ἐθεώρουν ὡς ἀρχιερεῖα τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας.

θος αὐτὸ τῶν ἀρχιερέων δὲν προστίθεται ὁ προσδιορισμὸς «τῶν Σεβαστῶν», ὁ ὅποιος, ὅπως εἶδομεν, δὲν ἦτο ἄγνωστος τότε εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἐπίσης δύσκολον εἶναι νὰ ἀποφανθῶμεν, ἂν οἱ ἀρχιερεῖς οὗτοι ἦσαν ἐμπεπιστευμένοι μὲ τὴν λατρείαν θεότητός τινος ἢ εἶχον τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν ὀλοκλήρου τῆς λατρείας τῆς πόλεως. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐμφανίζονται δύο ἀρχιερεῖς,¹ ἔχοντες σχέσιν μὲ τὰ ἐν αὐτῇ τελούμενα Πύθια, δηλ. μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἣτις πολὺ ἔνωρις εἶχε συνδεθῆ μὲ τὴν ἐκ τῆς Φρυγίας διαδοθεῖσαν λατρείαν τοῦ Καβείρου (Καβείρια - Πύθια).² Ἐπειδὴ ἡ λατρεία αὐτὴ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἔπαιξε σημαντικώτατον ρόλον,³ θὰ ἦτο δυνατὸν, μὲ ἐπιφύλαξιν βέβαια, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Θεσσαλονίκης ἦτο ὁ ἀνώτατος λειτουργὸς καὶ ἐπόπτης τῆς λατρείας ταύτης. Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι δημοτικοὶ ἄρχοντες, ἦσαν αἰρετοί, ἐξελέγοντο δὲ ὑπὸ τῆς πόλεως δι' ἓν μόνον ἔτος. Τοῦτο πρέπει νὰ θεωρηθῆ βέβαιον· εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βεροίας ρητῶς μαρτυρεῖται τὸ ἔτος (245/46 μ.Χ.) τῆς ἀρχιερωσύνης τοῦ Λουκίου Αὐρηλιανοῦ Σωτηρίχου.⁴ Προσέτι οὗτοι εἶχον τὸ δικαίωμα τῆς ἐπανεκλογῆς, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἐκ τῶν τίτλων «δὺς ἀρχιερεῖς» ἢ «πεντάκις ἀρχιέρεια», τοὺς ὁποίους συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὰς ἀρχιερέων.⁵ Εἰς δύο ἐπιγραφὰς τῆς Θεσσαλονίκης⁶ ἀπαντᾷ καὶ ὁ τίτλος ἐκ «προγόνων ἀρχιέρεια». Ἐκ τούτου ὁμως δὲν πρέπει νὰ συμπεράνωμεν τὸ ἀντίθετον, ὅτι ἡ ἀρχιερωσύνη δὲν ἦτο αἰρετὴ ἀλλὰ κληρονομικὴ ἢ ὅτι εἰς τὴν Θεσσαλονίκην τοῦλάχιστον ὑπῆρχον ἀρχιερατικὰ γένη. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς αὐτὰς οἱ ἀναθέται ἠθέλησαν ἀπλῶς νὰ τονίσουν ὅτι καὶ οἱ πρόγονοι τῶν μνημονευομένων ἀρχιερείων ἐτιμήθησαν διὰ τῆς ἀρχιερωσύνης καὶ ὅχι νὰ δηλώσουν κληρονομικὴν τινα ἀρχιερωσύνην. Ἄλλωστε ὁ τίτλος «δὺς ἀρχιερεῖς»,⁷ τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς τὴν ἰδίαν πόλιν, μαρτυρεῖ αἰρετὴν ἀρχιερωσύνην. Τὸν τίτλον τοῦ ἀρχιερέως, ὅστις συνήθως συνοδεύεται μὲ τὸ τι-

¹ Duchesne - Bayet, ἔνθ' ἄν. 13/4, ἀρ. 3. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28.

² Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Καβείρου καὶ τῶν μετ' αὐτῆς συνδεδμένων Πυθίων - Καβειρίων βλ. O. T a f r a l i, Thessalonique des origines 51/2. K e r n, RE X, 1416/17. Π. ε λ κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 39 κέ. C h. E d s o n, Cult of Thessalonica ἐν Harvard Theological Review 41 (1948) 190 κέ.

³ B e n g t H e m b e r g, Die Kabiren, Uppsala 1950, 206 κέ. Περὶ τῆς σχέσεως τοῦ Καβείρου καὶ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, τοῦ προστάτου καὶ πολιοῦχου τῆς Θεσσαλονίκης, βλ. L u c i u s, Anfänge des Heiligenkults in der christlichen kirche, Tübingen 1904, 214 κέ. καὶ C h. E d s o n, ἔνθ' ἄν. 204.

⁴ REG 15 (1902) 142=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6: ἀρχιερασαμένον καὶ ἀρχαντος ἐν τῷ ἔτ(ε)μι τῷ γγτ'.

⁵ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Arch. Anzeig. 57 (1942) 183, ἀρ. 20.

⁶ Π. ε λ κ ι δ η, ἔνθ' ἄν. 52, ἀρ. 4. 77, σημ. 2.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν.

μητικὸν ἐπίθετον «ἀξιολογώτατος»,¹ διατηροῦν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ μετὰ τὴν κατάθεσιν τοῦ ἀξιώματος. Οἱ ἀρχιερεῖς ἠδύναντο νὰ λάβουν πρὸ τῆς ἀρχιερωσύνης των καὶ μετ' αὐτὴν πᾶσαν ἀρχήν, δημοτικὴν ἢ ἐπαρχιακὴν, θρησκευτικὴν ἢ πολιτικὴν ἢ καὶ στρατιωτικὴν. Ἀκόμη καὶ ἡ ταυτόχρονος ἀνάληψις ἄλλου ἀξιώματος ἢ λειτουργίας δὲν ἀπεκλείετο. Ἔτσι ὁ Δομίτιος Εὐρύδικος διετέλεσε κατὰ καιροὺς μακεδονιάρχης, ἀρχιερεὺς, πρεσβυτεράρχης τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἱεροφάντης,² ὁ (Πόντιος) Κασσιανὸς Πρόκλος ἀρχιερεὺς, πρὸ πόλεως καὶ ἀπὸ στρατειῶν,³ ὁ Λούκιος Αὐρηλιανὸς Σωτήριχος, καθὼς καὶ ὁ Γάιος Ἀντώνιος Οὐρβανιανός, ἀρχων καὶ ἀρχιερεὺς,⁴ ὁ Αὐρήλιος Ἰσίδωρος ἀρχιερεὺς καὶ ἀρχίατρος.⁵ Ἰδιαίτερον ὅμως προτίμησιν φαίνεται ὅτι εἶχον εἰς τὴν γυμνασιαρχίαν καὶ ἀγωνοθεσίαν,⁶ τὴν τελευταίαν μάλιστα ἐλάμβανον κατὰ κανόνα κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἀρχιερωσύνης των. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἐπαναλάβωμεν ὅ,τι καὶ διὰ τὰς ἄλλας δημοτικὰς ἀρχὰς εἶπομεν, ὅτι δηλ. πολλάκις μέλη τῆς αὐτῆς οἰκογενείας ἐλάμβανον τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπὶ σειράν γενεῶν, ὅχι βέβαια κληρονομικῶς τινι δικαιώματι. Κλασσικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ ἐκ Θεσσαλονίκης οἰκογένεια τῶν Μαρεινιανῶν, ὅπου τὴν ἀρχιερωσύνην ἔλαβον κατὰ σειράν ὁ Φλαβιανὸς Μάγνος, τὸ ἀρχαιότερον γνωστὸν μέλος αὐτῆς, ὁ υἱὸς του Φλαβιανὸς Ἀντίγονος, ὁ ἕγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (I), ὁ δισέγγονός του Μαρεινιανὸς Φίλιππος (II) καὶ οἱ πενθεροὶ τοῦ τελευταίου Αὐρήλιος Ἰσίδωρος καὶ Αὐρηλία Φιλωτέρα.⁷ Δικαίως λοιπὸν πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ ἤμποροῦσαν νὰ τιτλοφοροῦνται «ἐκ προγόνων ἀρχιερεῖς», ὅπως καὶ αἱ προαναφερθεῖσαι δύο ἀρχιέρειαι τῆς Θεσσαλονί-

¹ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 16 Σεπτεμβρίου 1904 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 7. 20. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. 66/7, ἀρ. 25. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον τῆς Θεσσαλονίκης (βλ. σ. 68, σημ. 5). Μόνον εἰς μίαν ἐπιγραφὴν (Δήμιτσα, ἀρ. 373) ὑπάρχει ὁ τίτλος «[τὸν ἄ]ριστον [ἀρχιε]ρέα». Τὸ ἐπίθετον «κράτιστος», τὸ ὁποῖον φέρει ὁ γυμνασίαρχος καὶ ἀρχιερεὺς Κό. Φλάβιος Ἐρμαδίων (BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41) καὶ ὁ ἀρχιερεὺς Πόντιος Εὐάγγελος (Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στήλ. 4), εἶναι δηλωτικὸν τῆς τάξεως (ordo equester), εἰς τὴν ὁποίαν οὗτοι ἀνήκον, καὶ δὲν συνδέεται μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ ἀρχιερέως. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ὁ Πόντιος Εὐάγγελος εἰς τὸ μνημεῖόν του τιτλοφορεῖται «ὁ κράτιστος καὶ ἀρχιερεὺς».

² Ch. Edson, *Macedonica III*, ἔνθ' ἀν. 196. βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 79 κέ.

³ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4.

⁴ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 28. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6.

⁵ Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 373. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου καὶ 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 7. 40. Πελεκίδης, ἔνθ' ἀν. BCH 59 (1935) 141/42, ἀρ. 41. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτέρω σ. 68, σημ. 5.

⁷ Περὶ τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τῶν Μαρεινιανῶν βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία σ. 95.

κης. Πρέπει ὅμως νὰ σημειωθῆ πρὸς ἀποφυγὴν ἐσφαλμένων ἐντυπώσεων ὅτι ἄλλα μέλη τῆς ἰδίας οἰκογενείας δὲν ἔλαβον τὴν ἀρχιερωσύνην, ἀλλ' ἄλλα ἀξιώματα, πολιτικά καὶ θρησκευτικά.

Ὅπως εἶδομεν, ἀρχιερεῖς εἶναι ὄχι μόνον ἄρρενες, ἀλλὰ καὶ θήλειες. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι πολλοὶ ἀρχιερεῖς εἶναι σύζυγοι ἀρχιερέων.¹ Ἐκ τῆς συμπτώσεως ὅμως αὐτῆς δὲν πρέπει νὰ συναγάγωμεν τὸ συμῆρπασμα, ὅτι ἡ ἀρχιέρεια ἦτο ἀπλοῦς τίτλος, διδόμενος εἰς τὰς συζύγους τῶν ἀρχιερέων, ἀλλ' ἀξίωμα, καθ' ὅσον πολλοὶ σύζυγοι ἀρχιερείων ἢ οὐδένα τίτλον εἶχον ἢ φέρουν ἐπὶ τῶν μνημείων τίτλους ἄλλων ἀξιωμάτων.² Πρὸς τούτοις ὁ τίτλος «*πεντάκις ἀρχιέρεια*», τὸν ὁποῖον φέρει εἰς τὸ μνημεῖόν τῆς ἢ Ποντία Ἀμμία,³ δὲν ἀφήνει καμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι πρόκειται περὶ πραγματικοῦ ἀξιώματος, τὸ ὁποῖον ἐδίδοτο εἰς γυναῖκα ἀνεξαοτήτως τῆς ιδιότητος τοῦ ἀνδρός τῆς. Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως καὶ οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες τῶν πόλεων, ἀπολαύουν ἐξαιρετικῶν τιμῶν καὶ δὲν παύουν νὰ θεωροῦνται καὶ μετὰ τὴν λήξιν τῆς ἀρχιερωσύνης τῶν ἐπιφανῆ πρόσωπα, ἐνίοτε μάλιστα μὲ παμμακεδονικὴν προβολήν. Τὸ πλῆθος τῶν μνημείων, τὰ ὁποῖα ἐγείρονται πρὸς τιμὴν τῶν ὑπὸ τῆς πόλεως, τοῦ ἐπαρχιακοῦ συνεδρίου, διαφόρων συλλόγων καὶ ἐπιφανῶν ἀνδρῶν,⁴ μαρτυρεῖ τὴν ἐξέχουσαν θέσιν, ποῦ εἶχον εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν μακεδονικῶν πόλεων. Ἐνδεικτικὸν τούτου ἀκόμη εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματός τῶν πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων.⁵

¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 16 Σεπτεμβρίου 1904, στηλ. 4/5 καὶ 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. ÖJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2.

² Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 22. 24. 26. Arch. Anzeig. 57 (1942) 178 κέ., ἀρ. 17. 21.

³ Arch. Anzeig., ἐνθ' ἀν. 183, ἀρ. 20.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 52 [=J. R. St. 33 (1943) 39]. 373. 378. 379. 811. 812. Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 20 καὶ 7 Ὀκτωβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους, ἀρ. 24. 26. ÖJh 28 (1933) 133, ἀρ. 2. Πελεκίδης, ἐνθ' ἀν. 52, ἀρ. 4. 77, σημ. 2. BCH 59 (1935) 141, ἀρ. 41. Arch. Anzeig. 57 (1942) 178, ἀρ. 17. 183, ἀρ. 20. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή Θεσσαλονίκης (βλ. ἀνωτέρω σ. 68).

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 59: ἀρχιερατεύοντος Κ... BSA 23 (1918/19) 91/2, ἀρ. 17: [ἐπὶ (ἀρχι)ερέως Κα]ίσσαρος Σεβαστοῦ θεοῦ καὶ γυμνασιάρχου. 41 (1940-45) 113, ἀρ. 24: ἐπὶ [ἀρχιερέως Δ]έκμου. Δήμιτσα, ἀρ. 738: [ἐπὶ ἀρχιερέως] Ἀπελλᾶ το... [θεοῦ Κ]αίσαρος Σ[εβαστοῦ καὶ Ρώμης καὶ συγκλήτου καὶ Ρω]μαίων εὐε[ργετῶν] (κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ J. H. Mordtmann ἐν Amer. Jour. Theol. 2 (1898) 610). Τῶν τριῶν τελευταίων ὁ τίτλος, ὅπως βλέπομεν, δὲν ἐσώθη· ὅθεν θὰ ἦτο δυνατόν ἀντὶ ἐπὶ ἀρχιερέως νὰ ἦτο καὶ ἐπὶ ἱερέως, ὡς ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Θεσσαλονίκης: ἐπὶ ἱερέως καὶ ἀγων[οθέτου αὐ]τοκράτορος Καίσα[ρος θεοῦ] υἱοῦ Σεβαστο[ῦ] καὶ ἐν ἄλλῃ τῆς Βεροῖας: ἐπὶ ἱερέως διὰ βίου. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 61. 367.

2. **Ἱερεῖς** (*ιερεύς-εια*,¹ sacerdos,² flamen³). Οἱ ἀρχιερεῖς, ὅπως εἴπομεν, ἦσαν οἱ ἀνώτατοι ἐπόπται καὶ λειτουργοὶ ἐν γένει τῆς λατρείας, ἐνῶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἀπλῶς οἱ λειτουργοὶ τῆς λατρείας θεότητος τινος καὶ οἱ φύλακες τοῦ ἱεροῦ αὐτῆς. Ποία ὁμοῦ σχέσις ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτῶν ἢ ἂν ἀκόμη ὑπῆρχεν ἐξάρτησις τις τῶν ἱερέων ἀπὸ τοῦ ἀρχιερεῖς καὶ ποία δὲν γνωρίζομεν.⁴ Πάντως ἱεραρχία, οἷαν συναντῶμεν εἰς τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας σήμερον, ἦτο ἄγνωστος εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἱεροσύνη δὲν ἀπετέλει προβαθμίδα διὰ τὴν ἀρχιερωσύνην. Ἀντιθέτως τὸ ἴδιον πρόσωπον ἠδύνατο ἐνίοτε νὰ κατέχη ταυτοχρόνως καὶ τὰ δύο ἀξιώματα.⁵ Οἱ ἱερεῖς εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶναι ἢ λειτουργοὶ τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας ἢ τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων· οὐδεὶς ἐπαρχιακὸς ἱερεὺς μᾶς παραδίδεται. Ἔτσι μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην εἰς *ιερεὺς καὶ ἀγων[οθέτης αὐ]τοκράτορος Καίσαρ[ος θεοῦ] υἱοῦ Σεβαστο[ῦ]*,⁶ δηλ. τοῦ Αὐγουστοῦ, καὶ μία ἱερεία τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος,⁷ εἰς *ιερεὺς Ρώμης καὶ Ρωμ[αίων εὐεργετῶν]*,⁸ καὶ τρίτος *Διὸς Ἐλευθε[ρίου καὶ Ρώμης]*,⁹ ἀπὸ

¹ Βλ. π.χ. Δ ή μι τ σα, ἀρ. 61. 128. 367. 539. Γ. Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, ἐνθ' ἀν. 13, ἀρ. 6. BSA 23 (1918/19) 70 κέ., ἀρ. 3. 4. 5. 14. 41 (1940-45) 113/14, ἀρ. 25. BCH 53 (1929) 76, ἀρ. 1. Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 15. 17. 18. 20. 21. 23. 25. Πολὺ συχνὰ ἀντὶ τοῦ οὐσιαστικοῦ γίνεται χρῆσις τῆς μετοχῆς τοῦ ρήματος κατ' ἐνεστώτα ἢ ὀριστον μὲ τὴν ἀνάλογον εἰς τὸν χρόνον σημασίαν: *ιερατεύων (-ουσα)* ἢ *ιερητεύων (-ουσα)* (Δ ή μι τ σα, ἀρ. 3 (σ. 393). 861. BSA 18 (1911/12) 149/50, ἀρ. 8. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 40. Π ε λ ε κ ἰ δ η, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. D. Detschew, Annuaire Bibl. et Musée Plovdiv 1940/41 (1942) 34 κέ. Antike Denkmäler aus Bulgarien, ἀρ. 4. C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 154), *ιερώμενος* (BCH 47 (1923) 181=SEG 2, 69, ἀρ. 395), *ιερητεύσας* ἢ *ιερευτούσάμενος* (Δ ή μι τ σα, ἀρ. 336. BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1. SEG 3, 105, ἀρ. 504. AE 1933, 44. Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 58/9, ἀρ. 12), *ιερασάμενος (-η)* (BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 59 κέ., ἀρ. 13. 14. 16. 19. 22. 24. 26. C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. 159. REG 70 (1957) 112. Βλ. καὶ REG 71 (1958) 266, ἀρ. 303).

² Ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας Φιλίππους καὶ Δίον, CIL 3, 633 IV, 2. 644. 14206, 12. Δ ή μι τ σα, ἀρ. 191. 934, στ. 18. 935, στ. 4. 981. BCH 47 (1923) 59 κέ., ἀρ. 18. 24. σ. 165. 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5. 6. 57 (1933) 347.

³ Ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς, CIL 3, 386. 650. 660. 7340. BCH 57 (1933) 370, ἀρ. 27. 62 (1938) 428, ἀρ. 9. RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4.

⁴ Βλ. Brandis, RE II, 483 ἐν λ. Ἀρχιερεῖς.

⁵ Βλ. π.χ. Paton-Hicks, Inscr. of Kos 345.

⁶ Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 11/2, ἀρ. 1 [= Δ ή μι τ σα, ἀρ. 367].

⁷ Duchesne-Bayet, ἐνθ' ἀν. 53, ἀρ. 86 [= Δ ή μι τ σα, ἀρ. 539].

⁸ C h. E d s o n, Macedonica II, Harvard Studies ἐν Cl. Philology 51 (1941) 127 κέ. Βλ. καὶ L. R o b e r t, Étud. anat. 444, ἀρ. 3.

⁹ C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν.

τοὺς Στόβους μία *ἱέρεια Σεβαστῶν*,¹ ἀπὸ τοὺς Φιλίππους τρεῖς *flamines* τοῦ Αὐγούστου (*divi Augusti*),² δύο τοῦ Βεσπασιανοῦ (*divi Vespasiani*),³ εἷς τοῦ Κλαυδίου (*divi Claudii*),⁴ εἷς τοῦ Ἀντωνίνου Πίου (*divi Antonini Pii*)⁵ καὶ δύο ἄλλοι ἀγνώστων αὐτοκρατόρων,⁶ πρὸς δὲ δύο *sacerdotes*⁷ (ἱέρειαι) *divae Augustae*,⁸ δηλ. τῆς Λιβίας. Πολλοὶ περισσότεροι εἶναι οἱ ἱερεῖς τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν ἓνα τοῦ Διὸς Ἑφίστου ἀπὸ τὴν Ἐδεσσαν (51/2 μ.Χ.),⁹ ἓνα τοῦ Θεοῦ Ἑφίστου Μεγίστου Σωτήρος (κατὰ σημιτικὴν—ἔβραϊκὴν—ἐπίδρασιν) ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν (74/5 μ.Χ.),¹⁰ ἓνα τοῦ θρησκ. θεοῦ *Τοτόητος* ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολιν,¹¹ ἓνα τῆς ἀνεκλήτου *Νεμέσεως* ἀπὸ τοὺς Φιλίππους,¹² ἓνα τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς (ἢ Ἀρτέμιδος) ἀπὸ τὴν Πέλλαν,¹³ τέσσαρες τοῦ Ἡρακλέους *Κυναγίδα* ἀπὸ τὴν Δερρόποιν (86/7 μ.Χ.) καὶ τὴν Αἰάνην,¹⁴ ἀπροσδιορίστου ἀριθμοῦ ἱερεῖς τοῦ Ἡρακλέους ἀπὸ τὴν Ἐδεσσαν¹⁵ καὶ τοῦ Διονύσου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονικὴν (2ος μ.Χ. αἰ.)¹⁶ καὶ ἓνα ἱερέα τῆς Ἀφροδίτης

¹ REG 70 (1957) 113. Βλ. καὶ REG 71 (1958) 226, ἀρ. 303.

² CIL 3, 386 [= ILS 2718]. 7340. BCH 62 (1938) 428, ἀρ. 9.

³ CIL 3, 660 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 983]. AE 1950/51, 58, ἀρ. 4 [= RA 40 (1952) 234, ἀρ. 226].

⁴ CIL 3, 650 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 980].

⁵ RA 33 (1949) 34, ἀρ. 21.

⁶ BCH 57 (1933) 370, ἀρ. 27. Εἰς τὴν ἐπιγραφὴν δὲν ἐσώθη τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος, εἰ μὴ μόνον αἱ δύο λέξεις *flamen... | flamen*. Ἐν τούτοις, ἂν καὶ δὲν κατανομάζεται ὁ αὐτοκράτωρ, εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ *flamines* τῶν ἐπαρχιῶν ἀνήκον ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὴν αὐτοκρατορολατρείαν. Βλ. Geiger, *De sacerdotibus Augustorum municipalibus*, Diss. Halens. 1913, 21 κέ. P. Riewald, RE 2R I, 1652.

⁷ Ὁ τίτλος *sacerdos* τῆς αὐτοκρατορολατρείας μαρτυρεῖται μόνον δι' ἱερείας. Βλ. P. Riewald, ἔνθ' ἀν.

⁸ CIL 3, 651 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 981]. BCH, ἔνθ' ἀν. 347, ἀρ. 13C.

⁹ Πελεκίδης, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1.

¹⁰ Ἀδημοσίετος ἐπιγραφὴ, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης: Θεῶι Ἑφίστωι Μεγίστω(ι) Σωτήρι· Γ'. Ἰούλιος Ὀρειος καὶ ὄνειρον χρηματισθεῖς καὶ σωθεῖς κλπ. ἐπὶ ἱερέως Μ. Οὐνη(τ)ίου Πρόκλου ἔτους βκς'.

¹¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 861. Βλ. καὶ ἀρ. 871. Πρβ. W. Baeye, *De Macedonum sacris*, Diss. Hale 1913, 181. Δ. Κανατσούλης, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 510.

¹² BCH 48 (1924) 289, 293 καὶ 49 (1925) 240 [= SEG 3, 104, ἀρ. 499. 500. 501].

¹³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 128 [= CIG 1997].

¹⁴ BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [= SEG 2, 75, ἀρ. 436]: Ἡρακλεῖ Κυναγίδα. AE 1933, 44. Ἱερεῖς τοῦ Ἡρακλέους Κυναγίδα συναντῶμεν καὶ κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν. Βλ. πρῶτον μέρος τῆς παρούσης μελέτης, *Μακεδονικά*, τόμ. 4ος, 238.

¹⁵ Ath. Mitt. 27 (1902) 311, ἀρ. 18.

¹⁶ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἀν. 43, ἀρ. 59 [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 386 = Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. *Macedonica* III, 162]. Ch. Edson, ἔνθ' ἀν. 154.

᾽Ομοιοίας ἀπὸ τὴν ἰδίαν πόλιν.¹ ᾽Ακόμη μᾶς παραδίδονται ἀρκετοὶ ἱερεῖς αἰγυπτιακῶν θεοτήτων, δηλ. εἰς ἱερεὺς τῆς ᾽Ισιδος Λοχίας ἐκ Βεροίας,² εἰς τῆς ᾽Ισιδος καὶ τοῦ Σαράπιδος ἐκ Φιλίππων³ καὶ εἰς ἄλλος τοῦ Σαράπιδος καὶ τῆς ᾽Ισιδος ἐκ Θεσσαλονίκης,⁴ εἰς τοῦ ᾽Ωρου ᾽Αρποκράτους (παραδίδεται ᾽Αρποκράτης)⁵ ἔξ ᾽Αμφιπόλεως (:)⁶ καὶ εἰς τοῦ ᾽Αρποκράτου ἐκ Θεσσαλονίκης,⁷ εἰς τοῦ ᾽Οσίριδος ἐκ Θεσσαλονίκης,⁸ εἰς τῶν θεῶν (τ. ἔ. τῶν αἰγυπτίων θεῶν)⁹ ἐκ Φιλίππων¹⁰ καὶ εἰς ἄλλος τῶν αὐτῶν θεῶν ἐκ Θεσσαλονίκης.¹¹ ᾽Ολους ὅμως ὑπερβάλλον εἰς ἀριθμὸν οἱ ἱερεῖς (ἐν ὄλῳ 19) τοῦ θεοῦ Φούλβου ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη.¹² Πλὴν τῶν ἱερέων μᾶς παραδίδονται καὶ τινες ἱέρειαι, δηλ. τῆς Μητροῦς θεῶν ἔξ ᾽Εδέσσης (237/38 μ. Χ.),¹³ τῆς Μητροῦς καὶ Κόρης (Δήμητρας καὶ Περσεφόνης) ἐκ Βεροίας,¹⁴ τῆς θεᾶς ᾽Αθηνᾶς ἐκ Δίου,¹⁵ τῆς ᾽Αρτέμιδος ᾽Αγροτέρας ἐκ Βεροίας (249/50 μ. Χ.),¹⁶

¹ Ἐπιγραφή τοῦ ᾽Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης: ᾽Αφροδείτη τῆ ᾽Ομοιοία· ὁ ἱερεὺς Ποντιανός. Βλ. Μακεδονικά 1 (1940) 465.

² Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 61 [=BSA 41 (1940-45) 105, ἀρ. 1 = SEG 12, 88, ἀρ. 316].

³ BCH 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2.

⁴ ᾽Αδημοσίευτος ἐπιγραφή τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950: [Πόπλιος] Σαλάριος Πάμφιλος ἱερεὺς Σαράπιδος καὶ [᾽Ισιδος καὶ Μάνιος Σαλάριος [Ποπλίου υἱὸς κλπ. Τὰ ἴδια πρόσωπα συναντῶμεν καὶ εἰς ἄλλην ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (βλ. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 7 (1957) 162, σημ. 10), ἔνθα ταῦτα ἀναθέτουν εἰς τὸν ᾽Οσίριν καὶ τοὺς ἄλλους αἰγυπτίους θεοὺς τὸ ᾽Οσίριον καὶ τὸ ἐν αὐτῷ περίστυλον καὶ τὸ διδυμαφόριον.—᾽Ομοίως εἰς ἐπιγραφὴν τοῦ αὐτοῦ Μουσείου μνημονεύεται ἱερεὺς πιθανώτατα τῆς ᾽Ισιδος ᾽Οργίας.

⁵ Περὶ τοῦ ᾽Ωρου ᾽Αρποκράτους βλ. προχειρῶς R o e d e r, RE VIII, 2443 κέ.

⁶ BSA 23 (1918/19) 86, ἀρ. 14 [=REG 34 (1921) 442=SEG 1, 65, ἀρ. 283].

⁷ ᾽Αδημοσίευτος ἐπιγραφή τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1953: ... | ΤΑΣ Διοσκορίδου γενό[με]νος ἱερεὺς ᾽Αρποκράτου κλπ.

⁸ ᾽Αδημοσίευτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ ᾽Αρχαιολογικὸν Μοῦσεῖον Θεσσαλονίκης: Θεῶν | ᾽Οσείριδι | καὶ τὸν | βωμὸν | ἀνέθηκε | Περῶνα | ᾽Οκελλίνα | ἱερεῖτεῦ-
οντος ᾽Ιουλίου Σνόδου τὸ β'.

⁹ Βλ. P. C o l l a r t, Philippes 447.

¹⁰ BCH 45 (1921) 545 (Chron. d. fouilles) καὶ 53 (1929) 80, ἀρ. 4. Βλ. καὶ SEG 3, 105, ἀρ. 504. RHR 86 (1922) 181, ἀρ. 4.

¹¹ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 367. Βλ. καὶ C h. E d s o n, Macedonia II ἐν Harv. Stud. 51 (1941) 127.

¹² Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 56 κέ., ἀρ. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

¹³ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c [= Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 3 (σ. 393)=BCH 23 (1899) 340 = J. M. R. C o r m a c k, Studies presented to David Robinson II (1953) 380=SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Ἡ θεότης αὕτη ἐν ᾽Εδέσση ἐταυτίσθη μὲ τὴν θεὰν ἀνίκητον Μᾶν. Βλ. A. H a r t m a n n, RE XIV, 79 ἐν λ. Ma.

¹⁴ BSA 41 (1940-45) 113/4, ἀρ. 25 [=REG 59/60 (1946/47) 332, ἀρ. 136].

¹⁵ Γ. Ο ἰ κ ο ν ὀ μ ο υ, Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας 13, ἀρ. 6.

¹⁶ REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6].

τῆς Ἀρτέμιδος Λοχίας ἐκ Στόβων,¹ τοῦ Πρινοφόρου(=Διονύσου) ἐκ Θεσσαλονίκης² καὶ μία ἱέρεια (:) τῆς Ἴσιδος ἐξ Αἰανῆς τῆς Ἐλιμιώτιδος.³ Ἐκ τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν τῆς Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἱερεῖς διαφόρων θεῶν μὲ τούς λατινικοὺς τίτλους: εἷς sacerdos Isidis καὶ τρεῖς sacerdotes Silvani,⁴ μία sacerdos Deanae Minerviae καὶ μία antistes Dian(a)e Gaszoriae⁵ ἐκ Φιλίππων ἢ τῆς περιοχῆς τῶν. Μερικοὶ ἱερεῖς μᾶς παραδίδονται χωρὶς νὰ μνημονεύεται ἡ θεότης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ἐμπεπιστευμένοι, δηλ. εἷς ἱερεὺς ἐξ Ἐλιμιώτιδος (28/7 π. χ.), εἷς ἄλλος ἐκ Βεροίας καὶ εἷς ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Θεσσαλονίκης,⁶ εἷς ἱερεὺς τοῦ γυμνασίου τῆς Ἀμφιπόλεως,⁷ εἷς ἱερώμενος διὰ βίου ἐκ Πιερίας (Βάλλα⁸=Παλατίτσα),⁹ τέσσαρες ἱέρειαι ἐκ Θεσσαλονίκης ἢ τῆς περιοχῆς,¹⁰ μία ἐκ προγόνων ἱέρεια ἐκ Βεροίας,¹¹ μία ἱερωτεύουσα¹² καὶ τρεῖς sacerdotes, ἐξ ὧν μία γυναίκα, ἐκ Δίου καὶ Φιλίππων.¹³

Ὅπως βλέπομεν, τὴν ἱερωσύνην ἐλάμβανον ὄχι μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες. Καὶ οἱ ἄνδρες μὲν ἦσαν κατὰ προτίμησιν ἱερεῖς θεῶν, αἱ γυναῖκες δὲ ἱέρειαι θεαινῶν. Ὑπάρχουν ὁμως—σπανιώτερον τοῦτο—καὶ ἱερεῖς θεαινῶν, πρὸ παντὸς πολεμικῶν, ὡς τῆς ἀνικῆτου Νεμέσεως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ μία ἱέρεια τοῦ Διονύσου. Τῶν αἰγυπτίων θεῶν οἱ ἱερεῖς εἶναι πάντοτε ἄνδρες.

Ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς, ἔτσι καὶ οἱ ἱερεῖς ἦσαν ἄρχοντες αἰρετοί, ἐκλεγό-

¹ REG 70 (1957) 113 καὶ 71 (1958) 266 κέ., ἀρ. 303.

² C. H. E d s o n, ἔνθ' ἀν. *Macedonica* III, 165 κέ.

³ Β. Γ. Κ α λ λ ι π ο λ ί τ ο υ, *AE* 1953/54, 211.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 934 [=ILS 5466]. 935 [=ILS 5466]. 937 [=CIL 3, 633, IV, 2]. *BCH* 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18. 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5. 6.

⁵ *CIL* 3, 14206, 13 (βλ. καὶ *BCH* 22 (1898) 345 κέ.). *BCH* 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24.

⁶ *BSA* 18 (1911/12) 149/50, ἀρ. 8. 184, ἀρ. 32 [=Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 40]. 23 (1918/19) 70, ἀρ. 4 [=SEG 1, 64, ἀρ. 273].

⁷ *ÖJh* 1 (1898) 182, στ. 49.

⁸ Ἀλλοῦ τὴν τοποθετεῖ ὁ Ἄ. Κεραμόπουλλος, *Volustana - Βάλλας Στενὰ ἐν ΠΑΑ* 6 (1931) 314 κέ. Περὶ τῆς θέσεως τῆς Βάλλας βλ. Κ. Α. Ρ ω μ α ί ο υ, Ὁ μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας 11 κέ. *F a n u l a P a p a z o g l u*, *Les cités macédoniennes à l' époque romaine* (σερβιστὶ), Σκόπια 1957, 107/8.

⁹ *BCH* 47 (1923) 181 [=SEG 2, 69, ἀρ. 395].

¹⁰ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 19 Ἰουλίου 1905 [=BCH 37 (1913) 202]. *BSA* 23 (1918/19) 70 κέ., ἀρ. 3. 5 [=SEG 1, 63 κέ., ἀρ. 272. 274]. *Μακεδονικά* 1 (1940) 465.

¹¹ Ἀδημοσίευτος ἐπιγραφή. Ἀντίγραφον αὐτῆς εὐρίσκεται εἰς χεῖρας τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Πέτσα.

¹² D. D e t s c h e w, *Annuaire Bibl. et Musée Plovdiv* 1940/41, 34 κέ.

¹³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 191. 984 [=CIL 3, 643].

μενοι δι' ἓν μόνον ἔτος.¹ Ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματός των πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων (*ἐπὶ ἱερέως ἢ ἱερητεύοντος*, *sacerdote ἢ sub sacerdote*)² καὶ ὁ τύπος *ἱερητέων τὸ β'* (= τὸ δεύτερον), τὸν ὁποῖον συναντῶμεν εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης,³ δὲν ἀφήνουν καμίαν ἀμφιβολίαν περὶ αὐτοῦ. Μερικῶν μάλιστα ἱερέων ὀρίζεται ἐπακριβῶς τὸ ἔτος τῆς ἱερωσύνης, ὡς ἐπὶ ἱερέως *Μ. Οὐητίου Πρόκλου ἔτους βκσ'*,⁴ *ἱερασαμένην θεᾶς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας ἐν τῷ ζϑτ' ἔτει*,⁵ *ἔτους κρ'* (;) *ἱερητεύοντος Νεικά(ν)-δρου τοῦ [Δ]ημητρίο[υ]*,⁶ ὅλων δὲ τῶν ἱερέων τοῦ θεοῦ Φούλβου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν εἶναι καθωρισμένον (ἀπὸ τοῦ 206 - 269 μ. Χ.).⁷ Τοῦτο ἰσχύει διὰ τοὺς ἱερεῖς τῆς τοπικῆς αὐτοκρατορολατρείας, καθὼς καὶ διὰ τοὺς ἱερεῖς τῶν κατὰ τόπους θεοτήτων, διὰ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑπηκόων πόλεων, ὅπως καὶ διὰ τοὺς τῶν ρωμαϊκῶν ἀποικιῶν. Ὁ τύπος *ἱερεὺς διὰ βίου ἢ ἱερώμενος διὰ βίου*⁸ εἶναι τιμητικὸς τίτλος, διδόμενος (ἄγνωστον ὑπὸ ποίας συνθήκας) εἰς ὠρισμένους ἱερεῖς καὶ δὲν πρέπει ἐξ αὐτοῦ μόνον νὰ συναγάγωμεν ὅτι αὐτοὶ τοῦλάχιστον ἦσαν ἰσόβιοι. Τὸν τιμητικὸν τίτλον *διὰ βίου* φέρει καὶ ἀρχιερεὺς τις τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, ὁ Κόιντος Ποπίλλιος Πύθων, τοῦ ὁποίου ἡ ἀρχιερωσύνη ἀποδεδειγμένως ἦτο αἰρετή, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων ἐπαρχιακῶν ἀρχιερέων.⁹ Οἱ ἱερεῖς ἠδύνατο νὰ ἐκλεγοῦν ἐπανειλημμένως· ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς παραδίδεται, ὅπως εἶδομεν, ὁ τύπος *ἱεριτεύων τὸ β'*. Ὁμοίως, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς, εἶχον καὶ αὐτοὶ τὸ δικαίωμα πρὸς τῆς ἱερωσύνης καὶ μετ' αὐτὴν ἢ καὶ ταυτοχρόνως νὰ λάβουν καὶ ἄλλα ἀξιώματα, ἱερατικά, πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀκόμη, ἢ λειτουργίας τῆς πόλεως. Ἔτσι ἱερεὺς τις τοῦ Διονύσου εἰς τὴν Θεσσαλονικὴν διετέλεσεν *ὕδροσκόπος* καὶ *ἔσχεν καὶ ἑτέρας ὑπηρεσίας*,¹⁰ ἄλλος εἰς τὴν

¹ Μόνον ἐξ ἐπιγραφῆς τῶν Στόβων γνωρίζομεν τινα «*ἱερασαμένην δαιώτατα ἔτεσιν ξ'*». REG 70 (1957) 112-117 καὶ 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

² CIL 3, 633, IV. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 61. 367. 861. 935 καὶ σ. 393 (ἀρ. 3). BSA 18 (1911/12) 148 κέ., ἀρ. 6. 8. 32. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268, ἀρ. 1. C h. E d s o n, Macedonia III, ἐνθ' ἀν. 154. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτέρω σ. 75, 10. 76, 8.

³ Βλ. ἀνωτέρω σ. 76, 8. Ὁμοίως ἡ ἀναφερομένη εἰς ἱερείαν τῆς Βεροίας φράσις: *ἱερασαμένην ἐν τῷ ζϑτ' ἔτι(ε)ι καὶ πάντα τὰ κάθακα ποιήσασαν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις παρὰ τὸν τῆς ἱερωσύνης χρόνον προδίδει αἰρετὴν ἱερωσύνην, ὄχι ἰσόβιον.*

⁴ Ἀ δημοσίευτος ἐπιγραφὴ Θεσσαλονίκης, βλ. ἀνωτ. σ. 75, 10.

⁵ REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6].

⁶ BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 32 [=Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 48].

⁷ Βλ. Π ε λ ε κ ἰ δ η, ἐνθ' ἀν. 68/9 καὶ Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 302/3.

⁸ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 61. [=SEG 12, 88, ἀρ. 316]. BCH 47 (1923) 181 [=SEG 2, 69, ἀρ. 395].

⁹ Βλ. Δ. Κανατσούλη. Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 54.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 386 [=C h. E d s o n, Macedonia III, ἐνθ' ἀν. 162].

ἰδίαν πόλιν ὑπῆρξεν ἐφήβαρχος τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ πολιτάρχης τὸ ἐπόμενον.¹ Εἰς τοὺς Φιλίππους εἰς flamen divi Augusti ὑπῆρξε pontifex, duovir iure dicundo καὶ quinquennalis.² Πολλοὶ λαμβάνουν ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἱερωσύνην καὶ τὴν ἀγωνοθεσίαν τῆς πόλεως ἢ τῆς θεότητος, εἰς τὴν ὑπερησίου τῆς ὁποίας εὐρίσκονται.³ Ὡς πρὸς τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας, καθ' ὃ ἠδύνατό τις νὰ γίνῃ ἱερεὺς, δὲν μᾶς παραδίδεται τι. Φαίνεται ὅμως ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις οἱ ἱερεῖς ἀνεδεικνύοντο εἰς νεαρὰν ἡλικίαν, μάλιστα οἱ ἱερεῖς τοῦ θεοῦ Φούλβου εἰς τὴν Θεσσαλονίκην συνήθως ἦσαν ἔφηβοι ἢ νέοι.⁴ Ἡ θέσις τοῦ ἱερέως, ὅπως καὶ τοῦ ἀρχιερέως, ἦτο ἐπίζηλος, δι' αὐτὸ καὶ κατελαμβάνετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἐκπροσώπων τῆς τοπικῆς ἀριστοκρατίας.⁵ Παραλλήλως καὶ αἱ ὑποχρεώσεις αὐτῶν ἦσαν σημαντικά. Πλὴν τῆς ἀγωνοθεσίας, τὴν ὁποίαν, ὅπως εἶδομεν, σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐλάμβανον καὶ ἡ ὁποία συνεπήγετο οὐχὶ ὀλίγας δαπάνας, οἱ ἱερεῖς ὄχι μόνον φροντίζον διὰ τὴν καλὴν συντήρησιν τοῦ ναοῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι ὑποβάλλονται εἰς διαφόρους δαπάνας ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θεοῦ, ἐνίοτε ὄχι εὐκαταφρονήτους. Ἔτσι ἄλλος κτίζει ναὸν καὶ τὸν ἀφιερώνει εἰς τὸν θεόν,⁶ ἄλλος ἐξοπλίζει τὸ ἱερὸν μὲ διάφορα ἐξαρτήματα⁷ καὶ ἄλλος προσφέρει ἀφιερώματα εἰς τὸν θεόν.⁸

Ἱερεῖς ἠδύναντο νὰ γίνονιν ὄχι μόνον οἱ πολῖται πόλεώς τινος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐγκατεστημένοι ἐν αὐτῇ ὡς μέτοικοι (*παροικοῦντες*). Οὕτως εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Καισαρειᾶς (ἀρχαία Αἰανή) μνημονεύεται ἱερεὺς τις καταγόμενος ἐκ Δολίχης τῆς Θεσσαλίας.⁹

Ἱερεῖς εἶχεν ὄχι μόνον ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ πᾶς λατρευτικὸς σύλλογος ἢ ἐπαγγελματικὸν σωματεῖον, ἀφιερωμένον εἰς τὴν λατρείαν θεότητός τινος,¹⁰

¹ Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἀν. 62/3, ἀρ. 19.

² BCH 62 (1938) 428, ἀρ. 9.

³ Βλ. π.χ. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 367. Π ε λ ε κ ί δ η 58, ἀρ. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 18. 20. 21. 25. Ἐπετηρ. Φιλολ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2.

⁴ Βλ. BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6. Π ε λ ε κ ί δ η 56 κέ., ἀρ. 9. 11. 14. 15. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 25. 26. Πρβ. L. R o b e r t, Hellenica 2 (1946) 41.

⁵ Μεταξὺ τῶν ἱερέων τῆς Θεσσαλονίκης π.χ. ἐμφανίζονται τὰ γνωστά ὀνόματα τῶν ἀριστοκρατικῶν τῆς οἰκογενειῶν, οἱ Κλαύδιοι (Π ε λ ε κ ί δ η 62, ἀρ. 24), οἱ Μαρεινιανοὶ (αὐτ. 56/7, ἀρ. 9. 62/3, ἀρ. 19), οἱ Στατεῖλιοι (αὐτ. 59, ἀρ. 14. 65, ἀρ. 23), οἱ Φλάβιοι Σεμπρόνιοι (αὐτ. 60/1, ἀρ. 15. 64, ἀρ. 20) κ.ά. Εἰς τὴν Βέροιαν ὁ πατὴρ τῆς ἱερείας τῆς Ἀρτέμιδος Ἀγροτέρας Λουκίας Αὐρηλιανῆς Ἀλεξάνδρου ὑπῆρξεν ἀρχιερεὺς καὶ ἀρχων τῆς πόλεως (BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6).

⁶ BSA 23 (1918/19) 86 κέ., ἀρ. 14. 21. BCH 53 (1929) 81 κέ., ἀρ. 5.

⁷ BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18 [=53 (1929) 82, ἀρ. 6].

⁸ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 128. BCH 53 (1929) 77/8, ἀρ. 2. SEG 2, 75, ἀρ. 436.

⁹ AE 1933, 44.

¹⁰ Περὶ τῶν ἱερέων αὐτῶν ἔγινε λόγος προηγουμένως εἰς τὸ πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 274 κέ.

καθώς και τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως.¹ Πολλὰ μάλιστα σωματεῖα ἠδύνατο νὰ ἔχουν τὸν αὐτὸν ἱερέα,² ὅπως και ὁ ἴδιος ἱερεὺς ἠδύνατο νὰ ὑπηρετῆ περισσότερους θεοὺς ταυτοχρόνως.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους, ὅπως εἶδομεν, ἀπονέμεται ὁ τιμητικὸς τίτλος «ἀξιολογώτατος», οἱ ἱερεῖς οὐδένα τοιοῦτον τίτλον φέρουν εἰς τὰ μνημεῖά των. Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι ἐνῶ ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ Φούλβου Κορνήλιος Φῆλιξ Μάρκελλος νέος εἰς τὸν βωμόν του οὐδένα τιμητικὸν τίτλον ἔχει, ὁ δμώνυμος πατήρ του τιτλοφορεῖται ἀξιολογώτατος ἀρχιερεὺς.³

3. Πλὴν τῶν ἱερέων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ ἐν τῷ ναῷ ἦσαν και οἱ νεωκόροι.⁴ Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ἦσαν ὑπηρεταὶ και βοηθοὶ τῶν ἱερέων, ἦσαν δηλ. τὸ κατώτατον προσωπικὸν τοῦ ναοῦ, τὸ ἀσχολούμενον κυρίως μὲ τὸν καθαρισμὸν και τὴν εὐπρέπειαν τοῦ ναοῦ, κατόπιν ὅμως, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, ὅπως φαίνεται και εἰς τὰς μακεδονικὰς ἐπιγραφάς, ἀπέβησαν αὐτοὶ και πρὸ πάντων οἱ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ἀρχινεωκόροι θρησκευτικοὶ ἄρχοντες, ὅπως και οἱ ἱερεῖς, οἱ δὲ λαμβάνοντες τὴν νεωκορίαν ἦσαν ἐξέχοντα και ἐπιφανῆ πρόσωπα τοῦ τόπου. Ἔτσι νεωκόρος τις τοῦ ἁγιοπάτου πατρ[ί]ου θεοῦ Καβεί[ου] ἐχημάτισε βουλευτῆς, ἐφήβαρχος και πολιτάρχης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην.⁵ Ὁ ἀρχινεωκόρος δὲ τοῦ θεοῦ Ἐρμανούβιδος ἀπὸ τὴν ἰδίαν πόλιν εἰς μνημεῖον, ἀνεγερθὲν πρὸς τιμὴν τῶν προέδρων λατρευτικοῦ συλλόγου, εἰς τὸν ὁποῖον και αὐτὸς ἀνήκεν, ἐμφανίζεται ὡς ἐπώνυμος ἄρχων αὐτοῦ.⁶ Ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῆς τοῦ ὀνόματός των πρὸς χρονολόγησιν διαφόρων πράξεων συνάγεται ὅτι και αὐτοὶ, ὅπως οἱ ἀρχιερεῖς και οἱ ἱερεῖς, ἦσαν αἰρετοὶ ἄρχοντες και δὴ ἐνιαύσιοι.

4. Ἄλλοι θρησκευτικοὶ ἀξιωματοῦχοι ἦσαν οἱ ἱεροφάνται. Ἐξ αὐτῶν γνωρίζομεν δύο ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην⁷ και ἓνα τοῦ κοινοῦ τῶν Μακεδόνων.⁸ Ὁ τελευταῖος δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἐδῶ. Οἱ δύο πρῶτοι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶχον σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τῶν Καβείρων.⁹

¹ ÖJh 1 (1898) 182, στ. 49/50.

² C h. E d s o n, Macedonica III, 159.

³ Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἐνθ' ἀν. 66/7, ἀρ. 25.

⁴ Περὶ τῶν νεωκόρων βλ. E. B e u r l i e r, Daremberg - Saglio 4, 55 κέ. ἐν λ. neocorus. K r i s t e r H a n e l l, RE XVI, 2422 κέ. ἐν λ. Neokoroi.

⁵ C h. E d s o n, ἐνθ' ἀν. Macedonica III, 192 κέ.

⁶ BCH 37 (1913) 94, ἀρ. 6: ἀρχινακοροῦντος.

⁷ Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ, Ἀλήθεια 23 Σεπτεμβρίου 1906, ἀρ. 2 (βλ. και Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων, Μακεδονικά 3 (1953-55) 83 κέ., ἀρ. 9. Δ ἡ μ ῖ τ σ α, ἀρ. 441 και 752 (βλ. και D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἀν. 40/1, ἀρ. 52 και 75, ἀρ. 117).

⁸ βλ. Δ. Κ α ν α τ σ ο ὑ λ η, ἐνθ' ἀν. 79 κέ., ἀρ. 5.

⁹ D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἀν. Π ε λ ε κ ῖ δ η 49, σημ. 2 και 55,

Δ. *Περὶ τῆς λατρείας.* Οἱ θεοί, εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων εὐρίσκοντο οἱ ἀνωτέρω ἱερεῖς, δὲν ἦσαν οἱ μόνοι, οἱ ὁποῖοι ἔλατρεύοντο κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους εἰς τὴν Μακεδονίαν. Πλὴν τούτων συναντῶμεν καὶ ἄλλους θεοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πανθέου, καθὼς καὶ ξενικὰς θεότητας, ὡς θρησκευτικὰς, ἀσιατικὰς, αἰγυπτιακὰς καὶ ρωμαϊκὰς. Ἡ λατρεία ξένων θεῶν εἶχεν ἀρχίσει νὰ εἰσδύῃ εἰς τὴν Μακεδονίαν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς ἀκόμη χρόνους, κατὰ τὴν ρωμαϊκὴν δὲ ἐποχὴν, ὅποτε ἡ Μακεδονία εἰς τὸ τεράστιον ρωμαϊκὸν κράτος ἀπετέλει τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, ἡ ξενικὴ ἐπίδρασις κατέστη ἀκόμη μεγαλύτερα. Τὸ περὶ τῆς μακεδονικῆς λατρείας θέμα εἶναι ἀρκετὰ ἐκτεταμένον καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον αὐτοτελοῦς μελέτης, ἀφοῦ ἄλλωστε ἡ ἀξιόλογος διατριβὴ τοῦ Werner Baege, *De Macedonia sacris* (Hale 1913), μετὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες ἔκτοτε ἤλθον εἰς φῶς, δὲν ἐπαρκεῖ πλέον. Δι' αὐτὸ ἐδῶ θὰ περιορισθῶ ἀπλῶς νὰ ἀπαριθμήσω τὰς θεότητας, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὴν Μακεδονίαν, καὶ νὰ σημειώσω τοὺς τόπους καὶ τὰς πόλεις, ἐνθα ἠσκειτο ἡ λατρεία αὐτῶν.

1. *Ζεὺς.* Ὁ ὕπατος τῶν θεῶν ἔλατρεύετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπως καὶ εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα. Μᾶς εἶναι δὲ γνωστὸς μὲ διάφορα ἐπίθετα ὡς *Ζεὺς Ὑψιστος*,¹ *Μέγιστος*,² *Ὀλύμπιος*,³ *Ἐλευθέριος*,⁴ *Ἀγοραῖος* (μόνον εἰς τὴν Δερρῖοπον).⁵ Τὴν λατρείαν αὐτοῦ συναντῶμεν εἰς τὴν Ἐδεσσαν,⁶ τὴν Θεσσαλονίκην,⁷ τὴν Βέροϊαν,⁸ τὴν Ἀμφίπο-

σημ. 2. Ὅμοίως ὁ R o g e r, RA σειρ. 6η, 24 (1945) 42, ἀκολουθῶν ὑπόθεσιν τινα τοῦ L. Robert συνδέει τὸν ἱεροφάντην μὲ τὴν ἐπαρχιακὴν λατρείαν τῶν Καβείρων.

¹ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 6. 7. 38. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268 κέ., ἀρ. 1. 2. 14 (1931/32), παράρτ. 33. ΠΑΕ 1936, 67. Θρησκ. 6 (1935) 305. Μακεδονικά 2 (1941-52) 625, ἀρ. 55. 638, σημ. 2.— Μὲ τὸ ἐπίθετον Ὑψιστος ὁ Ζεὺς εἶναι γνωστὸς καὶ κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους (2ος π.Χ. αἰ.) ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Ἑορδαίας (ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 7, ἀρ. 3). Περὶ τοῦ Διὸς Ὑψίστου ἐν γένει βλ. A. D. N o c k, The Gild of Zeus Hypsistos ἐν Harv. Theol. Review 29 (1936) 55 κέ.

² Μακεδονικά 1 (1940) 491.

³ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁴ C h. E d s o n, Macedonia II ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 51 (1941) 132.

⁵ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 279. V u l i c', Une inscription grecque de Macédoine ἐν Mélanges G. Glotz 2 (1932) 871/72. Spomenik 98 (1941-48) 182, ἀρ. 384. Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν τὸν 5ον ἢ τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα μᾶς εἶναι γνωστὸς καὶ ὡς Ζεὺς ἑρκειος πατρώϊος καὶ Ζεὺς κησίος (Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 912. Βλ. καὶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), παράρτ. 36), ὅχι ὅμως καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους.

⁶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 6. 7. 38. Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 268 κέ., ἀρ. 1. 2.

⁷ Ἀθηνᾶ 15 (1903) 46, ἀρ. 14 [=C h. E d s o n, Macedonia III, ἐνθ' ἄν. 187, 17]. C h. E d s o n, Macedonia II, ἐνθ' ἄν. 132. Βλ. καὶ M a c d o n a l d, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection 1, 367.

⁸ IG III, 1, 129. Πρὸς τιμὴν τοῦ Διὸς ἐτελοῦντο ἐν Βεροίᾳ Ὀλύμπια.

λιν,¹ τὴν Πύδναν,² τὴν Λυχνιδόν,³ τοὺς Στόβους,⁴ τὴν Σκύδραν,⁵ τὴν Ἐλιμιῶτιν,⁶ τὴν Ἑορδαίαν,⁷ τὴν Λυγκησιίδα,⁸ τὴν Δερροίον,⁹ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σημ. Καβάλας,¹⁰ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων¹¹ καὶ ἀλλαχοῦ.¹²

Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας (Φίλιπποι) ἢ ὅπου οἱ θρησκευόμενοι εἶναι Ρωμαῖοι, ἐμφανίζεται ὁ πρὸς τὸν Δία ταυισθεὶς ῥωμαϊκὸς θεὸς Iuppiter ὡς Iuppiter Optimus Maximus¹³ ἢ I. Fulmen¹⁴ ἢ I. Fulmen Conservator¹⁵ καὶ ἐνίοτε ἐκ τοῦ τόπου, ὅπου λατρεύεται, I(iuppiter) O(ptimus) M(aximus) E(terpancus)(:).¹⁶ Ἄλλοτε ἐμφανίζεται συνδεδεμένος μετὰ ἄλλας θεότητες, ὅπως εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὁ Ἐλευθέριος Ζεὺς μετὰ τὴν Ρώμην,¹⁷ εἰς τοὺς Στόβους ὁ Ζεὺς Ὀλύμπιος βασιλεὺς μετὰ τὴν Ἥραν βασιλίαν (sic) καὶ τὸν σωτῆρα Ἀπόλλωνα,¹⁸ εἰς τὰς Ἀλκομενάς μετὰ τὴν Ἥραν,¹⁹ εἰς τὴν Λυγκησιίδα μετὰ τὸν Ἡρακλῆ καὶ τὸν Ἀσκληπιόν,²⁰ εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ Iuppiter Fulmen μετὰ τὸν Mercurius καὶ τὸν Myndrytus.²¹ Ὁ Θεὸς Ὑψιστος,²² ὅστις ἐνίοτε ταυτίζεται μετὰ τὸν Δία Ὑψιστον, εἶναι ὁ ἐβραϊκὸς Ἰαβὲ (Ἰεχωβά) καὶ προῆλθεν ἐκ σημιτικῆς ἐπιδράσεως, δὲν φαίνεται

¹ C. Friedrich, Aus Philippi u. Umgebung ἐν Ath. Mitt. 33 (1908) 43(;) W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 19.

² Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 625, ἀρ. 55.

³ Spomenik 75 (1933) 58, ἀρ. 176.

⁴ ÖJh, ἐνθ' ἄν.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 126.

⁶ Ἀρχ. Δελτ. 14 (1931/32), παρὰρτ. 33 [= AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 8, ἀρ. 10]. Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 638, σημ. 2.

⁷ Μακεδονικά 1 (1940) 491.

⁸ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 A. Spomenik 98 (1941 - 48) 10/1, ἀρ. 20.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 279. Vulić, ἐνθ' ἄν. Spomenik, ἐνθ' ἄν. ἀρ. 384.

¹⁰ Θρακικά 6 (1935) 305.

¹¹ H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 97 κέ., ἀρ. 341. 342. 361a. 408. 409. 526. 530. 531. 613. 710 - 712.

¹² Spomenik 75 (1935), ἀρ. 124. 153.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 941. 1017 [= Heuzey - Daumet, Mission 144, ἀρ. 74 = CIL 3, 638]. Ath. Mitt. 27 (1902) 312, ἀρ. 20. RHR 86 (1922) 122/23. BCH 57 (1933) 281 καὶ 335/36, ἀρ. 8. Spomenik 75 (1933), ἀρ. 81 [= REG 47 (1934) 31/2, σημ. 3]. 176. 98 (1941 - 48) 10/1, ἀρ. 20.

¹⁴ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25.

¹⁵ Collart, Philippes 394, σημ. 3.

¹⁶ BCH 47 (1923) 57 κέ., ἀρ. 15.

¹⁷ Ch. Edson, Macedonia II ἐν Harv. Stud. in the Cl. Phil. 51 (1941) 132.

¹⁸ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

¹⁹ Vulić, ἐνθ' ἄν. στ. 11/2.

²⁰ Ἀθηνᾶ, ἐνθ' ἄν.

²¹ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25.

²² Δήμιτσα, ἀρ. 923. BCH 37 (1913) 100, ἀρ. 8. Ἀδημοσίετος ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς πόλεως. Βλ. ἀνωτέρω σ. 75, σημ. 10.

ὅμως ὅτι πάντοτε οἱ λατρεύοντες αὐτὸν ἦσαν ἐκ τῶν ἐγκατεστημένων εἰς μακεδονικὰς πόλεις Ἰουδαίων.

2. **Ἦρα.** Ἡ λατρεία τῆς Ἦρας ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν,¹ τὰς Ἀλκομενάς τῆς Δερριόπου,² τοὺς Φιλίππους³ καὶ τοὺς Στόβους⁴ εἰς τοὺς τελευταίους ἢ θεὰ παρίσταται μαζί μὲ τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλωνα.

3. **Ποσειδῶν.** Ἐμφανίζεται εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων,⁵ εἰς ἓν ἀνάγλυφον τῆς λυγκησιτικῆς Ἡρακλείας⁶ καὶ εἰς νομίσματα τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς Πέλλης καὶ τῆς Κασσανδρείας,⁷ μαζί δὲ μὲ τὴν Ἀμφιτρίτην ἄπαξ εἰς ἐλιμιωτικὴν ἐπιγραφὴν.⁸

4. **Ἀθηνᾶ** (Minerva). Ἀπαντᾷ εἰς τὸ Δῖον,⁹ τὴν Πέλλαν,¹⁰ τὴν Θεσσαλονίκην,¹¹ εἰς πόλιν τῆς Μαιδικῆς παρὰ τὸ σημ. Sveti Vrac',¹² εἰς τὴν Λυγκησίδα,¹³ τὴν Βοττιαίαν,¹⁴ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων,¹⁵ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τοὺς Φιλίππους.¹⁶

5. **Ἀπόλλων.** Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ἀρκετὰ διαδεδομένη εἰς τὴν Μακεδονίαν. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Δερριόπον (Πορίλαπος),¹⁷ τὴν Ἐλιμιῶτιν,¹⁸

¹ BCH 55 (1931) 181, ἀρ. 9: Νέ[α] Ἦρα, δηλ. ἡ ὡς νέα Ἦρα τιμωμένη σύζυγος τοῦ Ἀδριανοῦ Σαβίνα.

² Vulic', Mélanges G. Glotz 2 (1932) 871/72.

³ P. Collart, Philippes 395. BCH 62 (1938) 412/13, ἀρ. 4: Iunoni coniu-gali Sabina[e]. Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 123 - 25.

⁴ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁵ BCH, ἔνθ' ἀν. 476: Neptuno deo et sacris Dioscuris.

⁶ Δ ή μ ι τ σ α, σ. 263.

⁷ B. Head, Ἱστορία τῶν νομισμάτων (μετάφρ. Ἰ. Σβορώνου) 1, 283. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 363. H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 66, ἀρ. 202. 203. II, 53, ἀρ. 10. 11. Βλ. καὶ W. Baegle, ἔνθ' ἀν. 24.

⁸ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 39.

⁹ Γ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀν. 13, ἀρ. 6. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 361.

¹⁰ Head, ἔνθ' ἀν. 312 (Ἀθηνᾶ Ἀλκίς). Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 128. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Λιβίου 42, 51 ὑπῆρχεν εἰς τὴν Πέλλαν κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περσέως ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς.

¹¹ Macdonald, ἔνθ' ἀν. 367, ἀρ. 15.

¹² Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 449.

¹³ BCH 17 (1893) 635.

¹⁴ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 68, ἀρ. 209. 210.

¹⁵ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 94 κέ., ἀρ. 322. 334. 343-346. 364-365a. 402. 410 - 414a. 440. 441. 492. 493. 494. 511. 533-546. 615-630. 713-719 κ.ά.

¹⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 940. 1018 (1097). RHR 86 (1922) 129. BCH 55 (1931) 501. 59 (1935) 175, ἀρ. 1 καὶ πιν. VII. Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 395-97.

¹⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 276. 277.

¹⁸ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 38. Βλ. καὶ P. Papageorgiu, Berl. phil. Wochenschr. 21 (1901) 1566.

τήν Θεσσαλονίκη, ¹ τήν Βέροια, ² τήν Βάλλαν, ³ τήν Πέλλαν, ⁴ τήν λυγκηστικήν Ἡράκλειαν, ⁵ τοὺς Στόβους, ⁶ τήν Ἀμφίπολιν ⁷ καὶ τοὺς Φιλίππους. ⁸ Εἰς τοὺς Φιλίππους ὁ Ἀπόλλων εἶχε ταυτισθῆ μετὸν θρησκικὸν θεὸν Ἡρώα, ⁹ εἰς τὴν αὐτὴν δὲ πόλιν ¹⁰ καὶ τὴν Θεσσαλονίκη ¹¹ μετὸν Ὄρον-Ἀρφοκράτην. Καλεῖται *Σωτήρ*, *Πύθιος* καὶ ἐκ θρησκικῆς ἐπιδράσεως *Ἐτευδανῖσκος* (ἢ *Ἐτευδανός*) ¹² καὶ συλλατρεύεται μετ' ἄλλων θεῶν, τοῦ Διός, τῆς Ἡρας, τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῆς Ἀρτέμιδος. ¹³ Πρὸς τιμὴν του τελοῦνται πυθικοὶ ἀγῶνες εἰς τὴν Θεσσαλονίκη καὶ τὴν Ἀμφίπολιν. ¹⁴

6. *Ἄρτεμις* (Diana). Πολὺν περισσώτερον διαδεδομένη εἰς τοὺς φιλοκυνηγοὺς Μακεδόνας ἦτο ἡ λατρεία τῆς Ἀρτέμιδος. Τὴν συναντῶμεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκη, ¹⁵ τὴν Ἀμφίπολιν, ¹⁶ τὴν Βέροια, ¹⁷ τὴν Σκύδραν (Ἡμαθία), ¹⁸

¹ IG VII, 1856. Δήμιτσα, ἀρ. 373 [=Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 57, σημ. 7]. 563. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 39. Εἰς τὰς ἐπιγραφὰς ταύτας μνημονεύονται μόνον τὰ εἰς τὸν Ἀπόλλωνα ἀφιερωμένα *Πύθια* τῆς Θεσσαλονίκης, ὅχι ὁ θεός. Περὶ τῶν Πυθίων αὐτῶν βλ. O. T a f r a l i, Thessalonique des origines κλπ. 37 καὶ Πελεκίδη 34 κέ., ἔνθα καὶ πλούσιαι παραπομπαὶ εἰς τὰς πηγὰς.

² BSA 18 (1911/12) 144/45, ἀρ. 3. M. Ἀνδρονίκοῦ, Ἀρχαῖαι ἐπιγραφαὶ Βεροίας 24, ἀρ. 2 καὶ πιν. II, 1 [=SEG 12, 92, ἀρ. 332].

³ Δήμιτσα, ἀρ. 212.

⁴ M a c d o n a l d, ἔνθ' ἀν. 363.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 248

⁶ ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8.

⁷ H e a d - Σ β ο ρ ὄ ν ο ῦ, ἔνθ' ἀν. 283. ÖJh 1 (1898) 180, στ. 49/50. Πρβ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 867, ἔνθα μνημονεύεται ὁ μὴν Ἀπελλαῖος, ὡς καὶ τὰ ὀνόματα Ἀπολλώνιος καὶ Ἀπολλωνία.

⁸ Εἰς τοὺς Φιλίππους ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπαντᾷ καὶ κατὰ τὴν προϋπομαϊκὴν ἐποχὴν. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 1066 (:). BCH 60 (1936) 37, ἀρ. 1. P. C o l l a r t, ἔνθ' ἀν. 182, 5.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 1065: Ἡρωὶ Ἀπόλλωνι (κατὰ διόρθωσιν τοῦ K a z a r o w, RE Supplb. III, 1141).

¹⁰ BCH 53 (1929) 77/8, ἀρ. 2.

¹¹ Ἀδικοσιεύτος ἐπιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης, ἀποκειμένη εἰς τὸ Μουσεῖον αὐτῆς ὑπ' ἀρ. 1953: *Εἴσιδι, Ὄρωι Ἀπόλλωνι Ἀρφοκράτη, θεοῖς συννάοις καὶ συνβόμοις.*

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 276. 277. ÖJh 28 (1933) 137, ἀρ. 8. Πελεκίδη 39.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 212. BSA, ἔνθ' ἀν. 144/45, ἀρ. 3.

¹⁴ ÖJh 1 (1898) 180, στ. 49/50. Βλ. καὶ ἀνωτέρω ὑποσημείωσιν 1.

¹⁵ M a c d o n a l d, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection 1, 367.

¹⁶ M a c d o n a l d, ἔνθ' ἀν. 276 κέ. (Ἄρτεμις Ταυροπόλος). Βλ. W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 56 κέ.

¹⁷ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 36. REG 15 (1902) 142 [=BSA 18 (1911/12) 148, ἀρ. 6]. BSA, ἔνθ' ἀν. 139 κέ., ἀρ. 2.

¹⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 125. 126 (Βλ. καὶ BCH 47 (1923) 182, ἀρ. 29). BCH, ἔνθ' ἀν. 182, ἀρ. 30 [=SEG 2, 69, ἀρ. 396].

τὴν Πέλλαν,¹ τὸ Δῖον,² τὴν Βάλλαν,³ τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν τῶν,⁴ τὴν λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν,⁵ τοὺς Στόβους,⁶ τὴν Κολόβαισαν,⁷ τὴν Δερρόιοπον ἐν γένει,⁸ τὴν Δασσαρητίαν,⁹ τὴν Ἐλιμιῶτιν,¹⁰ τὴν Ὁρεστίδα,¹¹ τὴν Ἐορδαίαν,¹² τὴν Ἀλμωπίαν,¹³ τὴν Ἀκτὴν (Ἄθως)¹⁴ κ. ἄ., καθ' ὅλην δηλ. τὴν ἔκτασιν τῆς ρωμαϊκῆς Μακεδονίας. Εἰς τὰς λατινοφώνους κοινότητας τῆς Μακεδονίας ἐταυτίσθη μὲ τὴν ρωμαϊκὴν θεὰν Diana, ὅπου δὲ ὑπῆρχον θρακικοὶ πληθυσμοὶ καὶ μὲ τὴν θρακικὴν θεὰν Βενδῖν (ὄν. Βενδῖς).¹⁵ Ἡ Ἄρτεμις (Diana) καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἔχει διάφορα ἐπίθετα· εἰς τὴν Βέροϊαν, τὴν Σκύδραν καὶ τὴν Ἀκτὴν, ὅπου φαίνεται ὅτι ἐλατρεύετο ὡς προστάτις τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν ποιμένων, φέρει τὴν ἐπὶ κλησιν Ἀγροτέρα,¹⁶ εἰς τοὺς Φιλίππους καλεῖται Diana Lucifera (= Ἄρτεμις Φωσφόρος) καὶ Diana Minervia,¹⁷ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν Ἄρτεμις Ταυροπόλος¹⁸ καὶ ἀλλαχοῦ φέρει διάφορα τοπικὰ προσωνύμια, π.χ. εἰς τὴν Βέροϊαν, Σκύδραν, καὶ Φιλίππους Γαζωρία ἢ Γαζωρεῖτις,¹⁹ εἰς τὴν Σκύδραν δὲ καὶ Βλουρεῖτις,²⁰ εἰς τὴν Δασσαρητίαν Σιβοννική²¹ καὶ εἰς τὴν λυγκηστικὴν Ἡράκλειαν, τὴν Κο-

¹ De la coulouche, Arch. miss. scient. 143. Δήμιτσα, σ. 104.

² Βλ. W. Baegle, ἔνθ' ἄν. 52.

³ Μακεδονικά 1 (1940) 490.

⁴ CIL 3, 636. 14206, 13. BCH 24 (1900) 313, ἀρ. 3. 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. 57 (1933) 281 καὶ 331/32, ἀρ. 7. 441. P. Collart, ἔνθ' ἄν. 442, 3. Βλ. καὶ Ch. Picard, RHR 66 (1922) 159. 172.

⁵ Δήμιτσα, ἀρ. 229 [=L. Robert, Hellenica 1 (1940) 76]. Spomenik, 75 (1933) 13, ἀρ. 20.

⁶ Spomenik 75 (1933) 26, ἀρ. 70. 77 (1934) 41, ἀρ. 20. REG 70 (1957) 113 καὶ 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

⁷ Spomenik 77 (1934) 56, ἀρ. 58. Βλ. καὶ L. Robert, ἔνθ' ἄν. 71 καὶ REG 71 (1958) 268.

⁸ Spomenik 18 (1941-48) 170, ἀρ. 354 (Περίλαπος).

⁹ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54.

¹⁰ P. Pageorgiu, Berl. phil. Wochenschr. 21 (1901) 700.

¹¹ Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 442, ἀρ. 31.

¹² Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 435, ἀρ. 18.

¹³ Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἄν. 456, ἀρ. 59.

¹⁴ Δήμητσα, ἀρ. 780.

¹⁵ BCH 24 (1900) 307. P. Collart, Philippos 430 κέ.

¹⁶ Δήμητσα, ἀρ. 125. 780. BSA 18 (1911/12) 148 κέ., ἀρ. 2. 6.

¹⁷ BCH 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. 57 (1933) 331/32, ἀρ. 7.

¹⁸ Βλ. π.χ. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 1, 366 κέ.

¹⁹ CIL 3, 14206, 13. Δήμητσα, ἀρ. 125. 126. SEG 2, 69, ἀρ. 396. Τὸ ὄνομα προέρχεται ἐκ τῆς Γαζώρου τῆς Ὀδομαντικῆς (ἢ Ἡδωνίδος). Τὸ ἐθνικὸν Γαζωρία σφύζεται καὶ εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Σερρῶν (Ἄγιος Ἀθανάσιος), RA σειρ. 6, τόμ. 24 (1945) 45/6.

²⁰ Δήμητσα, ἀρ. 125. Βλ. καὶ Ph. Petsas, BCH 81 (1957) 387 κέ.

²¹ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 450, ἀρ. 54.

λόβαισαν καὶ τοὺς Στόβους Ἐφεσία,¹ εἰς δὲ τὴν Δερριόπον ἐν γένει καὶ Κυν[άγωγος].²

Ἄξιον παρατηρήσεως εἶναι ὅτι εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἑλιμιώτιδος συσχετίζεται μὲ τὴν θεὰν Μᾶν³ καὶ εἰς ἄλλην τῶν Φιλίππων μὲ τὴν Μίνερνα: Deana Minervia,⁴ μὲ καμίαν δὲ ἀπὸ τὰς θεότητας δὲν ἐμφανίζεται μαζί. Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Δερριόπου παρουσιάζεται ὡς προστάτις (πατρώνισσα) τοῦ παρθενικοῦ καὶ συζυγικοῦ βίου.⁵

Ὁ προσφιλὴς ὁμοῦ θεὸς τῶν Μακεδόνων, ὅστις ἐθεωρεῖτο ἀπ' αὐτοὺς καὶ θεὸς πατρῶος, ἦτο

7. ὁ Ἡρακλῆς (Hercules). Ἡ λατρεία του ἦτο λίαν διαδεδομένη,⁶ πρᾶγμα ποὺ μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν πόλεων, ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα του (Ἡράκλειον Πιερίας, Ἡράκλεια Λυγκηστίδος, Ἡράκλεια Σιντικῆς). Τὸν συναντῶμεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην,⁷ τὴν Ἀμφίπολιν,⁸ τὴν Ἐδεσσαν,⁹ τὸ Κίτιον (:),¹⁰ τὴν Σκύδραν,¹¹ τὰς Φυλακὰς τῆς Πιερίας,¹² τὴν Αἰανὴν¹³ καὶ ἐν γένει εἰς τὴν Ἑλιμιῶτιν,¹⁴ εἰς τὴν Ἐορδαίαν,¹⁵ τὴν Ὀρεστίδα,¹⁶ τὴν Λυγκηστίδα,¹⁷ τὴν Δασσαρητίαν (Λυχνιδός),¹⁸ τοὺς Στόβους,¹⁹ τὴν Δερριόπον,²⁰ τοὺς Φιλίππους,²¹ εἰς τὴν πέραν τοῦ Στρουμόνος μακεδονικῆν

¹ Spomenik 75 (1933) 13 κέ., ἀρ. 20. 70. 77 (1934) 41, ἀρ. 20. L. Robert, Hellenica 1 (1940) 71 καὶ REG 71 (1958) 268. Εἰς τοὺς Στόβους καλεῖται καὶ Ἄρτεμις Λοχία, REG 70 (1957) 113 καὶ 71 (1958) 266, ἀρ. 303.

² Spomenik 98 (1941-48) 170, ἀρ. 354.

³ P. N. Parageorgiu, Berl. Phil. Wochenschr. 21 (1901) 700.

⁴ BCH 47 (1923) 64 κέ., ἀρ. 24. Βλ. P. Collart, Philippes 443.

⁵ Spomenik 98 (1941-48) 170, ἀρ. 354.

⁶ Βλ. Gruppe, RE Supplb. III, 952 κέ.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 596. Ἀθηνᾶ 15 (1903) 45, ἀρ. 12.

⁸ Head-Σβορόβου, ἔνθ' ἀν. 283. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 198.

⁹ Ath. Mitt. 27 (1902) 311, ἀρ. 18.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 18. Βλ. καὶ ἀρ. 291.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 123. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἀν. 191.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 207. ¹³ AE 1933, 44.

¹⁴ BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 31. BCH 79 (1955) 274.

¹⁵ ΠΑΕ 1912, 241 [= AE 1912, 267. Βλ. καὶ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 13]. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 434, ἀρ. 13

¹⁶ Δήμιτσα, σ. 240 κέ. 254 κέ. (Βλ. καὶ Ἀθηνᾶ, ἔνθ' ἀν. 443). AE 1933, 45 (Οἰνὴ Καστορίας).

¹⁷ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 Α (ἀνάγλυφον, εἰκονίζον τὸν Δία, τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀσκληπιόν) 439, ἀρ. 25 (ἀνάγλυφον Ἡρακλέους καὶ Ἐρμοῦ). Spomenik 98 (1941-48) 10, ἀρ. 19: Herculi. ¹⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 335.

¹⁹ Spomenik 75 (1933) 26, ἀρ. 58. Βλ. καὶ REG 47 (1934) 31.

²⁰ Heuzey, Mission ἀρ. 113 [= Δήμιτσα, ἀρ. 284]. BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [= SEG 2, 75, ἀρ. 436].

²¹ CIL 3, 633, I, 1. 9-10. Βλ. καὶ Δήμιτσα, ἀρ. 934. C. Friedrich, Ath. Mitt. 33 (1908) 39 καὶ P. Collart, Philippes 401, 5 καὶ 414, 1.

περιοχὴν³ καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων.⁴ Αἱ ἐπωνυμίαι τοῦ Ἡρακλέους εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦσαν: Ἄρητος ἐν Ἐδέσση,⁵ Καλλίνικος ἐν Κιτίῳ(·),⁶ Προπύλαιος ἐν Ἐλιμιώτιδι,⁷ Μέγιστος ἐν Λασσαρητία καὶ Δερριόπῳ (Ρέσσοβα),⁸ Συγκ[ατάγωγος:] ἐν Στόβοις,⁹ Πατρῶος ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ σημ. Δοξάτου,¹⁰ Κύριος ἐν Δράμῃ¹¹ καὶ Κυναγίδας (Κουναγίδας) ἐν Πιερίᾳ, Ἐμιώτιδι καὶ Δερριόπῳ,¹² ἐκ δὲ τοῦ τόπου τῆς λατρείας καὶ Ἐδεσσαῖος.¹³ Ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Ἡρακλῆς εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν προστάτης τῶν ἀπελευθέρων¹⁴ καὶ τῶν κυνηγῶν (Κυναγίδας). Εἰς τὴν λατρείαν παρουσιάζεται συνδεδεμένος καὶ μὲ ἄλλας θεότητας, μὲ τὸν Δία, τὸν Ἐρμῆν, τὸν Ἀσκληπιὸν καὶ πρὸ πάντων μὲ τὸν Διόνυσον (Liber et Libera).¹⁵

Ἄλλος θεὸς προσφιλῆς εἰς τοὺς Μακεδόνας, θεωρούμενος καὶ αὐτὸς πατρῶος θεός, ἦτο

8. ὁ Διόνυσος (Βάκχος) μετὰ τῆς ἀκολουθίας του. Ἡ λατρεία τούτου, ὡς γνωστὸν, διεδόθη καὶ εἰς τὴν Νότιον Ἑλλάδα ἐκ τῶν βορείων περιοχῶν. Εἰς τὴν Μακεδονίαν μᾶς εἶναι γνωστὸς ἐκ πλήθους ἐπιγραφῶν καὶ

³ Δήμιτσα, ἀρ. 1064. 1085. Μερτζίδη, Οἱ Φίλιπποι, Κωνσταντινούπολις 1897, ἀρ. 8. BCH 47 (1923) 75, ἀρ. 33 (·).

⁴ H. Gaebler, ἐνθ' ἀν. 135 κέ., ἀρ. 549. 721.

⁵ Ath. Mitt. 27 (1902) 311, ἀρ. 18, στ. 4. Βλ. καὶ Gruppe, ἐνθ' ἀν. 1001.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 18 (291). Βλ. καὶ Gruppe, ἐνθ' ἀν. 1002.

⁷ BCH 79 (1955) 274. Βλ. καὶ REG 69 (1956) 136, ἀρ. 147. Τὸ ἐπίθετον Προπύλαιος διὰ τὸν Ἡρακλέα ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτός τῆς Μακεδονίας.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 284. 335.

⁹ Sromenik, ἐνθ' ἀν. Βλ. καὶ L. Robert, REG 47 (1934) 31.

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 1085. Μερτζίδη, ἐνθ' ἀν.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 1064: Κυρίῳ Ἡρωὶ Ἡρακλ[εῖ]. Ἴσως ἔχει σχέσιν μὲ τὸν θρακικὸν θεὸν Ἡρωα.

¹² Δήμιτσα, ἀρ. 207 (Βλ. καὶ P. Rousset, REG 27 (1914) 455). BCH 47 (1923) 291, ἀρ. 1 [=SEG 2, 75, ἀρ. 436]. AE 1933, 44. Τὸ ἐπίθετον τοῦ Ἡρακλέους «Κυναγίδας» ἐν Μακεδονίᾳ εἶναι γνωστὸν καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 68 (διόρθωσις τῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ C h. E d s o n, The Antigonides, Heracles and Beroia ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 45 (1934) 231). ΠΑΕ 1912, 240 [=AE 1912, 267=1930, 181=SEG 1, 63, ἀρ. 267. Βλ. καὶ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 5, ἀρ. 6]. C h. E d s o n, Macedonica II ἐν Harv. Studies in the Cl. Philol. 51 (1941) 125/26. Βλ. καὶ Μακεδονικά τόμ. 4ος, 238 σημ. 7. 239, σημ. 14.

¹³ Ἡσύχιος ἐν λ. Ἐδεσσαῖος: ὁ Ἡρακλῆς ἐν Ἐδέσση.

¹⁴ Βλ. Δήμιτσα, ἀρ. 207. BSA 18 (1911/12) 184, ἀρ. 31. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 13 (Προσθήκη).

¹⁵ CIL 3. 633, I, 1. 9-10. Δήμιτσα, ἀρ. 1085. Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 A. 439, ἀρ. 25. BCH 47 (1923) 75, ἀρ. 33. P. Collart, Philippes 401, σημ. 5 καὶ 414, σημ. 1.

δὴ τῆς Θεσσαλονίκης,¹ τῆς Ἀμφιπόλεως,² τοῦ Δίου,³ τῶν Στόβων καὶ τῆς περιοχῆς τῶν,⁴ τῆς Βέροης,⁵ τῆς Ἀμφαξιτίδος,⁶ τῆς Ὀδομαντικῆς (Ν. Σκοπός),⁷ τῶν Φιλίππων καὶ τῆς περιοχῆς τῶν.⁸ Εἰς τὰς ρωμαϊκὰς ἀποικίας ἐταυτίσθη μὲ τὸν ρωμαϊκὸν θεὸν Liber (Pater),⁹ ὅστις μαζὶ μὲ τὴν Liberā καὶ τὴν Ceres ἀπετέλει τὴν τριάδα τῶν ἀγροτικῶν θεῶν τῆς Ρώμης, εἰς τὴν περιοχὴν δὲ ἐκείνην τῆς Μακεδονίας, ὅπου ὑπῆρχον θρακικοὶ πληθυσμοί, φέρει καὶ τὴν προσωνυμίαν Tasibastenus (Τασιβαστηνός)¹⁰ καὶ Ἀσδούλης ἢ Ἀσδούλητος.¹¹

Ἄλλοι ἑλληνικοὶ θεοὶ καὶ τοπικαὶ θεότητες ἀπαντοῦν σπανιότερον:

9. Ἀφροδίτη. Θεσσαλονίκη,¹² Βέροια,¹³ λυγκηστικὴ Ἡράκλεια,¹⁴ Ἐλιμιῶτις,¹⁵ Ὀρεστίς¹⁶ καὶ Φίλιπποι.¹⁷ Ἐν Δίῳ τιμᾶται καὶ ἡ ἐν Σαμοθράκῃ λατρευομένη Ἀφροδίτη Καλιάς,¹⁸ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην δὲ ὡς Ἀφροδίτη

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 379. BCH 28 (1904) 229, ἀρ. 28. P. Collart, ἔνθ' ἀν. 414, σημ. 1. 415. Ch. Edson, Macedonia III, ἔνθ' ἀν. 154. 159. 162. 167/68. Βλ. καὶ Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ 1953/54, 227.

² Head - Σβόρωου, ἔνθ' ἀν. 283.

³ ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 36 κέ., ἀρ. 4. 5. 7.

⁴ ÖJh 26 (1930) 64 κέ. REG 47 (1934) 32. Spomenik 98 (1941 - 48) 57, ἀρ. 117.

⁵ RA σειρ. 6η, τόμ. 13 (1939) 250, ἀρ. 41.

⁶ H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 67, ἀρ. 207. 208.

⁷ ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 17, ἀρ. 10. Βλ. καὶ J. H. St. 61/2 (1941/42) 68 καὶ Ch. Edson, Macedonia III, ἔνθ' ἀν. 175.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 1043. 1058 [=BCH 47 (1923) 61, σημ. 1=CIL 3, 704]. 1060. 1063 καὶ 1101 [=BCH 21 (1897) 532]. 1104. BCH 24 (1900) 304/5, ἀρ. 1 [=18 (1894) 445]. 312, ἀρ. 4. 317. 47 (1923) 75, ἀρ. 33. 62 (1938) 431, ἀρ. 11. P. Collart, ἔνθ' ἀν. 399, σημ. 7. 414, σημ. 1. 415, σημ. 4. Περὶ τῆς λατρείας ἐν γένει τοῦ Διονύσου εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Παγγαίου βλ. P. Perdrizet, Cults et mythes du Pangée 83 κέ. Ch. Picard, RHR 86 (1922) 137 κέ.

⁹ Δήμιτσα, ἀρ. 1058. BCH 24 (1900) 312, ἀρ. 4. ÖJh 26 (1930) 68/9. P. Collart, ἔνθ' ἀν. 399, σημ. 7. 414, σημ. 1. 415, σημ. 4. ΑΕ 1948/49, Ἀρχ. Χρον. 37 κέ., ἀρ. 5. 7.

¹⁰ BCH, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 4. 5 [=Δήμιτσα, ἀρ. 1058]: Liber Pater Tasibastenus. Βλ. Preller - Robert, Griech. Mythol. I⁴, 697, 2. Kazarow, RE 2R IV, 2461, ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

¹¹ Ath. Mitt. 21 (1896) 100/1, ἀρ. 6. Βλ. καὶ G. Kazarow, RE VI, 490. Περὶ τῆς ἔτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. Detschew, Zeitschr. f. Slav. Phil. IV, 381.

¹² BCH 23 (1899) 341, 2. Μακεδονικά 1 (1940) 465. L. Robert, Hellenica 2 (1946) 133, ἀρ. 42 [=Arch. Anzeig. 57 (1942) 163].

¹³ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 159, ἀρ. 21 (;).

¹⁴ Spomenik 77 (1934) 34, ἀρ. 6. Βλ. καὶ REG 66 (1953) 147, ἀρ. 107.

¹⁵ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 446, ἀρ. 4. ΠΑΕ 1936, 73.

¹⁶ ΠΑΕ 1938, 64, ἀρ. 3 (;).

¹⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 998. 999 [=CIL 3, 641]. 1042. RHR 86 (1922) 132 (Βλ. καὶ P. Collart, Philippes 448, σημ. 2).

¹⁸ IG XII, 8, 233.

*Ομόνοια.¹ *Ερως (Amor, Cupido). Διον,² Φίλιπποι.³

10. *Ερμής (Mercurius). Θεσσαλονίκη,⁴ Βέροια,⁵ *Αμφίπολις,⁶ λυγκηστική *Ηράκλεια,⁷ *Εορδαία,⁸ *Ορρεστίς,⁹ Φίλιπποι.¹⁰

11. *Αρης. Βέροια (ἔδρα τοῦ κοινοῦ),¹¹ Φίλιπποι.¹² Εἰς τοὺς Φιλίππους συνδέεται κατὰ θρακικὴν ἐπίδρασιν μὲ τὸν Διόνυσον.

12. *Εστία. Λυγκηστίς.¹³

13. Δημήτηρ (Ceres) καὶ Περσεφόνη (Μήτηρ καὶ Κόρη). Βέροια,¹⁴ Θεσσαλονίκη,¹⁵ λυγκηστική *Ηράκλεια,¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Πέλλα,¹⁸ *Αμφίπολις,¹⁹ Φίλιπποι.²⁰ *Η Περσεφόνη ὅτε μὲν ἐμφανίζεται μετὰ τῆς Μητρὸς, ὅτε δὲ μετὰ τοῦ Πλούτωνος. *Ὡς θεὰ τοῦ *Ἄδου εἰς τὴν *Ηράκλειαν καλεῖται Πασικράτα.²¹ Μὲ τὴν Περσεφόνην θὰ πρέπει ἴσως νὰ ταυτίσωμεν καὶ τὴν ἐν *Εορδαίᾳ

¹ Μακεδονικά 1 (1940) 465. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 1.

² W. B a e g e, De Macedonum sacris 148.

³ BCH 61 (1937) 414, ἀρ. 7. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 409, 4.

⁴ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 480. 68ῶ [=Ath. Mitt. 16 (1891) 443]. BCH 28 (1904) 214, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 6. Βλ. καὶ C. B. M. Macedonia 109.

⁵ BCH 35 (1911) 238 [=BSA 18 (1911/12) 146/47, ἀρ. 4]. Βλ. W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 71.

⁶ CIL 3, Suppl. 14204. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 895 [=BCH 18 (1894) 424]. ΠΑΕ 1920, 89 καὶ εἰκ. σ. 90 (Βλ. καὶ B. H e m b e r g, Die Kabiren, Uppsala 1950, 218, 1).

⁷ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 263.

⁸ *Αθηνᾶ 25 (1913) 436, ἀρ. 19.

⁹ ΠΑΕ 1938, 64, ἀρ. 4 καὶ εἰκ. 11.

¹⁰ H e u z e y - D a u m e t, Mission 86. BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25. 56 (1932) 201, ἀρ. 8. 58 (1934) 461/62, ἀρ. 4. Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 135/36.

¹¹ H. G a e b l e r, Die antiken Münzen III, 1 (1906) 77, ἀρ. 240. 243. 247 κ.ἄ.

¹² BCH 52 (1928) 108 κέ. RHR 86 (1922) 132/33.

¹³ BSA 18 (1918/19) 169, ἀρ. 1.

¹⁴ *Αρχ. Δελτ. 2 (1916) 151, ἀρ. 5. BSA 41 (1940-45) 113/14, ἀρ. 25.

¹⁵ BCH 28 (1904) 215, ἀρ. 10 καὶ εἰκ. 9 (ι). H e a d, Catalogue 117, ἀρ. 76: Ceres.

¹⁶ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 251. Spomenik 77 (1934)35, ἀρ. 7. Βλ. καὶ L. R o b e r t, Hellenica 1, 73 κέ.

¹⁷ NZ 43, 3 (1910) 11, ἀρ. 26. REG 47 (1934) 32.

¹⁸ M a c d o n a l d, ἔνθ' ἀν. 363.

¹⁹ W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 109.

²⁰ P. C o l l a r t, Philippes 434 κέ. 437. Περὶ τοῦ μύθου τῆς ἀρπαγῆς τῆς Κόρης εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Φιλίππων βλ. *Αππιαν. *Ἐμφυλ. 4, 105 (441).

²¹ *Ὅτι τὸ ἐπίθετον Πασικράτα (Πασικράτεια) ἀπεδίδετο εἰς τὴν Περσεφόνην βλ. H ö f e r ἐν Lexikon der griech. u. röm. Mythologie τοῦ Roscher καὶ F. B r ä u n i n g e r, RE XIX, 972 ἐν λ. Persephone.

ἀπαντῶσαν θεὰν Ἐνοδίαν,¹ καθὼς καὶ τὴν *Μοῦραν Εἰνοδίην* ἐνὸς ἐπιγράμματος τοῦ Δίου.²

14. *Πλούτων* (^{Ἔδης}). Θεσσαλονίκη,³ Αἰανή,⁴ Βέροια,⁵ λυγκησιτικὴ Ἡράκλεια,⁶ Ὀρεστίς,⁷ Στόβοι.⁸

15. *Οἱ κάτω θεοί, θεοὶ δαίμονες* (Dii Manes). Θεσσαλονίκη,⁹ Βέροια,¹⁰ Ἡράκλεια Λυγκησιτίδος,¹¹ Φίλιπποι,¹² Δερρίοπος.¹³

16. *Ἀσκληπιὸς* (Aesculapius) καὶ *Υἰγία* (Salus). Θεσσαλονίκη,¹⁴ Βέροια,¹⁵ Δῖον,¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Λυγκησιτίς,¹⁸ Δερρίοπος.¹⁹ Εἰς τὴν Μακεδονίαν ἀπαντᾷ καὶ ὁ εἰς τὸν κύκλον τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἀνήκων *Τελεσφόρος*.²⁰

17. *Νέμεσις*. Θεσσαλονίκη,²¹ Στόβοι,²² Φίλιπποι.²³ Λαμβάνει τὸ ἐπίθετον *ἀνίκητος*.

¹ Ἐπιγραφή ἀδημοσίευτος καὶ 3 - 4 ἀνάγλυφα ἀπὸ τὴν Ἐξοχὴν τῆς Ἐορδαίας. Βλ. καθημερινὴν ἐφημερίδα τῆς Θεσσαλονίκης «Ἑλληνικὸς Βορρᾶς» 21 Ὀκτωβρίου 1958, σ. 7.

² Γ. Οἰκονόμου, Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας 1915, 12/3, ἀρ. 5. Βλ. καὶ W. P e e k, Griechische Versinschriften 1, 1147. L. R o b e r t, Hellenica 10 (1955) 281. SEG 15, 107, ἀρ. 414.

³ D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἀν. 36, ἀρ. 46 [=Δήμιτσα, ἀρ. 398]. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 16 Ἰουλίου 1905, ἀρ. 12 [=BCH 37 (1913) 113, ἀρ. 27]. ⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 213 [=AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 3, ἀρ. 3]. 214.

⁵ Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 151, ἀρ. 5 ⁶ Spomenik 98 (1941 - 48) 25, ἀρ. 60.

⁷ ΠΑΕ 1938, 62/3. ⁸ C. B. M. Macedonia 12, 13.

⁹ CIL 3, 1, 7331: D(iis) M(anibus) [=θεοὶς καταχθονίοις].

¹⁰ Δήμιτσα, ἀρ. 88: *κάτω;* θεοὶς. 119: Diis Manibus.

¹¹ Δήμιτσα, ἀρ. 228. Spomenik, ἔνθ' ἀν. 11, ἀρ. 22.

¹² CIL 3, 704. Δήμιτσα, ἀρ. 877. 956. 970. BCH 56 (1932) 225, ἀρ. 16. 58 (1934) 475, ἀρ. 15. 61 (1937) 418, ἀρ. 12.

¹³ Δήμιτσα, ἀρ. 267: *θεοὶς δαίμοσιν*.

¹⁴ D u c h e s n e - B a y e t, ἔνθ' ἀν. 16, ἀρ. 4: *φυλὴ Ἀ[σκ]ληπιᾶ[ς]*. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, ἔνθ' ἀν. 7 Ἰουλίου 1905: *Ἀσκληπιῶ καὶ Ὑγία*. 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 39: *φυλὴ Ἀσκληπιᾶς*. BCH 73 (1949) 532.

¹⁵ Ἀὐτόνομα νομίσματα Βεροίας παρὰ H. G a e b l e r, ἔνθ' ἀν. 189, ἀρ. 860. 861 (Ὑγία καθημένη). BSA 18 (1911/12) 144/45, ἀρ. 3. Μακεδονικά 2 (1941 - 52) 629, ἀρ. 68 (ἀνάγλυφος σπαράσταις Ἀσκληπιοῦ καὶ Ὑγίας;).

¹⁶ Γ. Οἰκονόμου, ἔνθ' ἀν. 8, ἀρ. 4. W. B a e g e, ἔνθ' ἀν. 111.

¹⁷ ÖJh 24 (1929) 86, ἀρ. 3. ¹⁸ Ἀθηνᾶ 25 (1913) 438, ἀρ. 22 A.

¹⁹ BCH 47 (1923) 294, ἀρ. 1 [=SEG 2, 75, ἀρ. 437].

²⁰ BCH 53 (1929) 89 κέ. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔνθ' ἀν. 450. Περὶ τοῦ Τελεσφόρου ἐν γένει βλέπε F r. S c h w e n n, RE 2R V, 387 κέ. ἐν λ. Telesphoros.

²¹ G. T r e u, Olympia. Die Ergebnisse der Ausgrabungen 3 (1897) 237 κέ. καὶ εἰκ. 265 καὶ BCH 38 (1914) 89 κέ. Jahrb. f. Altertumskunde 4 (1910) 147 κέ. καὶ 6 (1912) 5 κέ. ²² BCH 48 (1924) 297, εἰκ. 5. Spomenik 77 (1934), ἀρ. 18. V o l k m a n n, Arch. f. Rel. 26 (1928) 313, 33a. 31 (1934) 58 κέ. Z'iva Antika 1 (1951) 279 - 293. Βλ. καὶ RA 1958, 237, ἀρ. 244.

²³ BCH 48 (1924) 289. 293. 49 (1925) 260 [=SEG 3, 104, ἀρ. 499. 500. 501].

18. **Διόσκουροι.** Θεσσαλονίκη,¹ Ἀμφίπολις,² Στόβοι,³ Δερρίοπος,⁴ Φίλιπποι.⁵

19. **Πᾶν.** Θεσσαλονίκη,⁶ Βάλλα,⁷ Πέλλα καὶ ἐν γένει Βοττιαία.⁸

20. **Νηρηΐς.** Βέροια,⁹ Ἐλιμιῶτις.¹⁰

21. **Νύμφαι.** Φίλιπποι.¹¹

22. **Μοῦσαι.** Ἀμφίπολις,¹² Βέροια.¹³

23 **Νίκη.** Θεσσαλονίκη,¹⁴ Πέλλα,¹⁵ Φίλα¹⁶ Στόβοι,¹⁷ Ἀμφίπολις,¹⁸ Ἐλιμιῶτις,¹⁹ Μαιδική (Sveti Vrac'),²⁰ Φίλιπποι,²¹ κοινὸν Μακεδόνων²² ὡς **Παλλάς** (**Ἀθηνᾶ**) **Νικηφόρος** ἀπαντιᾶ εἰς νομίσματα τῆς Ἀμ-

79 (1955) 282. ÖJh 36 (1946) 9. Βλ. καὶ P. Collart, ἔνθ' ἀν. 383 κέ. 408 κέ. 410. 425.

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 395 [=CIG 1972]. Βλ. W. Baegge, ἔνθ' ἀν. 201. Ἐν τούτοις ὁ P. Devambeze (Studia antiqua Antonino Salac'oblata, Πράγα 1955, 166-69) δὲν παραδέχεται ὅτι οἱ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ εἰκονιζόμενοι δύο ἴππει εἶναι οἱ Διόσκουροι. Βλ. καὶ L. Robert, REG 69 (1956) 138, ἀρ. 156.

² Δήμιτσα, ἀρ. 906.

³ Δήμιτσα, σ. 337.

⁴ Δήμιτσα, σ. 283 καὶ ἀρ. 257.

⁵ Heuzey-Daumet, Mission 86 καὶ εἰκ. III, 5, RHR 86 (1922) 136. BCH 62 (1938) 476, ἀρ. 1.

⁶ BCH 28 (1904) 220, ἀρ. 21 καὶ πιν. XI. W. Baegge, ἔνθ' ἀν. 135.

⁷ Δήμιτσα, σ. 200.

⁸ Head-Σβορώνου, ἔνθ' ἀν. 312. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 362. 364. H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 68, ἀρ. 211.

⁹ Jahrb. d. königl. preuss. Kunstsammlungen 25 (1904) VIII.

¹⁰ Ath. Mitt. 27 (1902) 316, ἀρ. 39 (Ἀμφιτέριτη).

¹¹ BCH 62 (1938) 477: [Ν]ύμφαι[ς] ἀνέθηκε.

¹² BCH 18 (1894) 436 (Καλλιόπη). Δήμιτσα, σ. 696.

¹³ Kallipolitis, Studies present. to D. M. Robinson 2 (1953) 371-73 [=SEG 12, 92/3, ἀρ. 339]. Βλ. καὶ BCH 71/2 (1947/48) 438 (Chron. d. fouill. 1947). Μακεδονικά 2 (1941-52) 628, ἀρ. 64.

¹⁴ Macdonald, ἔνθ' ἀν. 370. 372. 373. BCH 28 (1904) 228, ἀρ. 27.

¹⁵ Macdonald, ἔνθ' ἀν. 362 καὶ W. Baegge, ἔνθ' ἀν. 170.

¹⁶ Head-Σβορώνου, ἔνθ' ἀν. 313.

¹⁷ Head-Σβορώνου, ἔνθ' ἀν. Macdonald, ἔνθ' ἀν. 365.

¹⁸ Μακεδονικά 1 (1940) 495.

¹⁹ Μακεδονικά, ἔνθ' ἀν. 491/92.

²⁰ Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 291/92, ἀρ. 14. Βλ. καὶ REG 61 (1948) 170, ἀρ. 114.

²¹ Macdonald, ἔνθ' ἀν. 282. BCH 52 (1928) 18. 57 (1933) 282 καὶ πιν. VIII. IX.

²² H. Gaebler, ἔνθ' ἀν. 95 κέ., ἀρ. 326. 327. 328. 366. 410-412. 415. 492-404. 511. 530. 531. 533-541. 547. 548. 613-621. 631, 632 κ.ἄ.

φιπόλεως¹ καὶ τοῦ κοινοῦ² καὶ **Ρώμη Νικηφόρος** εἰς νομίσματα τῆς Ἑδέσσης καὶ τῆς Ἀμφιπόλεως.³ Καλεῖται καὶ *Ὀυρανία Ὑπόπτερος Νείκη*.⁴

24. Ἡλιος (Sol). Ἀμφίπολις.⁵

25. *Δαίμονες* (παραδίδεται *Δέμονες*) Ἀντανοί. Στόβοι.⁶

26. Ἀλέξανδρος,⁷ Ὀλυμπιάς.⁸ Κοινὸν Μακεδόνων, Βέροια, Λυγκηστίς, Θεσσαλονίκη.

27. Ὀλιανός. Κίτιον (Ἡμαθία).⁹

28. Θεὰ Ἀλμωπία.¹⁰ Ἀλμωπία.

29. Ἀξιός καὶ Ἐριγών. Στόβοι.¹¹

30. Στυμών. Ἀμφίπολις.¹²

31. Πέργαμος Ἡρώς. Ἀκανθος.¹³ Θεότης, μεταφερθεῖσα ἴσως εἰς Μακεδονίαν ὑπὸ ἐγκατασταθέντων κατοίκων τῆς μικρασιατικῆς πόλεως Περγάμου ἢ τῆς περιοχῆς τῆς εἰς τὴν Ἀκανθον.¹⁴

32. Μακεδονία (προσωποποιημένη). Κοινὸν Μακεδόνων.¹⁵

¹ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 282. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 362.

² H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 101 κέ., ἀρ. 361b. 362. 262a. 363. 439. 622.

³ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 311. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 362. W. Baegge, ἔνθ' ἄν. 158.

⁴ Bull. Inst. Arch. Bulg., ἔνθ' ἄν. στ. 1-3. Βλ. διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς παρὰ L. Robert ἐν REG 61 (1948) 170, ἀρ. 114.

⁵ W. Baegge, ἔνθ' ἄν. 130.

⁶ Spomenik 75 (1933) 29, ἀρ. 79. Βλ. καὶ REG 47 (1934) 32.

⁷ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. (passim: αὐτόνομα ἐπαρχιακὰ νομίσματα). Περιοδικὸν «Ἀριστοτέλης», Φλώρινα 1958, τεύχ. 10ον, 20: *Ἀυρήλιος Ἰουλιανός | τὸν υἱὸν | Ἀνσίμαχον ἀνέθηκεν | ἰς (sic) θεὸν Ἀλέξανδρον*. Ὑπάρχουν ἀκόμη δύο ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 879 καὶ 885, ἔνθα ὁ Ἀλέξανδρος καλεῖται υἱὸς τοῦ Διός: *Διός | Ἀλέξανδρον | βασιλέα καὶ Ἀλέξανδρον | Ἀλεξάνδρον | τοῦ Διός*.

⁸ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 98 κέ., ἀρ. 347a. 367. 416. 416A. 442. 527. 529. 550. 551. 634-636. 721a.

⁹ BCH 71 (1947/48) 438. Βλ. καὶ Μακεδονικά 2 (1941-52) 633, ἀρ. 81 καὶ Callipolitis, Monument Piot 46 (1952) 85-91.

¹⁰ ΠΑΑ 12 (1937) 484-88 [= P. Collart, La vigne de la déesse Almo-rienne au Pangée, Basler Zeitschrift f. Geschichte u. Altertumskunde 1943, 9-21]. Βλ. καὶ REG 57 (1944) 215, ἀρ. 129.

¹¹ Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 313.

¹² Head - Σβορώνου, ἔνθ' ἄν. 283. Macdonald, ἔνθ' ἄν. 350, ἀρ. 4. Βλ. καὶ Türk, RE 2R IV, 393 κέ. ἐν λ. Strymon.

¹³ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἄν. 77, ἀρ. 121 [= Δήμιτσα, ἀρ. 789 = Ziebarth, Bursian's Jahresbericht 189 (1921) 30]. Βλ. καὶ L. Robert, Rev. Phil. 65 (1935) 133 καὶ Hellenica 2 (1946) 132, 4.

¹⁴ Βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, Μακεδονικά τόμ. 4ος, 276.

¹⁵ H. Gaebler, ἔνθ' ἄν. 95 κέ., ἀρ. 326-329. 331-333.

33. *Δράκων*, ὄφις λατρευόμενος ἐν Δερριόπῳ.¹

34. Ἄλλοι *θεοὶ* ἀβέβαιοι ἐκ Θεσσαλονίκης,² Στόβων,³ Λητῆς,⁴ Βερούσιας,⁵ Ἐδέσσης,⁶ Μαιδικῆς.⁷

Ἐκ τῶν ξένων θεοτήτων ἄλλαι εἶχον τοπικὴν σημασίαν καὶ ἐλατρεύοντο, ὅπου ὑπῆρχον ξένα μειονότητες, ἄλλαι ὅμως εἶχον καθολικὴν διάδοσιν ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν καὶ ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν κόσμον.

Ῥωμαϊκαί.

35. *Silvanus*, θεὸς τῶν δασῶν καὶ προστάτης τοῦ ἀγροτικοῦ ἐν γένει βίου. Ἀπαντᾷ μόνον εἰς τοὺς Φίλιππους.⁸

36. *Ianus*. Θεσσαλονίκη,⁹ Ἀμφίπολις.¹⁰

37. *Θεὸς (Ἀυρήλιος) Φοῦλβος*. Ἀπαντᾷ μόνον ἐν Θεσσαλονίκη.¹¹

38. *Ἀυτοκρατορολατρεία*. Κοινὸν Μακεδόνων καὶ μακεδονικαὶ πόλεις.¹²

39 - 40 *Victoria Augusta, Victoria Germanica*: Φίλιπποι.¹³

41. *Genius senatus populique Romani*. Φίλιπποι.¹⁴

42. *Roma* (προσωποποιημένη). Ἡδονίς.¹⁵

43. *Genius Coloniae Iuliae Augustae Philippi. et rei publicae*. Φίλιπποι.¹⁶

44. *Quies Augusta Coloniae Philippiensis*. Φίλιπποι.¹⁷

45. *Fortuna et Genius Macelli*. Φίλιπποι.¹⁸

¹ Δήμιτσα, ἀρ. 22.   ² Δήμιτσα, ἀρ. 367. 402.

³ ÖJh 28 (1933) 139, ἀρ. 13.

⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 675, στ. 24 [=Ditt. Syll. II³, 700]. 678.

⁵ REG 15 (1902) 142.

⁶ Δήμιτσα, ἀρ. 6 [=AEM 18 (1888) 189, ἀρ. 6]. 22.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 823.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 934 [=ILS 5466, 1]. 935 [=ILS 5466, 2]. 937 [=CIL 3, 633, IV, 2]. 984 [=CIL 3, 643]. BCH 57 (1933) 370 κέ., ἀρ. 28. 74 (1950) 307 [=Μακεδονικά 2 (1941-52) 652, ἀρ. 118]. Περὶ τῆς λατρείας ἐν γένει τοῦ ρωμαϊκοῦ θεοῦ Σιλβανοῦ ἐν Φίλιπποις βλ. P. Collart, *Philippes* 401 κέ., ἐνθα καὶ βιβλιογραφία.

⁹ Macdonald, ἐνθ' ἄν. 368.   ¹⁰ Head - Σβορώνου, ἐνθ' ἄν. 283.

¹¹ Πελεκίδη, Ἀπὸ τὴν πολιτεία κλπ. 56 κέ., ἀρ. 1-26. Ἐπετηρ. Φίλοσ. Σχολ. Πανεπ. Θεσσαλον. 6 (1950) 301/2, ἀρ. 2. Βλ. ἀκόμη Ch. Edson, *Macedonica* III, ἐνθ' ἄν. 204. L. Robert, *Hellenica* 2 (1946) 37-42.

¹² Βλ. Δ. Κανατσούλη, Τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων 43 κέ. καὶ ἀνωτέρω σ. 66 κέ. 74 κέ.

¹³ P. Collart, *Philippes* 232. 410/11. BCH 57 (1933) 336, ἀρ. 9.

¹⁴ Δήμιτσα, ἀρ. 190.

¹⁵ H. Gaebler, ἐνθ' ἄν. 66 κέ. ἀρ. 203-206.

¹⁶ BCH 57 (1933) 327, ἀρ. 6. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἄν. 411, 4.

¹⁷ BCH 56 (1932) 220 κέ., ἀρ. 9. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἄν. 3.

¹⁸ BCH 58 (1934) 463/64, ἀρ. 5. Βλ. καὶ P. Collart, ἐνθ' ἄν. 6.

46. *Cupido*. Φίλιπποι.¹

47. *Lares*. Ἀμφαξιτίτις Παιονία (Δοϊράνη).²

48. *Pietas*. Δῖον.³

Θρακικά.

49. **Θεὸς Ἡρώς.**⁴ Εἰκονίζεται ὡς Θοῤῥα κυνηγός. Ἦτο ὁ κατ' ἐξοχὴν θεὸς τοῦ κυνηγίου, συνάμα δὲ συνδέεται μὲ τὴν λατρείαν τῶν ψυχῶν καὶ τὴν πίστιν τῶν Θρακῶν εἰς τὴν μετὰ θάνατον ζωὴν. Μᾶς εἶναι γνωστὸς μὲ διάφορα ὀνόματα καὶ ἐπωνυμίας, καὶ δὴ ὡς Θεὸς Ἡρώς εἰς τὴν Χαλκιδικὴν (ἽΟλυνθος),⁵ Ἡρώς Προπύλαιος εἰς τὴν Θεσσαλονίκην,⁶ Ἡρώς Ἀπόλλων εἰς τοὺς Φιλίππους,⁷ Πυρμηρούλας εἰς τὸ Νευροκόπιον,⁸ Θεὸς Μέγας Πυρμηρούλας εἰς Sveti Vrac' (Κονακ'ένο),⁹ Dominus Rincaleus ἢ Deus Magnus Rincaleus εἰς τοὺς Φιλίππους (Προσωπασάνη)¹⁰ καὶ ἀπλῶς Θεὸς εἰς τὴν Ἀλμωπίαν.¹¹ Τὸν συναντῶμεν ἀκόμη μόνον ὡς Θοῤῥα ἰπέα ἄνευ ὀνόματός τινος εἰς τοὺς Φιλίππους καὶ τὴν περιοχὴν των,¹² τὴν Ἀμπίπολιν¹³ καὶ τὴν Θεσσαλονίκην.¹⁴

50. **Σουρεγέθης.** Πιθανῶς θεὸς προστάτης τῆς κτηνοτροφίας.¹⁵ Ἀ-

¹ BCH 61 (1937) 414, ἀρ. 7 [=RA 12 (1938) 324, ἀρ. 53]. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 89.

² Μακεδονικά 1, (1940) 442. ³ W. Ba e g e, ἔνθ' ἀν. 173.

⁴ Περὶ τῆς θρακικῆς ταύτης θεότητος, ἥτις ἐξηπλώθη ὄχι μόνον εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Μοισίαν, τὴν Παννονίαν, τὴν νότιον Ρωσίαν καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ρώμην, βλ. P. P e r d r i z e t, Cultes et mythes 20, σημ. 2. G. K a z a r o w, Die Kultdenkmäler der sogenannten thrakischen Reiter in Bulgarien ἐν Archiv f. Religionswissenschaft 1912, 153 κέ., τοῦ ἰδίου Zalmoxis ἐν Klio 12 (1912) 355 κέ. Zum Kultus des thrakischen Reiters in Bulgarien ἐν Xénia τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 1912, 108 κέ. RE 2R VI, 478 κέ. ἐν λ. Thrake. Supplb. III, 1132 κέ. καὶ CAH 8, 550/51. G. S e u r e, BCH 36 (1912) 582-595 καὶ REA 1912, 147 κέ. P. L e m e r l e, BCH 60 (1936) 339/40.

⁵ Duchesne-Bayet, ἔνθ' ἀν. 76, ἀρ. 119 [=Δήμιτσα, ἀρ. 747]. Βλ. καὶ R o b i n s o n, Inscr. from Macedonia ἐν TAPA 56 (1936) 61/2, ἀρ. 15.

⁶ S. R e i n a c h, Répertoire des reliefs grecq. et rom. 1, 387.

⁷ Δήμιτσα, ἀρ. 1065. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 84, σημ. 9.

⁸ Bull. soc. archéol. VI. Περὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος βλ. T o m a s c h e k, Die alten Thraker I, 87.

⁹ Bull. Inst. Arch. Bulg. 12 (1938) 288, ἀρ. 10. [=REG 61 (1948) 170]. Βλ. K a z a r o w, RE Supplb. III, 1142.

¹⁰ P. C o l l a r t, ἔνθ' ἀν. 426. Βλ. καὶ C h. P i c a r d, RHR 86 (1922) 148.

¹¹ ΠΑΕ 1934, 69.

¹² Παραπομπὰς εἰς πηγὰς βλ. παρὰ C h. P i c a r d, RHR ἔνθ' ἀν. 144 κέ. καὶ P. C o l l a r t, Philippes 424 κέ.

¹³ BCH 18 (1894) 436. ÖJh 11 (1908) 100.

¹⁴ BCH 37 (1913) 107, ἀρ. 20, 108, ἀρ. 21. Βλ. καὶ REG 27 (1914) 454.

¹⁵ Περὶ τῆς θρακικῆς ταύτης θεότητος βλ. W. H. R o s c h e r, Lexikon IV, 1607. 1629 ἐν λ. Suregethes (Σουρεγέθης), Surgasteus, Syrgastes. G e b h a r d,

παντᾶ δις εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως¹ καὶ εἰς ἑτέραν τῶν Φιλίππων.² Καὶ εἰς τὰς δύο καλεῖται Θεὸς Σουρρεγέθης.

51. *Τοτόης* (γεν. —ητος).³ Ἀπαντᾷ μόνον εἰς ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ἀμφιπόλεως (*Τοτόητι Θεοδαίμονι Ὑπνω*).⁴ Ἡ θρακικὴ ὄμως προέλευσις αὐτοῦ ἀμφισβητεῖται.⁵

52. *Myndrytus*. Μνημονεύεται μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων μαζί μὲ τὸν Iuppiter Fulmen καὶ τὸν Mercurius.⁶

53. *Vertumnus*. Καὶ αὐτὸς μνημονεύεται μόνον εἰς ἐπιγραφὴν τῶν Φιλίππων.⁷ Τὸ πλήρες ὄνομά του εἰς τὴν ἐπιγραφὴν εἶναι Deus Vertumnus Dom(i)nus.

Ἀσιατικά. Ἐκ τῶν ἀσιατικῶν θεοτήτων τὴν μεγαλύτεραν διάδοσιν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἶχεν ἡ φρυγικὴ θεὰ

54. *Κυβέλη*. Ἐμφανίζεται εἰς τὴν Ἐδεσσαν,⁸ τὴν Ἀμφίπολιν⁹, τοὺς Φιλίππους¹⁰ καὶ τὴν Ἐορδαίαν.¹¹ Μᾶς εἶναι δὲ γνωστὴ μόνον διὰ τοῦ ὀνό-
RE 2R IV, 965/66 ἐν λ. Suregethes καὶ 967 ἐν λ. Surgasteus. G. Kazarow, RE 2R VI, 476 καὶ P. Lemerle, BCH 60 (1936) 338, 7, περὶ δὲ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματος Tomaschek, ἔνθ' ἄν. II, 1, 49 καὶ V. Pâvan, Dacia 1 (1924) 278.

¹ I. R u s s u, Annuaire Musée Plovdiv 1 (1948) 58/9, ἀρ. 9. Βλ. καὶ D. D e t s c h e w, ÖJh 28 (1933), Beibl. 116/17 (οὐχὶ ὀρθῶς).

² BCH 60 (1936) 336 κέ. Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔνθ' ἄν. 480.

³ Περισσότερα περὶ τῆς θεότητος ταύτης βλ. παρὰ G. K a z a r o w, RE 2R VI, 1838/39, ἐν λ. Totoes.

⁴ Δ ἡ μ ι τ σ α ς, ἀρ. 861 (871) [=BCH 22 (1898) 350]. Βλ. καὶ W. Baege, ἔνθ' ἄν. 181. H. S e y r i g, Annales du Service des Antiquités de l'Égypte 25 (1935) 197 κέ.

⁵ Βλ. G. K a z a r o w, ἔνθ' ἄν. 1839.

⁶ BCH 47 (1923) 69, ἀρ. 25. Βλ. καὶ M a t e e s k u, Ephemeris Dacoromana I, 117. P i c a r d, RHR 86 (1922) 136. P. C o l l a r t, Philippes 394, 2. 399. G. K a z a r o w, RE XIV, 1079 ἐν λ. Myndry[tus?]

⁷ Ath. Mitt. 33 (1908) 44, ἀρ. 6 [=CIL 3, 14206, 10]. Βλ. καὶ P. C o l l a r t ἔνθ' ἄν. 401.

⁸ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c [=Δ ἡ μ ι τ σ α, σ. 393, ἀρ. 3 = J. M. R. C o r m a c k, Studies presented to D. M. Robinson II (1953) 380 = SEG 12, 88, ἀρ. 315]. Βλ. ἀνωτέρω σ. 76.

⁹ BCH 18 (1894) 423, ἀρ. 3 [=Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 887]. 19 (1895) 534. ΠΑΕ 1920, 90/1.

¹⁰ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἀρ. 931. 997 [=CIL 3, 639]. BCH 46 (1922) 530 (Βλ. καὶ P. C o l l a r t, ἔνθ' ἄν. 455, 5). 57 (1933) 452 κέ., 4. 58 (1934) 467 κέ. 59 (1935) 191 κέ. καὶ πίν. X. RHR 86 (1922) 194 κέ. P. C o l l a r t, ἔνθ' ἄν. 455/56. Περὶ τῆς λατρείας τῆς Κυβέλης εἰς τοὺς Φιλίππους βλ. H. G r a i l l o t, Le culte de Cybèle, mère des dieux, à Rome et dans l'empire romain 502. P i c a r d, RHR 86 (1922) 194 κέ. καὶ γενικώτερον εἰς τὴν Μακεδονίαν R o s c h e r, Lexikon II, 2, 2906/7 ἐν λ. Meter.

¹¹ ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 10/11, ἀρ. 20. Ἡ λατρεία τῆς Κυβέλης εἰς τὴν πε-

ματος *Μήτηρ θεῶν*¹ (καὶ λατ. Mater deorum).² Μὲ τὴν λατρείαν τῆς Κυβέλης συνεδέετο ἐν Μακεδονίᾳ, ὅπως καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ λατρεία τοῦ *Ἄττιδος*,³ τὴν ὁποίαν συναντῶμεν μέχρι σήμερον τοῦλάχιστον μόνον εἰς ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων⁴ καὶ τῆς Ἀμφιπόλεως.⁵

55. *Mā*. Καπλαδοκικὴ θεότης, εἰσαχθεῖσα πιθανώτατα ὑπὸ στρατιωτῶν καὶ δούλων, προερχομένων ἐκ Μικρᾶς Ἀσίας. Μᾶς εἶναι γνωστὴ μόνον ἀπὸ ἐπιγραφὰς τῆς Ἑδέσσης,⁶ αἱ ὁποῖαι ἀφοροῦν (βλ. σχεδὸν) εἰς ἀπελευθερωτικὰς πράξεις καὶ ἀνήκουν, ὅσαι τοῦλάχιστον εἶναι χρονολογημένα, εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα, δηλ. ἀπὸ τοῦ 211/12 μέχρι τοῦ 235/66 μ. Χ.⁷ Πότε εἰσήχθη ἡ λατρεία τῆς θεότητος αὐτῆς εἰς τὴν Μακεδονίαν δὲν γνωρίζομεν. Πάντως τὸ 211/12 μ.Χ. ὑπῆρχεν ἐν Ἑδέσσει ναὸς τῆς θεᾶς, τοῦ ὁποίου τὰ *ἐποικεῖα* καὶ αἱ *στοαὶ* κατεσκευάσθησαν (ἢ ἐπεσκευάσθησαν) τότε.⁸

ριοχὴν ταύτην τῆς Ἄνω Μακεδονίας μᾶς εἶναι γνωστὴ καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν τῆς ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς (3ος π.Χ. αἰ.). ΑΕ, ἔνθ' ἄν. 6, ἀρ. 7 καὶ εἰκ. 4 [=Κεραμοπούλλου, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1922, 309 = SEG 1, 63, ἀρ. 268].

¹ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c. Δήμιτσα, ἀρ. 931. ΑΕ 1936, Ἀρχ. Χρον. 11, ἀρ. 20 καὶ 6, ἀρ. 7 (ἐλληνιστικοὶ χρόνοι).

² Δήμιτσα, ἀρ. 997.

³ Περὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἄττιδος καὶ τῆς Κυβέλης ἐν γένει βλ. προχείρως Roscher, Lexikon ἐν λ. Attis, Kybele. P. Decharme, Daremberg-Saglio 1, 1677 κέ. ἐν λ. Cybele. Cumont, RE II, 2247 κέ. Schwenen, RE XI, 2250 κέ. ἐν λ. Kybele. M. Nilsson, Geschichte der griech. Religion 2 (1950) 614 κέ. ἐν Handbuch der Altertumswissenschaft.

⁴ P. Collart, Philippes 456, σμ. 1.

⁵ BCH 19 (1895) 534. 21 (1897) 520 κέ. ΠΑΕ 1920, 90/1. Βλ. καὶ W. Baerge, ἔνθ' ἄν. 119. Ἡ λατρεία τοῦ Ἄττιδος εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ἐμφανίζεται καὶ κατὰ τοὺς ἐλληνιστικοὺς χρόνους. Βλ. ÖJh 11 (1908), Beibl. 99.

⁶ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ 12 (1900) 70 κέ., ἀρ. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13 (;) (Βλ. καὶ Α. I. - Emm. Contoleon, REG 12 (1899) 169 κέ. Σ. Πελεκίδη, Ἀρχ. Δελτ. 8 (1923) 265, 267. A. Cameron, Harv. Theol. Rev. 32 (1939) 143 κέ.). J. M. R. Cormack, Studies presented to D. M. Robinson 2 (1953) 379/80, 6. (Βλ. καὶ J. H. Mordtmann, Ath. Mitt. 18 (1893) 416, 1a. b. Δήμιτσα, ἀρ. 1. 2 (σ. 392/3). SEG 12, 93, ἀρ. 341).

⁷ α') 211/12 μ.Χ., J. M. R. Cormack, ἔνθ' ἄν. β') 214/15 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 1. Βλ. καὶ Πελεκίδη, ἔνθ' ἄν. 265/66. γ') 224/25 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 8. δ') 233/34 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἄν. ἀρ. 2. ε - ζ') 243/44 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 9. 10. ζ') 247/48 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 4. η') 255/56 μ.Χ. Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 6. θ') 265/66 μ.Χ., Π. Παπαγεωργίου, ἀρ. 12.

⁸ J. M. R. Cormack, ἔνθ' ἄν.: [ἔτου]ς γμς' σεβαστο[ῦ, τ]οῦ καὶ θνι', μη-ν[ός] | νοῦ. α γαοῦ | τὰ ἐποικεῖα καὶ τὰς στοὰς τῆ θεῆ. Ἡ ἄποψις τοῦ Π. Παπαγεωργίου, Ἀθηνᾶ ἔνθ' ἄν. 80/1, ὅτι ἐνεπίγραφος λίθος, εὑρεθεὶς ἐν Ἑδέσσει, ἀνήκε δὴθεν εἰς τὸν ναὸν αὐτὸν τῆς θεᾶς καὶ ὅτι τὸ ἐπ' αὐτοῦ ἐγχαραγμένον μονόγραμμα Β-Φ εἶναι χρονολογία τῆς ἰδρύσεως τοῦ ναοῦ (BOP=172-148=24 μ.Χ.),

Μετὰ τῶν προσωνομιῶν τὸ πλήρες ὄνομα τῆς θεᾶς συνήθως εἶναι *θεὰ Μᾶ ἀν(ε)ίκητος* ἢ *θεὰ ἀνίκητος Μᾶ*,¹ εἰς μίαν δὲ ἐπιγραφὴν προστίθεται καὶ τὸ ἐπίθετον «*κυρία*» (*κυρία θεὸς Μᾶ ἀνίκητος*)² καὶ εἰς δύο ἄλλας τὸ ἰδιαιτέρως εἰς ἀνατολικὰς θεότητας χρησιμοποούμενον «*ἐπήκοος*» (*θεὰ Μᾶ ἀνίκητος ἐπήκοος*).³ Καθὼς συμπεραίνομεν ἀπὸ τὴν χοῆσιν τοῦ ἐπιθέτου «*ἀνίκητος*», ἡ Μᾶ ἐθεωρεῖτο καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν πολεμικὴ θεά, ἃν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλαι σχεδὸν αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν θεὰν Μᾶν ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀπελευθερωτικαί, πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι αὕτη ἐθεωρεῖτο ἀκόμη καὶ προστάτις τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων, οἵτινες μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἀφιερῶντο εἰς αὐτήν.⁴ Κατὰ πόσον τὰ ἀπελευθερούμενα *κοράσια*, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ συντασσόμενον συμφωνητικὸν ὄφειλον ἐνίοτε νὰ μείνουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς θεᾶς καὶ νὰ ἐργάζωνται ἐκεῖ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀπελευθερωτοῦ των, ἐφ' ὅσον οὗτος ἔζη,⁵ ἤσκουν εἶδος πορνείας, δὲν ἠμποροῦμεν νὰ βεβαιώσωμεν. Πάντως ἡ λατρεία τῆς θεᾶς εἰς τὰ Κόμανα τοῦ Πόντου, ἃν πιστεύσωμεν τὸν Στράβωνα 12, 3, 36, δὲν ἦτο ἀσυμβίβαστος μετὰ τὴν θρησκευτικὴν *prostitutio*. Οἱ ἀφιερούμενοι εἰς τὴν θεὰν Μᾶν δούλοι δὲν εἶναι μόνον θήλειοι,⁶ ἀλλὰ καὶ ἄρρενες· μάλιστα αὐτοὶ εἰς τὰς ἐπιγραφὰς μας εἶναι περισσότεροι.⁷ Τὸ ἀντίθετον συμβαίνει μὲ τοὺς ἀφιερωτὰς καὶ ἀπελευθερωτὰς· οὗτοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι γυναῖκες.⁸

Ἐπειδὴ εἰς ἀπελευθερωτικὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἰδίας πόλεως ἀντὶ τοῦ ὀνόματος τῆς θεᾶς Μᾶς ἀνικήτου ὑπάρχει τὸ τῆς *Μητροῦς θεῶν*, συμπεραίνομεν ὅτι αἱ δύο αὐταὶ θεότητες εἰς τὴν Ἔδεσσαν τοῦλάχιστον εἶχον ταυτισθῆ.⁹

ἐλέγχεται ἐσφαλμένη. Ἐκ τῶν γενομένων ἀργότερον ἐκεῖ ἀνασκαφῶν ὑπὸ τοῦ Σ. Πελεκίδη, Ἄρχ. Δελτ. ἔνθ' ἀν. 260, ἀπεδείχθη ὅτι τὰ ἐρείπια, εἰς τὰ ὁποῖα ἀνήκε καὶ ὁ λίθος, δὲν ἀνήκον εἰς τὸν ναόν, ἀλλὰ εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως.

¹ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1. 3. 5. 9. 10. 12. Σ. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 267.

² Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 8.

³ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 2. 6.

⁴ Περὶ τῆς σημασίας τῆς ἀφιέρωσος τῶν ἀπελευθερουμένων εἰς τὴν θεὰν βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 255/56.

⁵ Πρβ. π.χ. Σ. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 266 [= Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 8 καὶ 11].

⁶ Ath. Mitt. 18 (1893) 416, ἀρ. 1c. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 8. 12. Σ. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 267.

⁷ Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 1. 2. 3. 5. 6. 9.

⁸ Ἐκ τῶν ἀφιερωτῶν εἶναι ἕξ γυναῖκες (Ath. Mitt., ἔνθ' ἀν. Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. 1. 2. 3. 6. 10), τρεῖς ἄνδρες (Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 8. 12. Σ. Πελεκίδη, ἔνθ' ἀν. 267) καὶ δύο ἀνδρόγυνα (Π. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. ἀρ. 5. 9).

⁹ Ἐξομοίωσιν τῆς θεᾶς Μᾶς μὲ ἄλλας θεότητας, καθὼς καὶ μὲ τὴν Πέαν Κυβέλην, βλ. παρὰ Α. Hartmann, RE XIV, 88 κέ. ἐν λ. Μᾶ.

56. **Συρία θεός.** Ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ ἐννοεῖται ἡ συριακὴ θεὰ Ἄσταρτη, ἢ γνωστὴ ἐν Μακεδονίᾳ ἕξ ἐπιγραφῆς τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ὡς Ἄταργατις.¹ Τὴν θεὰν γνωρίζομεν μόνον ἐκ δύο ἐπιγραφῶν τῆς Βεροίας, μιᾶς τοῦ ἔτους 239/40 καὶ μιᾶς τοῦ 261/62 μ.Χ.² Καὶ αἱ δύο ἐπιγραφαὶ εἶναι ἀπελευθερωτικαί· δύο γυναῖκες, προφανῶς Βεροιαῖαι, ἀφιερώνουν εἰς τὴν θεὰν ἀνὰ ἓνα ἀπελευθερούμενον δοῦλον (ἐν παιδάριον καὶ ἐν κοράσιον). Εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐπιγραφὰς ἡ θεὰ ἔχει τὸ αὐτὸ ὄνομα, δηλ. θεός Συρία Παρθένος.

57. **Κάβειροι.**³ Ἡ λατρεία τῶν Καβείρων εἶχε διαδοθῆ εἰς τὴν Μακεδονίαν ἤδη κατὰ τοὺς προελληνιστικοὺς χρόνους. Ὁ Φίλιππος καὶ ἡ Ὀλυμπιάς εἶχον μνηθῆ εἰς τὰ μυστήρια τῆς Σαμοθράκης,⁴ ὁ δὲ Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας τοὺς βωμοίς, τοὺς ὁποίους ἀνήγειρε πρὸ τῆς ἐπιστροφῆς του ἕξ Ἰνδιῶν ὡς ὀροθετικὰ σημεῖα, ἀφιέρωσε μεταξὺ τῶν ἄλλων θεῶν καὶ εἰς τοὺς Σαμόθρακας Καβείρους.⁵ Ἀργότερον ὁ τελευταῖος Μακεδὼν βασιλεὺς, ὁ Περσεύς, εἰς τὴν Σαμοθράκην ἔπλευσε φεύγων τοὺς Ρωμαίους μετὰ τὴν ἡττάν του εἰς τὴν Πύνδαν.⁶ Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους ἡ λατρεία τῶν Καβείρων εἰς τὴν Μακεδονίαν ἦτο ζωηρά. Ἀπαντᾷ εἰς τὴν Ὀλυμπιον (Ἅγιος Μάμας),⁷ τὴν Πέλλαν⁸ καὶ πρὸ παντὸς εἰς τὴν Θεσσαλονίκην,⁹ ὅπου ὁ Κάβειρος ἦτο ἡ κατ' ἐξοχὴν θεότης τῆς πόλεως (πρόδρομος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου τῶν βυζαντινῶν χρόνων καὶ μετέπειτα)¹⁰. Ἐνα λάτρην τῶν Θεῶν Μεγάλων τῶν ἐν Σαμοθράκῃ συναντῶμεν εἰς τὴν Ἀμφίπολιν,¹¹ μύστας δὲ τῶν μυστηρίων τῆς Σαμοθράκης εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, τὴν Βέροϊαν,¹²

¹ Βλ. πρῶτον μέρος τῆς μελέτης, Μακεδονικά, τόμ. 4ος, 238.

² Ἀρχ. Δελτ. 2 (1916) 145 κέ., ἀρ. 2. 3.

³ Περὶ τῶν Καβείρων ἐν γένει βλ. τὰ ἄρθρα τῆς RE καὶ Daremberg - Saglio Kabeiros und Kabeiroi, Cabiri καὶ Bengt Hemberg, Die Kabiren, ἐνθα καὶ πλουσία βιβλιογραφία.

⁴ Πλουτ. Ἀλέξ. 2, 1-2. Ἰμέριος 1, 12.

⁵ Φιλοστρ. βίος Ἀπολλων. Τυαν. 2, 43.

⁶ Liv. 45, 5. Πλουτ. Αἰμίλ. Παύλ. 23, 11.

⁷ Duchesne - Bayet, ἐνθ' ἄν. 75, ἀρ. 117 [= Δήμιτσα, ἀρ. 752]. Βλ. καὶ W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 180.

⁸ Δήμιτσα, ἀρ. 153 [=CIL 3, 598]. Βλ. καὶ W. Baerge, ἐνθ' ἄν. 176.

⁹ Σ. Πελεκίδης, Ἀπὸ τὴν πολιτεία 55, ἀρ. 7 (Βλ. καὶ Ch. Edson, Macedonia III, ἐνθ' ἄν. 192/93). H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands III, 2 (1935) 123 κέ., ἀρ. 34. 35. 36. 38. 52. 53. 54. 55. 56. 63. 66. 69. Banduri, Numismata imperatorum Romanorum 1 (1718) 133. Βλ. καὶ B. Hemberg, ἐνθ' ἄν. 205 κέ., ἐνθα καὶ πλήρης βιβλιογραφία.

¹⁰ Ch. Edson, ἐνθ' ἄν. 197 κέ. B. Hemberg, ἐνθ' ἄν. 210.

¹¹ Π. Παπαγεωργίου, Ἀλήθεια 18 Φεβρουαρίου 1906 [=Ditt. Syll. III³, 1140=BCH 55 (1931) 179, ἀρ. 8]. Βλ. καὶ B. Hemberg, ἐνθ' ἄν. 217/18.

¹² IG XII, 8, 195.

τὴν Στύβερρον, τὰς Σέρρας¹ καὶ τοὺς Φιλίππους.² Ἀκόμη καὶ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Μακεδόνων ἡ λατρεία τῶν Καβείρων ἦτο προσφιλέης.³

58. **Μίθρας.** Ἡ περσικὴ αὐτὴ θεότης δὲν ἦτο διαδεδομένη εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἂν καὶ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς χρόνους ἦτο λίαν προσφιλέης, ἰδιαίτερος εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς αὐτοκράτορας καὶ τοὺς στρατιώτας τῶν ρωμαϊκῶν λεγεῶνων. Παλαιότερον ἐπίστευόν τινες ὅτι ἀξιωματοῦχος τις (ἢ *Ἀυρηλία Σωσιπάτρα*), ἣτις ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης, εἶχε σχέσιν μὲ τὴν λατρείαν τοῦ Μίθρα,⁴ ἄλλοι τὴν ἐσχέτιζον μὲ τὴν τῶν φρυγικῶν θεοτήτων.⁵ Πάντως, καθ' ὅσον γνωρίζω, δὲν ὑπάρχει μαρτυρία τις περὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ λατρείας τοῦ Μίθρα οὔτε καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς Φιλίππους, ὅπου παλαιότερον ἀνεγνώριζον μιθραϊκὴν ἐπίδρασιν εἰς τινα ἀνάγλυφα τῆς ἀκροπόλεως.⁶

Αἰγύπτιοι θεοί. Ἡ λατρεία τῶν αἰγυπτίων θεῶν εἰς τὴν Μακεδονίαν εἰσῆχθη μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Κατὰ τὴν βασιλείαν τοῦ Φιλίππου Ε' ἀπαντοῦν εἰς δύο διαφόρους τόπους, εἰς τὴν Θεσσαλονίκην (187 π.Χ.) καὶ τὴν Ἀμφίπολιν,⁷ ὅχι μόνον αἰγυπτιακαὶ θεότητες, ἀλλὰ καὶ πλήρης δογάνωσις τῆς λατρείας τῶν, μὲ ἱερόν, ἱερεῖς, ἱερὰ χρήματα κλπ. Κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους, καὶ δὴ κατὰ τοὺς αὐτοκρατορικοὺς, ἔπειτα ἀπὸ τὴν μεγάλην διάδοσιν, πού εἶχεν ἡ λατρεία αὐτῶν ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἀπαντοῦν συχνότερον καὶ εἰς περισσοτέρας περιοχάς.

58 - 61. Αἱ θεότητες αὐταὶ εἶναι ἢ **Ἴσις**, ἡ σημαντικώτερα ὄλων, ὁ **Ἄνουβις** (ἢ **Σάραπις**), ὁ **Ἔρως** (**Ἀρποκράτης**) καὶ ὁ **Ἄνουβις** (ἢ **Ἐρμάνουβις**), ὁλόκληρος δηλ. ἡ οἰκογένεια. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐξ ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων μνημείων μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἢ Ἴσις,⁸ ὁ Ἄνουβις (ἢ Σάραπις),⁹

¹ IG XII, 8, 206.

² IG XII, 8, 209.

³ H. G a e b l e r, ἐνθ' ἄν. III, 1 (1906) 95 κέ., ἀρ. 326. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336.

⁴ Ch. A v e z o u καὶ Ch. P i c a r d, BCH 37 (1913) 97 κέ., ἀρ. 7.

⁵ L. R o b e r t, Mélanges Bidez 795-812.

⁶ P. C o l l a r t, Philippes 456.

⁷ Δ ἡ μ ῖ τ σ α, ἀρ. 885 [=BCH 18 (1894) 417. Βλ. καὶ W. B a e g e, ἐνθ' ἄν. 162/63]. Σ. Π ε λ ε κ ῖ δ η, ἐνθ' ἄν. 6.

⁸ Δ ἡ μ ῖ τ σ α, ἀρ. 427 (Βλ. καὶ RHR 86 (1922) 179, σημ. 3). Μακεδονικά 1 (1940) 464/65. Ἀδημοσίετοι ἐπιγραφαὶ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950. 1952. 1953. Βλ. καὶ W. B a e g e, ἐνθ' ἄν. 162. A. S a l a t c h, Isis, Sarapis a boč'stva sdruz'ena, Πράγα 1915, 21/2. M. N. T o d, BSA 23 (1918/19) 87 κέ.

⁹ W. D r e x l e r, Mythol. Beiträge 122, IV, 1. Π. Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27 [=BCH 37 (1913) 94]. Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 465. Ἀνέκδοτοι ἐπιγραφαὶ τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950. 1952: [Σ']α-ράπιδι, Εἴσιδι. Βλ. καὶ σ. 76, σημ. 4. 8. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ὑπῆρχε καὶ ἱερόν

ὁ Ἄρποκράτης¹ καὶ ὁ Ἐρμάνουβις (Ἄνουβις),² εἰς τὴν Βέροϊαν ἢ Ἴσις Λοχία,³ εἰς τὴν Ἀμφίπολιν ὁ ὜ρος Ἄρποκράτης, τοῦ ὁποῦντος ἱερὸν καὶ ἱερεὺς μνημονεύονται ἐν ἐπιγραφῇ,⁴ εἰς τὸν Ἀνθεμουῖντα τῆς Χαλκιδικῆς ἢ τριᾶς Σάραπις, Ἴσις καὶ Ἄνουβις,⁵ εἰς τὴν Κασσάνδρειαν ὁ Σάραπις,⁶ καθὼς καὶ οἱ ὑπόλοιποι αἰγύπτιοι θεοὶ τῆς τριάδος,⁷ εἰς τὴν Αἰλιανὴν τῆς Ἐλιμιώτιδος ἢ Ἴσις.⁸ Εἰς τὴν Ἐορδαίαν γνωρίζομεν ἐξ ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος ὅτι ἐλατρεύετο ἡ τριάς τῶν αἰγυπτίων θεῶν Σάραπις, Ἴσις καὶ Ἄνουβις,⁹ δὲν πρέπει δὲ νὰ ἀναμφιβάλωμεν ὅτι ἡ λατρεία αὐτῶν ἐσυνεχίσθη καὶ κατὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους. Πολὺ περισσότεραι εἶναι αἱ μαρτυραὶ περὶ τῆς λατρείας τῶν αἰγυπτίων θεῶν, ἰδιαίτερος τῆς Ἴσιδος, εἰς τοὺς Φιλίππους.¹⁰ Ἐδῶ μᾶς παραδίδεται ὅτι ὑπῆρχον ὄχι μόνον *θηρησκευταὶ* (cultores) καὶ ἱερεῖς τῶν θεῶν αὐτῶν,¹¹ ἀλλὰ καὶ ναὸς τῆς Ἴσιδος, Ἰσίειον.¹² Συνήθως ἐμφανίζονται οἱ τρεῖς μαζί, ὁ Σάραπις, ἡ Ἴσις καὶ ὁ Ἄνουβις,¹³ ἐνίοτε ἀντὶ τοῦ Ἀνούβιδος ὑπάρχει ὁ ὜ρος Ἄρποκράτης,¹⁴

τοῦ Σαράπιδος, τὸ «Σαράπειον». Βλ. BCH 45 (1921) 540 (Chronique de fouilles). Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 464.

¹ Μακεδονικά, ἐνθ' ἄν. 465. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 7.

² BCH 37 (1913) 94. RHR 86 (1922) 179, σημ. 3. C h. E d s o n, ἐνθ' ἄν. 181 κέ. Ἀνέκδοτος ἐπιγραφή, ἀποκειμένη εἰς τὸ Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης: Σαραπ[ι]δι, Ἴσιδι, Ἀνούβιδι καὶ θεοῖς συννάοις.

³ Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 61 [=BSA 41 (1940 - 45) 105, ἀρ. 1=SEG 12, 88, ἀρ. 316].

⁴ BSA 23 (1918/19) 86, ἀρ. 14 [=REG 34 (1921) 442=SEG 1, 65, ἀρ. 283].

⁵ Ἐξ Ἀμφιπόλεως γνωρίζομεν ἀναθηματικὸν μνημεῖον τοῦ Σαράπιδος, τῆς Ἴσιδος καὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου Ε', καθὼς καὶ ἐπιγραφὴν μὲ τὸ θεοφόρον ὄνομα Σαραπίων (Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 885. BCH 18 (1894) 419/20), ἐξ οὗ συνάγομεν ὅτι ἐκτὸς τοῦ Ἄρποκράτους ἐλατρεύοντο ἐκεῖ καὶ αἱ ἄλλαι αἰγυπτιακαὶ θεότητες.

⁶ D u c h e s n e - B a y e t, ἐνθ' ἄν. 78, ἀρ. 122 [=Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 782].

⁷ D r e x l e r, ἐνθ' ἄν. 123, IV, 1.

⁸ Κασσανδρεῖς λάτρεις αἰγυπτίων θεῶν παρουσιάζονται εἰς ἐπιγραφὰς τῆς Δήλου καὶ τῆς Βοιωτίας. Βλ. R o u s s e l, Les cultes égypt. à Délos 101, ἀρ. 26. IG VII, 2482 (Διόρθωσιν τῆς ἐπιγραφῆς (ἀντὶ [Θε]σσαλ[ονίκης] εἰς [Κα]σσαν[δρείας]) βλ. παρὰ Π ε λ ε κ ί δ η, ἐνθ' ἄν. 3/4, σημ. 4).

⁹ AE 1953/54, 211.

¹⁰ AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9, ἀρ. 16.

¹¹ BSA 23 (1918/19) 95/6, ἀρ. 21. BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18. 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2. 3. 4. 5. 59 (1935) 140/41, ἀρ. 40. 41. 61 (1937) 412, ἀρ. 2. 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10. Βλ. καὶ C h. P i c a r d, RHR 86 (1922) 172 - 183. P. Collart, Philippes 443. 451.

¹² BCH 53 (1929) 76 κέ., ἀρ. 1. 2. 5. 6. 59 (1935) 140/41, ἀρ. 40. 41. 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

¹³ BCH 53 (1929) 31 κέ., ἀρ. 6. 7.

¹⁴ IG VII, 2482. Δ ή μ ι τ σ α, ἀρ. 782. AE 1936, Ἀρχ. Χρον. 9, ἀρ. 16.

¹⁵ Εἰς τοὺς Φιλίππους τὸ τρίτον μέλος τῆς τριάδος, ὁ Ἄνουβις, οὐδέποτε ἐμφανίζεται.

ὅστις εἰς τοὺς Φιλίππους ἐταυτίσθη μὲ τὸν Ἀπόλλωνα, ἄλλοτε μόνον ὁ Σάραπης καὶ ἡ Ἴσις¹ καὶ ἄλλοτε μὲ τὸ γενικὸν ὄνομα θεοί² ἐννοοῦνται ὅλοι οἱ αἰγύπτιοι θεοί. Ὅπως οἱ ἄλλοι θεοί, ἔτσι καὶ οἱ αἰγύπτιοι ἔχουν τὰς προσωνυμίας των. Ὁ Σάραπης εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης καλεῖται θεὸς μέγας Σάραπης,³ ἡ Ἴσις εἰς τοὺς Φιλίππους φέρει τὸν τίτλον Regina,⁴ εἰς τὴν Θεσσαλονικίην Ὁργία,⁵ εἰς δὲ τὴν Βέροϊαν «Λοχεία»,⁶ τίτλον ἄγνωστον ἄλλοθεν διὰ τὴν θεὰν αὐτήν, πράγμα πού σημαίνει ὅτι ἡ Ἴσις ἐθεωρεῖτο ἐκεῖ θεὰ τοῦ τοκετοῦ, ταυτισθεῖσα μὲ τὴν Ἄρτεμιν Λοχίαν.

ΔΗΜ. ΚΑΝΑΤΣΟΥΛΗΣ

¹ BCH 53 (1929) 77 κέ., ἀρ. 2. 3. BCH 62 (1938) 428/29, ἀρ. 10.

² BCH 47 (1923) 80, ἀρ. 4. Πρβ. καὶ ἀνέκδοτον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπ' ἀρ. 1950: Ἴσιδι καὶ τοῖς ἄλλοις θεοῖς τοῖς ἐντεμενίοις πᾶσι καὶ πάσαις. Χρησιν τῶν ἀνεκδότων ἐπιγραφῶν τοῦ Μουσείου ἔκαμα κατόπιν ἀδείας τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Χ. Μακαρόνα, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ.

³ Π. Π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἀλήθεια 7 Ὀκτωβρίου 1906, ἀρ. 27.

⁴ BSA 23 (1918/19) 95/6, ἀρ. 21. BCH 47 (1923) 59/60, ἀρ. 18.

⁵ Βλ. ἀνωτέρω σ. 76, σημ. 4.

⁶ BSA 41 (1940 - 45) 105, ἀρ. 1 [=SEG 12, 88, ἀρ. 316].